

**НАУКОВІ
ПРАЦІ**

**НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Збірник засновано у 1998 р.

Випуск 45

Збірник включено
до Переліку наукових фахових видань України
у галузях
історичні науки
(наказ МОН України №1021 від 29 вересня 2015 р.)
та соціальні комунікації
(наказ МОН України №1328 від 21 грудня 2015 р.)

Видання індексується Google Scholar

Редакційна колегія

- В. І. Попик*, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук (*голова*)
Г. В. Боряк, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук
О. В. Воскобойнікова-Гузєва, д-р наук із соціальних комунікацій
(*заступник голови*)
В. М. Горовий, д-р іст. наук (*заступник голови*)
Т. Ю. Гранчак, д-р наук із соціальних комунікацій
Т. В. Добко, д-р наук із соціальних комунікацій
Л. А. Дубровіна, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук
(*заступник голови*)
Г. І. Ковальчук, д-р іст. наук
С. Г. Кулешов, д-р іст. наук
К. В. Лобузїна, д-р наук із соціальних комунікацій
К. М. Манолаке, д-р політології (Молдова)
Р. С. Мотульський, д-р пед. наук (Білорусь)
С. Нарбутас, д-р гуманітарних наук (Литва)
В. Ю. Омельчук, д-р іст. наук
О. С. Онищенко, акад. НАН України, д-р філос. наук
Г. В. Папакін, д-р іст. наук
В. В. Петров, акад. НАН України, д-р техн. наук
Н. В. Стрішенець, д-р іст. наук
К. Тахіров, д-р філос. наук (Азербайджанська Республіка)
Н. А. Шип, д-р іст. наук
В. А. Широков, акад. НАН України, д-р техн. наук

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

**ОРГАНІЗАЦІЯ
БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ
ЯК СКЛАДНИК ФОРМУВАННЯ
ВІТЧИЗНЯНОГО ІНТЕГРОВАНОГО
ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ**

Київ 2017

Організація бібліотечно-інформаційних ресурсів як складник формування вітчизняного інтегрованого інформаційного простору : зб. наукових праць / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; ред. колегія: В. І. Попик (гол.) та ін. – Київ, 2017. – Вип. 45. – 220 с.

Збірник, підготовлений за результатами виконання наукової теми «Організація бібліотечно-інформаційних ресурсів як складова формування вітчизняного інтегрованого інформаційного простору» (2014–2016 рр.), висвітлює широке коло питань, пов'язаних з організацією ресурсів, інформує про теоретичні та практичні аспекти бібліотечної діяльності, визначальними чинниками яких стали комп'ютерні технології.

Наукові статті презентують окремі напрями сучасного бібліотекознавства, висвітлюють нові форми співробітництва та взаємодії бібліотек в контексті переходу до інформаційного суспільства та суспільства знань.

Видання адресовано працівникам бібліотечно-інформаційної галузі, викладачам, аспірантам і студентам вишів.

Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № від грудня 2016 р.)

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського НАН України, 2017

Вступне слово	7
Стрішенець Н. Зарубіжна каталогізація: пов'язані дані та BIBFRAME	9
Керзюк О. Організація та доступ до інформації у Британській бібліотеці	22
Вихристюк О., Яновська В., Ятченко А. Міжнародний книгообмін у світовому інформаційному просторі (на прикладі співробітництва НБУВ з окремими країнами)	30
Баньковська І. Організація бібліотечних консорціумів (із досвіду роботи зарубіжних бібліотек)	47
Гуцол Г. Універсальна десяткова класифікація в Україні: історія і сучасність	61
Василенко О. Інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки в контексті сутнісних функцій	71
Добко Т. Довідково-бібліографічна діяльність і довідково-бібліографічне обслуговування: співвідношення понять і термінів	82
Скорохватова А., Смілянець С. Співпраця Національної історичної бібліотеки України із закладами науки, освіти та культури	96
Солоіденко Г. Роль академічних бібліотек в організації і структуруванні інформаційних ресурсів	104
Полякова О., Сокур О. Організація бібліотечно-інформаційних ресурсів у наукових установах НАН України	118
Чайковська Л., Білько Є. Видання науково-дослідницьких установ Національної академії наук України як складник документного потоку наукових видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: структура та наповнення у 2012–2015 рр.	128
Яковенко О., Починок О. Формування фонду архівного примірника видань творів друку України в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського	146
Зайченко Н., Сандул О. Бібліометричний напрям розвитку реферативної бази даних «Україніка наукова»	156

ВСТУПНЕ СЛОВО

Клюшнікова О. Формування реферативних ресурсів в окремих країнах пострадянського простору	170
Ейсмонт Ю. Термінотворення на сучасному етапі: чи є загрози українській мові? (за матеріалами УРЖ «Джерело»)	184
Шкаріна В. Трансформація довідково-бібліографічного апарату бібліотеки: реалії та перспективи	190
Полякова О., Смуць С., Сокур О. Пошукові можливості каталогів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та їх оцінка читачами	203
Посметна О., Клочок Т. Переоблік бібліотечного фонду у світлі змін нормативних документів	210

Швидкий розвиток сучасних засобів організації бібліотечно-інформаційних ресурсів, зумовлений впровадженням комп'ютерних технологій у бібліотечну справу, процеси глобалізації інформаційного простору викликали не лише появу нових видів документів, нових носіїв і середовища, в якому взаємодіють, а й змінили характер інформаційних потреб суспільства, сприяли розвитку альтернативних каналів наукової комунікації та організації інформації.

Головною метою організації ресурсів є впорядкування та встановлення легкого й ефективного доступу до них, як у традиційній бібліотеці, так і в електронному середовищі. Організація бібліотечно-інформаційних ресурсів складає основу діяльності бібліотеки, адже включає каталогізацію, у т. ч. предметну каталогізацію, систематизацію, бібліографування та інші форми організації інформації відповідно до запитів читачів, і характеризує контекст як традиційної, так і цифрової бібліотеки.

Поява електронних ресурсів, електронного пошуку внесла зміни до змісту поняття «організація бібліотечно-інформаційних ресурсів». Нині вона поділяється на організацію друкованих ресурсів та організацію електронних (бібліографічних і небібліографічних) ресурсів, які вимагають нових підходів, відмінних від тих, що використовувалися у традиційних бібліотеках. З'явилися нові способи та стандарти організації електронних ресурсів: бази даних та управління базами даних таксономії та метадані, стандарти метаданих, такі як Дублінський набір основних елементів метаданих, а також нові, останні підходи до організації веб-ресурсів, наприклад, семантичний веб, з використанням онтологій для забезпечення семантичного доступу та пошуку веб-документів.

Економічна доцільність впровадження нових форм і засобів організації бібліотечно-інформаційних ресурсів полягає у необхідності розроблення та адаптування таких засобів організації, які б відповідали викликам сучасного інформаційного середовища, забезпечували оптимальний доступ до постійно зростаючого числа ресурсів. При цьому окрема бібліотека (на основі інтеграції ресурсів) має стати осередком доступу до набагато більшого універсу знань, аніж володіє сама. У цьому – одна із заповуток її конкурентоспроможності у майбутньому. Для цього життєво важливим є формування єдиного інтегрованого науково-інформаційного простору держави і вирішення проблем, що виникають у цьому процесі.

Збірник наукових статей, підготовлений за результатами науково-дослідної роботи «Організація бібліотечно-інформаційних ресурсів як складова формування вітчизняного інтегрованого інформаційного простору» висвітлює широке коло питань, пов'язаних з організацією ресурсів у вітчизняних бібліотеках, засвідчує думку фахівців про те, що ця діяльність потребує спільних зусиль.

Матеріали збірника позначені прагненням більшості авторів простежити, як вплив нових інформаційних технологій позначився на удосконаленні бібліотечних технологічних циклів, сприяв впровадженню інноваційних напрямів діяльності.

Чільне місце у збірнику статей займають праці з організації ресурсів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського та в бібліотеках наукових установ Національної академії наук України. Інформативними та важливими в плані співробітництва та взаємодії бібліотек з іншими науковими установами є наукові статті фахівців Національної історичної бібліотеки України, Книжкової палати України ім. Івана Федорова та Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка НТУУ «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського». Корисним для фахівців вітчизняних бібліотек буде й досвід роботи бібліотек, презентований у науковій статті спеціаліста з Великобританії.

Представлені у цьому збірнику матеріали розкривають окремі аспекти науково-дослідної роботи та є доповненням до низки видань, зокрема, збірників наукових праць, науково-аналітичних матеріалів, науково-методичних розробок та чисельних публікацій у фахових виданнях, підготовлених за проблематикою дослідження.

Слід зазначити, що широке коло питань, започаткованих у науково-дослідній роботі «Організація бібліотечно-інформаційних ресурсів як складова формування вітчизняного інтегрованого інформаційного простору» та представлених у збірнику наукових статей, потребують подальших ґрунтовних досліджень та розробок, вимагають залучення висококваліфікованих фахівців як бібліотечних, так і спеціалістів з інформаційних технологій.

Авторський колектив збірника висловлює сподівання, що широке й зацікавлене обговорення бібліотечним співтовариством таких актуальних питань, як організація бібліотечно-інформаційних ресурсів, стане поштовхом до вирішення багатьох назрілих завдань, сприятиме піднесенню вітчизняних бібліотек до рівня роботи європейських книгозбірень.

Надія Володимирівна Стрішенець,

доктор історичних наук, провідний науковий співробітник
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

УДК 025.3:004.6(100)

Надія Стрішенець,

д-р іст. наук,

зав. відділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ЗАРУБІЖНА КАТАЛОГІЗАЦІЯ: ПОВ'ЯЗАНІ ДАНІ ТА BIBFRAME

Йдеться про глибокі зміни, які відбуваються у зарубіжній каталогізації, зокрема, про новий міжнародний стандарт каталогізації «Опис та доступ до ресурсу» (RDA), перспективою якого є створення моделі пов'язаних даних. Розглянуто досвід перекладу RDA італійською мовою та основні проблеми, які виникли при цьому. Серед них – постійні зміни тексту, а також переклад нових термінів, які визначають контекст каталогізації на перспективу. Представлено підсумки розвитку та поширення RDA у європейських країнах за час після Ризького семінару Європейської групи RDA (травень 2016 р.). Йдеться і про BIBFRAME – модель даних для бібліографічного опису, яка має прийти на зміну MARC.

Ключові слова: каталогізація, зарубіжне бібліотекознавство, бібліотечні стандарти, пов'язані дані, BIBFRAME.

Нині, коли роль і місія бібліотеки у суспільстві, власне сама сутність бібліотечної професії потребують переосмислення, саме організація бібліотечно-інформаційних ресурсів і насамперед такий основоположний складник бібліотекознавства, як їх каталогізація, вимагає особливої уваги дослідників і бібліотекарів-практиків. Процеси, які відбуваються у зарубіжному, і зокрема американському бібліотекознавстві, свідчать про глибокі зміни у традиційних підходах до каталогізації.

Ще на початку 2008 р. у Бібліотеці Конгресу з'явився важливий документ – «Звіт Робочої групи Бібліотеки Конгресу з майбутнього бібліографічного контролю» [1], покликаний з'ясувати вплив змін, які відбулися завдяки появі електронного середовища, на майбутнє каталогізації. У розроблених авторами Звіту рекомендаціях йшлося про те, що бібліографічні дані бібліотеки мають рухатися від закритої моделі даних до

Статтю підготовлено в рамках стажування на факультеті бібліотекознавства та інформаєзнавства Католицького університету Америки за Програмою досліджень ім. Карнегі (Carnegie Research Fellowship Program), що адмініструється Національною Радою Євразійських та Східноєвропейських досліджень (NCEEER).

відкритої, яка ґрунтується на веб-моделі, у якій записи є зрозумілими для програм, та у форматі, що може легко інтегруватися у веб-сервіси. Це дасть змогу бібліотекам краще використовувати ресурси мережі та переваги зв'язків, які існують між різними джерелами даних на веб [1, р. 26].

У традиційному бібліотекознавстві бібліографічні записи, з яких формувався каталог, розглядалися як сукупність елементів даних про видання, необхідних для його ідентифікації серед тисяч інших. Подібне трактування побутувало понад століття. Поява нових видів ресурсів, електронного середовища і, відповідно, зміна форм їх поширення неминуче привела до перегляду традиційного концепту.

Сучасні моделі даних, такі як семантичний веб – модель пов'язаних даних (linked data), вступає в суперечність із цим традиційним поглядом на бібліографічний запис, – вважає американська дослідниця Р. Кларк. Бібліографічний запис є концептуальною цілісністю, яка містить всю бібліографічну інформацію про ресурс разом в одному місці, наприклад, на каталожній картці або у MARC запису. Тоді як за умови використання пов'язаних даних, бібліографічні дані про ресурс більше не повинні розглядатися як концептуальне ціле і збиратися в одному місці. Вони пов'язуються з багатьма іншими в різних місцях по всьому вебу як зібрання елементів опису, в якості заміника-сурогата фізичного ресурсу [2, р. 295]. Р. Кларк, вважає, що використання ідеї семантичного вебу може революціонізувати бібліотечну справу. Як відомо, його метою є сприяння користувачам у повнішому, точнішому пошуку інформації. Відтак неодноразово різними авторами наголошувалося на тому, що технології семантичного вебу мають використовуватися бібліотеками, щоб зробити їх дані відкритішими й доступнішими для взаємодії з іншими системами: як бібліотечними, так і інших спільнот – архівів, музеїв, інших установ культурної спадщини. Бібліотечні ресурси мають бути легко доступним для пошуку в мережі Інтернет. Семантичний веб завдяки пов'язаним даним – методу публікації даних, а не документів, у структурований, машиночитаний спосіб дозволяє здійснювати поєднання даних з різних джерел для поліпшення пошуку інформації.

Відповідно, використання пов'язаних даних бібліотеками розглядається як один з інноваційних засобів поліпшення якості обслуговування читачів, а отже зростання ролі бібліотек. Пов'язані дані містять набагато більше потенціалу, ніж традиційні записи. Поняття бібліографічного запису як основної одиниці каталогу бібліотеки має змінитися. Концепція запису як

одиниці, що складається з окремих елементів, поки що панує, і бібліотеки з їх бібліографічними даними ще залишаються концептуально несумісними з новими моделями даних, і до тих пір, поки каталогізація продовжуватиме ґрунтуватися на записах, а не на даних, бібліотечні каталоги не зміняться, – вважає Р. Кларк [2, р. 301].

Вихід каталогізації на новий рівень з використанням поєднаних даних, функціонування бібліотечного каталогу в новому е-середовищі вимагає наукового аналізу. У зв'язку з цим Американська бібліотечна асоціація оголосила 2010 рік «Роком каталогізаційних досліджень» [3]. Безперечно, у США і раніше виходило немало ґрунтовних видань з цієї проблематики. Питанням каталогізації присвячена також ціла низка наукових журналів: *Cataloging & Classification Quarterly*; *Journal of Library Metadata*, а також *Library Collections, Acquisitions & Technical Services*; *Library Resources & Technical Services*; частково *Serials Librarian*; *Serials Review*; *Technical Services Quarterly*. Прикметно, що однією з перших монографій, що з'явилася 2010 р., стала монографія К. Олівера «Вступ до RDA» [4], хоча новий міжнародний стандарт каталогізації (RDA) ще перебував на стадії тестування і був впроваджений Бібліотекою Конгресу лише навесні 2013 р.

Не дивно, що і в наступні роки більшість дослідників зосередилася саме на новому стандарті каталогізації, що ґрунтується на Функціональних вимогах до бібліографічних записів, в основі яких – зв'язки між сутностями бібліографічного запису, а в перспективі й пов'язані дані. Серед основних видань, що вийшли у перехідний період між каталогізацією за Англо-американськими правилами каталогізації (AACR2) і RDA назвемо: «Опис електронних, цифрових та інших носіїв з використанням AACR2 та RDA» М. Вебер та Ф. Остін (2011) [5], «Практична каталогізація: AACR, RDA і MARC21» (2012) А. Велш і С. Батлі [6], «RDA: стратегія впровадження» М. Ель-Шербіні (2013) [7]. Всі ці видання ще наводять приклади опису одночасно і у AACR2, і у RDA. Так, книга М. Ель-Шербіні, рецензія на яку з'явилася у фаховому журналі [8], містить багато прикладів опису та ілюстрацій, а перші два розділи взагалі присвячені історичній основі, порівнянню з попередніми Правилами (AACR2). У книзі знаходимо порівняльний термінологічний аналіз, у якому увага акцентується, зокрема, на відмінностях традиційних і нових термінів. Окремий розділ містить приклади бібліографічних та авторитетних записів за RDA, що дуже важливо для бібліотек, які лише переходять на новий стандарт і перебувають у пошуку зразків.

Подібним до посібника М. Ель-Шербіні є довідник з RDA Р. Максвелла «Maxwell's Handbook for RDA», виданий того ж таки 2013 р. [9]. Однак, на відміну від М. Ель-Шербіні, Р. Максвелл небагато уваги приділяє порівнянню RDA та AACR2, і вже не акцентує уваги на проблемі впровадження, розглядаючи RDA не лише як теоретичну модель, а як стандарт, який перебуває на стадії практичного використання і є керівництвом для створення бібліографічних і авторитетних записів.

В іншому виданні «Робочий зошит з RDA : Вивчення основ «Опису та доступу до ресурсу» (2014) [10] увага також приділяється новій термінології RDA, знову пояснюються такі важливі для розуміння стандарту сутності; як твір, вираження, втілення, примірник (англійською скорочено WEMI). Для цього пропонується використати несподівану аналогію, уявивши, як би діяли Функціональні вимоги до бібліографічних записів у продуктивній крамниці, як сутності проявляються і пов'язуються там. Наприклад, нехай «хліб» буде аналогом сутності «work», різні типи хліба на полицях – це різні вираження («expressions»), індивідуальні форми і марки хліба на полицях – це втілення («manifestations») цих виражень, а конкретний буханець у кошику покупця – то примірник \ одиниця («item»). Розглядається там й інша засаднича термінологія, зокрема, поняття «основні елементи» («core elements»), тобто ядро бібліографічного запису – необхідна, суттєва інформація, яка дає змогу користувачам знайти, ідентифікувати й відібрати ресурс. Наголошується на тому, що у RDA відмовилися від більшості (не всіх) стандартних скорочень.

Серед багатьох статей, що з'явилися в цей період, і насамперед тих, що ввійшли до аналітичного огляду «Стан каталогізаційних досліджень: аналіз рецензованої журнальної літератури, 2010–2014» [11], виділимо ті, які мають найбільше значення для української практики. І насамперед – досвід перекладу RDA італійською мовою [12], який може стати підґрунтям для роботи над українським перекладом.

Автори статті «Італійський переклад RDA» зазначають, що робота над перекладом почалася ще влітку 2013 р., відразу після впровадження нового стандарту Бібліотекою Конгресу та Британською бібліотекою, причому без будь-якого офіційного наказу чи постанови. І лише в жовтні 2013 р. було офіційно призначено Робочу групу з Перекладу. 31 березня 2014 р. Центральний інститут зведеного каталогу італійських бібліотек і бібліографічної інформації (ICCU) досяг угоди з Американською бібліотечною асоціацією (ALA) про право на переклад RDA («Accordo per

і Diritti Di Traduzione in Lingua Italiana Dello Standard RDA»). Відразу ж після цього був призначений координаційний комітет з перекладу правил.

До складу Робочої групи з перекладу, на пропозицію Головного управління з бібліотечної спадщини, закладів культури і авторського права, увійшли представники: Флорентійського університету – три особи, в т. ч. редактор; Павійського університету – співредактор; Університету Бокконі – чотири особи; національних бібліотек Італії: Римської національної центральної бібліотеки – одна особа та Національної центральної бібліотеки у Флоренції – дві особи; Вищої нормальної школи в Пізі; Фонду Чині; Книготоргової агенції «Casalini Libri» – чотири особи; Ватиканської апостольської бібліотеки – дві особи; Центрального інституту зведеного каталогу італійських бібліотек і бібліографічної інформації (ICCU) – три особи; Пізанського університету – дві особи. Всього – 24 перекладачі та редактори [12, р. 450].

Переклад був завершений у вересні 2015 р. і опублікований в PDF-версії на Сайт ICCU в листопаді. Тобто фактично тривав майже два роки, а після укладання угоди з ALA – трохи більше року.

Виділимо основні моменти роботи над перекладом. Якими були перші кроки? Спочатку Робоча група поширила попередній набір правил перекладу деяких формулювань, ідіоматичних виразів, стандартних фраз та основних термінів італійською мовою. Це було необхідним для забезпечення узгодженості між перекладачами; виявлення основних проблем, які потрібно буде вирішити в ході перекладу; включення важливих нових термінів і понять.

Перший набір загальних правил з'явився з перекладу словника RDA, виконаного в серпні-вересні 2013 р. Він мав бути першим, зазначають італійські автори, для того, щоб приступити до перекладу. Вкрай важливо, щоб переклад термінів і визначень словника був точним і остаточним, наскільки це можливо, тому що він має використовуватися всіма перекладачами. Адже формулювання, фрази і основні терміни іноді нелегко зрозуміти і часто нелегко перекласти італійською мовою, – зазначають фахівці. Крім того, була підготовлена таблиця відповідностей між англійською та італійською мовами для термінів і виразів, що повторювалися. Наприклад, для таких: additional evidence, additional instructions, as applicable, as appropriate, as instructed, ascertainable та ін. У стандарті є фрази, які повторюються багато разів. Для них переклад мав бути ясным і точним з лінгвістичної точки зору та ідентичним по всьому

тексту. Наприклад, «Apply guidelines at» («Застосовуй керівні принципи / настанови»), «Choosing preferred names for families» («Вибір родинних прізвищ, яким надають перевагу»). Переклад міг не обов'язково слово в слово повторювати англійську фразу, але мав чітко і ясно висловлювати думку італійською мовою.

Автори окреслюють і основні проблеми, з якими зіткнулися в роботі. Якраз найперша частина роботи – переклад словника – переслідував і додаткову мету, а саме: ідентифікацію складних питань, які необхідно буде вирішити в ході перекладу. Важливою характеристикою словника є те, що він збирає разом понад 800 записів, визначення яких є і у тексті RDA. Наприклад, коли в тексті RDA перший раз згадується термін «Назва твору», то поряд дається його визначення. А всюди, де цей термін з'являється потім у тексті, він має інтерактивний зв'язок, який з'єднує його з визначенням та гаслом у словнику. Ця функція поширюється на весь текст RDA, оскільки RDA призначений для використання в електронній версії.

Іншою проблемою, яку, до речі, відзначають і фахівці інших країн, стали постійні зміни в тексті RDA. За кілька місяців від початку перекладу глосарію кількість термінів у ньому зросла на 10 %. І, нарешті, проблема виникла з прикладами: чи слід їх перекладати італійською мовою?

Особливим моментом у роботі став переклад термінів, і насамперед тих, які вводять нові поняття концептуальних моделей ІФЛА. Це найважливіший і відповідальний набір термінів, – вважають автори, – як для труднощів перекладу, так і культурного значення. Адже переклад нових термінів (і, отже, нових понять) неминуче впливає на дисциплінарний контекст мови перекладу. Деякі з них були лише частково новими. Це терміни на позначення типу ресурсів, серед яких чимало не бібліотечних, але важливих для дослідницьких потреб користувачів, наприклад: живопис, монета, флеш-карта, колаж, діорама, медаль, рентгенографія і т. д. Інший набір термінів існує для запису різних типів носіїв і їх технічних характеристик: полотно, картон, кераміка, слонова кістка, скло, шкіра, метал; матеріалів, що використовувалися: чорнило, барвник, акрилова фарба, крейда, графіт та ін. Італійські автори відзначають нові каталогізаційні терміни і поняття, котрі стали особливо важкими для перекладу. Наприклад: unit of extent, access point, other title information, comprehensive description. Це насамперед тому, що їх визначення й обсяг зазнали змін.

Важливо також зауважити, що верстку перекладу вчитували дві особи одночасно англійською й італійською мовами, вивіряючи точність перекладу і його послідовність. Від часу оприлюднення італійського перекладу в листопаді 2015 р. на сайті ICCU і його появою на сайті RDA Toolkit 8 березня 2016 р. пройшов певний час, оскільки процедура розміщення перекладів на RDA Toolkit забирає немало часу і є досить тривалою. Як відомо, на сьогодні на сайті RDA представлено шість перекладів стандарту (німецькою, французькою, італійською, іспанською, китайською, фінською). Як зазначає Д. Хеннлі, який відповідає за інтернаціоналізацію стандарту і курує його переклади, каталонський та норвезький переклади будуть додані до вже існуючих на сайті RDA на початку 2017 р. У процесі – переклади словацькою та в'єтнамською мовами [13].

23–25 травня 2016 р. у Національній бібліотеці Латвії (м. Рига) відбувся черговий щорічний семінар Європейської групи RDA (European RDA Interest Group, скорочено EURIG) [14]. Другий у цьому році важливий форум з RDA для європейських країн відбувся 7–11 листопада 2016 р. у Німецькій національній бібліотеці у Франкфурті-на-Майні. Це була зустріч Керівного комітету RDA (RSC), на порядку денному якої стали: перехід до нової моделі управління RDA, яка є частиною триваючої інтернаціоналізації RDA; співпраця з іншими установами культурної спадщини, які описують свої ресурси; дискусія про вплив Довідкової бібліотечної моделі (LRM)-FRBR на RDA і реструктуризацію RDA Toolkit.

На зустрічі у Франкфурті-на-Майні були підведені підсумки напрацьованих щодо розвитку та поширення нового стандарту за час після Ризького семінару. Безперечним лідером у Європі з сучасної каталогізації, окрім Великобританії і Франції, є Німеччина. Саме там з'явився перший переклад RDA. Німецькою національною бібліотекою (ННБ) було розроблено навіть спеціальний ресурс «RDA-Info-Wiki» (<https://wiki.dnb.de/display/RDAINFO/RDA-Info>), який є платформою не лише для інформування, розміщення матеріалів стосовно RDA, а й для спілкування учасників проекту, серед яких не лише бібліотеки Німеччини, але й інших німецькомовних країн – Австрії, Швейцарії. До спільного проекту впровадження RDA залучені не лише бібліотеки національного рівня, державні, але й спеціальні та публічні бібліотеки, а також культурні інституції. У Німеччині навіть видавці починають використовувати RDA для опису своїх видань.

Швейцарська національна бібліотека впровадила новий міжнародний стандарт для створення записів до каталогу «*Helveticat*», до швейцарської національної бібліографії «*Swiss Book*» і до «Бібліографії історії Швейцарії» («*Bibliography on Swiss History*»). Авторитетні дані були переведені на RDA ще рік тому. В цьому році Швейцарська національна бібліотека починає введення RDA до авторитетних даних архівної бази даних «*HelveticArchives*».

В Данії, на відміну від багатьох країн, найвищі рішення в галузі бібліотечної справи приймаються Данським агентством культури та Палаців, що є вищим органом влади в галузі культури в Данії. 19 серпня 2016 р., вже після Ризького семінару цей орган прийняв рішення про те, що Данія має розпочати роботу щодо впровадження RDA, яке планується на 1 січня 2018 р. Оскільки країна невелика, а англійську мову знає переважна більшість бібліотекарів національної бібліотеки та інших великих бібліотек, де будуть створюватися оригінальні каталожні записи, то вирішено, що Данія буде використовувати RDA Toolkit англійською мовою, і лише словник і основні положення перекладуть данською. Данські фахівці розробили Стратегію щодо авторитетних даних за RDA, які створюватимуться у повному масштабі для осіб, установ і організацій, а також творів.

Основними аргументами щодо переходу до нового стандарту для данських бібліотекарів була названа можливість постійного запозичення каталожних записів у зарубіжних бібліотеках і перспектива мати записи, що ґрунтуються на FRBR – новій моделі даних. Водночас RDA розглядається як крок до нового, що не базується на MARC форматі. Для українських бібліотекарів цікаво, що Процес почався зі створення кількох робочих груп, які перекладають глосарій RDA та готують данський профіль RDA, працюють з авторитетними даними; ще одна робоча група вивчає данський формат – *danMarc2*, щоб вивчити чи відповідає він вимогам RDA.

Туреччина є однією з країн, де бібліотеки, незалежно одна від одної, почали використовувати правила RDA. В основному це були університетські бібліотеки. Національний зведений каталог, відомий як *ТО-КАТ*, також задіяний в цьому процесі. Робота з впровадження RDA почалася в Туреччині з семінару, організованого в 2012 р., після якого й була створена робоча група. На самому семінарі також було вирішено удосконалювати авторитетні файли предметних рубрик та імен, організувати навчання каталогізаторів.

Крім того, були скликані наради у Національній бібліотеці Туреччини за участю дослідників, каталогізаторів, керівництва, основною метою яких була розробка плану дій. Визнано, що найважливішим питаннями, над якими слід працювати в першу чергу, є термінологічні дослідження, створення національних авторитетних файлів, розвиток інфраструктури та навчання кадрів. Багато заходів щодо підвищення обізнаності (семінари, тренінги та конференції) проводилися за сприяння бібліотечних асоціацій та університетів у 2012 і 2014 р. Значну роботу виконували Асоціація наукових бібліотекарів (особливо стосовно тренінгів), а також професорсько-викладацький склад бібліотечно-інформаційних факультетів, у т. ч. увівши до навчальних курсів питання RDA.

Фінською мовою RDA перекладено повністю і використовується також у бібліотеках фінських університетів і коледжів. Частково стандарт почали використовувати фінські архіви та музеї. Державні та спеціальні бібліотеки будуть здійснювати перехід на RDA у найближчі кілька років. Відтепер фінський RDA буде оновлюватися чотири рази на рік, після кожного випуску RDA Toolkit. Крім того, кілька посібників з різних областей каталогізації будуть опубліковані в RDA Toolkit в наступному році. Над цим працює Служба каталогізаційних стандартів Національної бібліотеки Фінляндії.

RDA був реалізований і в Національному зведеному каталозі Ісландії, який об'єднує майже всі бібліотеки Ісландії. З 20 травня 2016 р. всі нові бібліографічні записи готуються за RDA. Ісландською був підготовлений новий онлайн-довідник з RDA. Він містить положення, приклади. Сам стандарт перекладається частково: вступ, відносини визначників, терміни.

Національна бібліотека Іспанії працює над описом монографій за RDA. Інша робоча група зосередилася на використанні RDA для опису рідкісних матеріалів. Все це робиться на національному рівні, для потреб бібліотек всієї країни.

Перехід до нового стандарту каталогізації у Франції розпочався ще у листопаді 2014 р. відповідно до національної програми переходу, яка провадилася спільно двома національними бібліографічними установами – Національною бібліотекою Франції і Бібліографічною агенцією для вищої освіти. Національна програма бібліографічного переходу має свій веб-сайт: <http://www.transition-bibliographique.fr/enjeux/bibliographic-transition-in-france>. Дуже важливо, що перший французький виробник інтегрованих бібліотечних систем випустив систему під назвою «*Syrtis*», яка відповідає

Функціональним вимогам до бібліографічних записів (FRBR). Поки що вона використовується в середніх розмірів публічній бібліотеці.

Національна бібліотека Швеції прийняла рішення про перехід на RDA ще 2012 р. У травні 2014 р. було створено робочу групу в Національній бібліотеці та визначено завдання: вивчення існуючої шведської практики каталогізації, а також існуючої практики в RDA Toolkit; перехід на RDA Національного зведеного каталогу країни (Libris) і SMDb – національної бази даних аудіовізуальних зібрань Національної бібліотеки; переклад термінології RDA; навчання бібліотекарів та інформування про RDA; публікація інструкції з каталогізації за RDA на сайті Національної бібліотеки. Ці завдання вже частково виконані. Національна бібліотека Норвегії відповідає за реалізацію RDA в Норвегії, їй допомагає норвезький комітет Каталогізації.

Латвійські бібліотекарі також почали реалізовувати RDA у бібліографічних записах, особливо при описі е-ресурсів, у т. ч. книг, серіальних видань, нот, відео тощо. Особлива увага у Національній бібліотеці Латвії приділяється авторитетним записам. Про серйозні напрацювання у цій галузі переконливо свідчить те, що ще у 2013 р. авторитетний файл імен Бібліотеки був прийнятий до Віртуального міжнародного авторитетного файлу (VIAF). 3 квітня 2016 р. усі нові авторитетні записи на особу формуються лише відповідно до вимог RDA, а з 2017 р. планується розпочати створення авторитетних записів на установи та організації за RDA. Групою експертів було перекладено і адаптовано глосарій RDA. Розроблено у Латвії стратегію впровадження нового стандарту на 2016–2018 рр. (другий етап), у якій передбачено найближчим часом створити керівництво з опису монографій відповідно до RDA і навчальну програму для співробітників Бібліотеки.

Цей далеко не повний огляд стану впровадження нового міжнародного стандарту RDA європейськими бібліотеками відображає тенденцію розвитку сучасної каталогізації. Додамо, що фахівцями Бібліотеки Конгресу розробляється модель даних для бібліографічного опису під назвою BIBFRAME, яка має замінити MARC стандарти і використовувати принцип пов'язаних даних, про які йшлося на початку, для того, щоб бібліографічні дані бібліотек могли використовуватися не лише в межах бібліотечної спільноти, але й поза нею. 12 жовтня 2016 р. Бібліотека Конгресу провела вебінар «Від MARC до BIBFRAME», на якому були представлені напрацювання фахівців щодо проекту BIBFRAME, участь Бібліотеки у

ініціативі Linked Data for Production (LD4P), присвяченій пов'язаним даним. Це спільний проект Бібліотеки Конгресу та Колумбійського, Корнельського, Гарвардського, Принстонського та Стенфордського університетів по переходу від технології опрацювання видань до відкритих пов'язаних даних (Linked Open Data, LOD). Йшлося також про BIBFRAME і Програму спільної каталогізації (PCC), про вплив RDA на BIBFRAME.

Українські бібліотеки поки що залишаються поза межами цих процесів. Серйозні упущення попередніх двох десятиліть гальмують їх. Серед найважливіших: 1) відсутність зведеного каталогу навіть двох чи трьох головних бібліотек країни, не кажучи вже про всі основні бібліотеки (позаяк у нас 9 національних бібліотек, отже – 9-ти національних бібліотек країни: автору невідома країна, де відсутній зведений каталог головних бібліотек); 2) відсутність національного авторитетного файлу на прізвища українських авторів; на назви українських установ та організацій; на типові назви видань та серій; на українські географічні назви (автору невідома країна, де цього немає); 3) відсутність загальноприйнятого (синонім: національного, авторитетного) файлу предметних рубрик, які повинні використовуватися у предметній каталогізації (повинні, але використовуються навіть не у всіх національних бібліотеках України); 4) відсутність національних бібліотек України у WorldCat; жодна з 9 національних бібліотек України не подає записи до світового зведеного каталогу WorldCat OCLC, де зібрані каталожні (бібліографічні) записи бібліотек з 170 країн світу; 5) різноманітність і, здебільшого, застарілість програмного забезпечення каталогізації, яке не дозволить перейти на новий стандарт каталогізації RDA, на який перейшли чи переходять практично всі бібліотеки Європи і світу; 6) гальмування з переведенням карткових каталогів національних бібліотек країни, створених до початку е-каталогізації, в електронний формат.

Лише з вирішенням цих завдань українські бібліотеки можуть приєднатися до світових тенденцій розвитку сучасної каталогізації, основний напрям якої – впровадження RDA, пов'язані дані і BIBFRAME.

Список використаних джерел

1. On the Record : Report of the Library of Congress Working Group on the future of Bibliographic control. January 9, 2008 [Electronic resource]. – 44 p. – Access mode : www.loc.gov/bibliographic-future/news/lcwg-ontherecord-jan08-final.pdf. – Title from the screen. Accessed 10.11.2016.

2. Clarke R. I. Breaking Records : The History of Bibliographic Records and Their

Influence in Conceptualizing Bibliographic Data / Rachel Ivy Clarke // *Cataloging & Classification Quarterly*. – 2015. – Vol. 53. – № 3/4. – P. 286–302.

3. 2010 ALA Midwinter Meeting. Resolution Declaring and Promoting 2010 as the Year of Cataloging Research [Electronic resource]. – Access mode : http://www.ala.org/aboutala/sites/ala.org.aboutala/files/content/governance/council/council_documents/2010mw_concil_docus/cd34_catalogingresea.pdf. – Title from the screen. Accessed 10.11.2016.

4. *Oliver C.* Introducing RDA : A guide to the basics / Chris Oliver. – Chicago : American Library Association, 2010. – VII, 117 p. : ill. – (ALA Editions).

5. *Weber M. B., Austin F. A.* Describing electronic, digital, and other media using AACR2 and RDA : a how-to-do-it manual and CD-ROM for librarians / Mary Beth Weber, Fay Angela Austin. – New York : Neal-Schuman Publishers, [2011]. – 301 p.

6. *Welsh A., Batley S.* <https://catalog.loc.gov/vwebv/search?searchArg=Welsh,%20Anne,%201972-&searchCode=NAME%2B&searchType=1&recCount=25> Practical cataloging : AACR, RDA and MARC21 / Anne Welsh and Sue Batley. – New York : Neal-Schuman Publishers, imprint of American Library Association, 2012. – XVI, 217 p. : ill.

7. *El-Sherbini M.* RDA : Strategies for Implementation / Magda El-Sherbini. – Chicago : ALA Editions, 2013. – X, 394 p. : ill.

8. *Lisius P. H.* A Review of RDA: Strategies for Implementation / Peter H. Lisius. // *Cataloging & Classification Quarterly*. – 2015. – Vol. 53, № 1. – P. 120–122.

9. *Maxwell R. L.* <https://catalog.loc.gov/vwebv/search?searchArg=Maxwell,%20Robert%20L.,%201957-&searchCode=NAME%2B&searchType=1&recCount=25> Maxwell's handbook for RDA, resource description & access : explaining and illustrating RDA : resource description and access using MARC21 / Robert L. Maxwell. – Chicago : ALA Editions, an imprint of the American Library Association, 2013. – X, 900 p.

10. *The RDA Workbook: Learning the Basics of Resource Description and Access* / ed. by Margaret Mering. – Santa Barbara, CA : Libraries Unlimited, 2014. – XVIII, 190 p. – illus. + CD-ROM.

Рец. на кн. див. : *Abrahamse B.* A Review of The RDA Workbook : Learning the Basics of Resource Description and Access / Benjamin Abrahamse. – *Cataloging & Classification Quarterly*. – 2015. – Vol. 53, № 7. – P. 851–854.

11. *Terrill L. J.* The State of Cataloging Research: An Analysis of Peer-Reviewed Journal Literature, 2010–2014 / Lori J. Terrill. – 2016. – Vol. 54, № 8. – P. (сторінка поки що немає, бо з'явився лише е-варіант номера).

12. *Bianchini C., Guerrini M.* The Italian Translation of RDA / Carlo Bianchini & Mauro Guerrini // *Cataloging & Classification Quarterly*. – 2016. – Vol. 54, № 7. – P. 442–451.

13. *Hennelly J.* Is RDA a Global Standard? Usage, translation, and governance as indicators / James Hennelly // *American Libraries*. – 2016. – September 23.

14. Щорічний семінар Європейської групи RDA // *Бібл. вісник*. – 2016. – № 4. – С. 45–52.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2017 р.

Nadiia Strishenets,

Doctor of historical sciences, leading researcher,
Vernadsky National Library of Ukraine

International cataloging: linked data and BIBFRAME

In this article, the author focuses on the profound changes in foreign cataloging and the new international cataloging standard «Resource Description and Access» (RDA), the prospect of which is creating a model of linked data. The experience of Italian translation of RDA is covered and the main problems that have arisen during this work. Among them there are the permanent changes of its text and translation of new terms that define the context of cataloging for the future. The results of RDA development and dissemination in European countries after the EURIG seminar in Riga (May 2016) are presented. The article also touches upon BIBFRAME – a data model for bibliographic description designed to replace the MARC standards.

Keywords: cataloging, foreign librarianship, library standards, linked data, BIBFRAME.

УДК 025.3:004.6(410)

Ольга Керзюк,

куратор відділу Європейських студій Британської бібліотеки

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ У БРИТАНСЬКІЙ БІБЛІОТЕЦІ

Автор статті інформує про сучасні можливості організації фондів у Британській бібліотеці, наголошує, що щороку користувачі здійснюють понад 6 млн пошуків у Електронному каталозі Британської бібліотеки «Explore the British Library» (<http://explore.bl.uk/>), який містить 56 млн записів. Наголошує, що у 2013 р. Британська бібліотека перейшла на найновіші стандарти каталогізації – RDA (Resource Description and Access – Опис та доступ до ресурсу). Зазначає, що особливу важливу роль для повнішого доступу до інформації і «розблокування цінностей» відіграє Авторитетний контроль бібліографічних записів (Authority Control).

Ключові слова: Британська бібліотека, електронний каталог, доступ до інформації, авторитетний контроль.

Кожна бібліотека займається не лише збереженням накопичених за десятиліття (чи, радше, століття) бібліотечних фондів та їхньою подальшою розбудовою. Важливим завданням бібліотек є забезпечення доступу читачів до цих фондів та полегшення роботи дослідників. Минули часи, коли читачі шукали потрібну інформацію в картотеках чи в друкованих каталогах. За останні десятиліття майже всі бібліотеки створили електронні каталоги. Над удосконаленням цих каталогів щодня працюють тисячі працівників бібліотек.

Електронний каталог Британської бібліотеки (ББ) «Explore the British Library» (<http://explore.bl.uk/>) містить 56 млн записів про манускрипти, книги, газети, журнали, мапи, партитури, патенти, дисертації, електронні ресурси, матеріали Звукового архіву, а віднедавна – й про оцифровані матеріали (вони мають спеціальний шифр Digital Store). Кожен мешканець планети, котрий має доступ до комп'ютера, може переглянути записи у цьому багатющому каталозі через пошуковий інтерфейс PRIMO корпорації ExLibris [1], і таким чином отримати доступ до більшості матеріалів бібліотеки.

Щороку користувачі роблять понад 6 млн пошуків в електронному

каталозі. Власники читацьких квитків (у Британській бібліотеці це обов'язково) тепер можуть замовити матеріали до читальних залів із домашніх комп'ютерів. Замовлені книги чекатимуть на них у вибраний день. Відійшли в минуле паперові форми для замовлень та 4-годинне чекання (як це було до 1997 р. у старому приміщенні бібліотеки, коли вона знаходилася в одному будинку з Британським музеєм).

Каталог Британської бібліотеки створювався протягом двох століть. Про перші друковані каталоги та роль великого бібліотекаря Антоніо Паніцці (1797–1879) написані дослідження, які я рекомендую усім зацікавленим [2]. Створення електронного каталогу відбувалося на базі друкованого (останній варіант якого – «The British Library General Catalogue of Printed Books to 1975» у 360 томах – вийшов у 1979–1987 рр., а 6 томів Додатку – в 1987–1988 рр.) та численних баз даних та окремих каталогів різних відділів (Відділу манускриптів, Звукового архіву та ін.). Тому застарілі метадані, які були в друкованому каталозі, є значною частиною єдиного електронного каталогу ББ. На жаль, не кожна бібліотека, навіть найбільша, не завжди знаходить кошти і досвідчених працівників для переведення застарілих описів у нові форми, відповідно до нових стандартів каталогування.

Стратегія Британської бібліотеки щодо метаданих на 2015–2018 рр. описана в документі «*Unlocking the Value. The British Library's Collection Metadata Strategy, 2015–2018*». Цей документ можна знайти на сайті Бібліотеки і видрукувати [3]. Зокрема, у ньому зазначений такий стратегічний план Бібліотеки («Our Vision»): «Нашою мрією є досягнути того, щоб на 2020 рік активи метаданих Бібліотеки були всеосяжними, взаємозв'язаними, авторитетними та стійкими, і щоб вони уможливили розблокування їхніх цінностей для подальшого покращення управління контентом, більшої співпраці та ширшого використання фондів».

У 2013 р. Британська бібліотека перейшла на найновіший стандарт каталогізації – RDA (Resource Description and Access – Опис та доступ до ресурсу). Він прийшов на зміну Англо-Американським правилам каталогізації, 2-е видання (Anglo-American Cataloguing Rules) [4]. Саме цей новий стандарт дає можливість «розблокувати цінності», котрі є в кожному описуваному виданні, набагато краще, ніж у попередні роки.

Зазначимо, що головний обсяг каталогізації у Британській бібліотеці відбувається в північній частині Бібліотеки – в містечку Бостон Спа, графство Йоркшир. Саме сюди надходять, згідно з законом, усі обов'язкові примірники. Тут здійснюється каталогізація усього британського матеріалу,

закуплених видань західноєвропейськими мовами, а також англомовної літератури з усіх куточків світу. У Лондоні залишилися лише каталогізатори Європейського відділу (за винятком західноєвропейських) та Відділу фондів Азії та Африки. Відділ Авторитетного контролю (Authority Control Collections Division), керівником якого є Річард Мур (Richard Moore, Authority Control Team Manager), знаходиться в Бостон Спа. Основоположні документи щодо практики використання RDA знаходяться на сайті Британської бібліотеки [5].

Каталогізатори Європейських студій теж перейшли на RDA (після 3-денного тренування фахівцями з Бостон Спа; подальші навчальні тренування проводяться регулярно) і почали робити розширений опис кожної книги, із зазначенням ролі кожної особи, задіяної у виданні книги (автор, упорядник, редактор, автор передмови, ілюстратор тощо). Головну інформацію про книги, написані кирилицею (автор, назва, місце видання, видавництво), каталогізатори подають кирилицею і в латинській транслітерації Бібліотеки Конгресу США. Для мов, базованих на латиниці, такої потреби нема.

Варто зазначити, що невелика група каталогізаторів Європейського відділу (7 осіб) каталогізують матеріали (книги, журнали, комплекти листівок, афіші тощо) усіма мовами Східно-Центральної Європи, включно з грузинською та міжнародною мовою есперанто. Ми не маємо фахівців із албанської та естонської мов, тому таким важливим є запозичене каталогування. Наразі Європейський відділ не приймає в подарунок та не купує електронні книги. В даний час британські каталогізатори опрацьовують британські електронні книги, котрі віднедавна почали надходити до Бібліотеки як обов'язкові примірники. Можливо, через кілька років дійде черга і до електронних книг іншими мовами світу, і тоді наші каталогізатори пройдуть відповідний вишкіл та долучаться до каталогізації електронних книг.

Особливо важливу роль для повнішого доступу до інформації і «розблокування цінностей» відіграє Авторитетний контроль бібліографічних записів. Каталогізатори Відділу Європейських студій підключилися до створення авторитетних («офіційних») файлів (імена осіб та організацій) після переходу на RDA та реорганізації роботи Відділу у 2014 р. (тепер каталогізатори займаються лише каталогуванням, а куратори – кураторською роботою). Створені у Лондоні авторитетні файли авторів з України, Росії, Білорусі, Болгарії, Угорщини тощо проходять перевірку в

Бостон Спа і після неї вливаються в Авторитетні файли NACO (Name Authority Cooperative Program – Кооперативна програма авторитетних імен / назв установ і організацій) Бібліотеки Конгресу США. Причому у документах цієї провідної бібліотеки зберігаються дані про каталогізаторів, котрі вперше ввели те чи інше ім'я чи назву установи в програму NACO. Наш головний каталогізатор білоруських, українських та російських книг Рімма Лоф створює в середньому 50 нових авторитетних файлів щомісяця. За минулий рік каталогізатори Європейських студій поповнили світову базу NACO 2035 новими авторитетними записами.

Багато імен у світових англомовних Авторитетних файлах уже давно усталені. Мова йде про відомих авторів усіх країн світу, чії книги знаходяться у фондах бібліотек світу впродовж століть чи десятиліть. Так, наприклад, усі твори Тараса Шевченка чи про нього, незалежно від того, як пишеться його прізвище французькою, арабською чи китайською (якщо мова йде про переклади або дослідження іншими мовами світу), можна знайти під однією усталеною формою прізвища автора: Shevchenko, Taras, 1814–1861. До речі, саме творів Шевченка і про Шевченка в Українському зібранні ББ найбільше. Пошук за його іменем дає 472 результати. Іншими найбільш представленими авторами у книгозбірні є Іван Франко (328 результатів), Михайло Грушевський (115 результатів), Леся Українка (63), Максим Рильський (59), Микола Бажан (53), Михайло Драгоманов (45), Володимир Винниченко (44), Павло Тичина (31).

Цікавий приклад роботи над авторитетною формою прізвища українського автора (Петро Балея, він же Паладій Осинка) під час підготовки невеликої виставки в 2014 р. подала у своєму блозі голова Відділу Європейських студій університетської бібліотеки в Кембриджі Меланія Бах [6].

Щороку у кожній країні з'являються сотні нових авторів, редакторів, упорядників, ілюстраторів тощо. Завданням каталогізаторів Європейського відділу є введення цих імен у світову базу даних, якщо вони є першими каталогізаторами нових книг. Кожен каталогізатор намагається знайти у першу чергу всю потрібну інформацію в матеріалі, котрий опрацьовує. На жаль, далеко не всі видавці дбають про повні дані про своїх авторів. Для отримання повнішої інформації західні каталогізатори ведуть пошук її у каталогах інших бібліотек світу. Зокрема – і в каталозі національних бібліотек України чи в каталозі бібліотеки Києво-Могилянської академії (наприклад, повне розкриття ініціалів). Подеколи каталогізатори звертаються до сайтів університетів чи інших наукових установ, де може знаходитися потрібна

інформація. Пошук інформації про автора чи установу заводить також у Вікіпедію (різними мовами) і навіть у соціальні мережі. Каталогізатор детально подає в авторитетному записі (який піде на затвердження) джерело кожної деталі про автора: стаття, місце і дата народження, професія, місце праці та проживання, якими мовами пише.

Не завжди вдається знайти повну інформацію. Найлегше, коли у самій книзі є детальна біографія автора або ж хоча б короткі дані про нього. Дуже допомагають каталогізаторам англійські резюме до книг, адже кожен із каталогізаторів Європейського відділу має справу з мінімум трьома мовами.

Найбільше роботи каталогізаторам завдають хрестоматії, антології та матеріали конференцій. От, наприклад, хрестоматія «Українська література межі XIX–XX століть» (Київ : Либідь, 2016). Подивимося на список авторів у бібліографічному описі (поле 700). Їх у хрестоматії багато. Каталогізатор подає усі імена такими, як вони затверджені в Авторитетних файлах. Ми наведемо для прикладу дуже детальний опис, зроблений каталогізаторкою Європейського відділу Британської бібліотеки.

- 7001 |a Haievsk, N. M., |e editor, |e compiler.
 7001 |a Zadorozhna, O. S., |e compiler.
 7001 |a Alchevska, Khrystia, |d 1882–1931, |e author.
 7001 |a Bobenko, Andrii, |d 1854–1920, |e author.
 7001 |a Borduliak, Tymofii, |d 1863–1936, |e author.
 7001 |a Vasylychenko, Stepan Vasylovych, |d 1878–1932, |e author.
 7001 |a Vynnychenko, Volodymyr Kyrylovych, |d 1880–1951, |e author.
 7001 |a Voronyi, Mykola, |d 1871–1938, |e author.
 7001 |a Holubets, Mykola, |d 1892–1942, |e author.
 7001 |a Hryhorenko, Hrytsko, |d 1867–1924, |e author.
 7001 |a Hrytsai, Ostap, |d 1881–1954, |e author.
 7001 |a Karmanskyi, Petro, |d 1878–1956, |e author.
 7001 |a Kernenko, Hrytsko, |d 1863– |e author.
 7001 |a Kybalchych, Nadiia, |d 1878–1914, |e author.
 7001 |a Kybalchych, Nadiia Matviivna, |d 1857–1918, |e author.
 7001 |a Kichura, Meletii, |d 1881–1939, |e author.
 7001 |a Kobylanska, Olha, |d 1863–1942, |e author.
 7001 |a Kobrynska, Nataliia, |d 1855–1920, |e author.
 7001 |a Kozlovsky, Oleksandr, |d 1876–1898, |e author.
 7001 |a Kotsiubynskyi, Mykhailo, |d 1864–1913, |e author.
 7001 |a Krymskii, A. E. |q (Agafangel Efimovich), |d 1871–1942, |e author.
 7001 |a Krushelnytskyi, Antin, |d 1878–1941, |e author.

- 7001 |a Levytskyi, Modest, |d 1866–1932, |e author.
 7001 |a Levytskyi, Or. |q (Orest), |d 1849–1922, |e author.
 7001 |a Lepkyi, Bohdan, |d 1872–1941, |e author.
 7001 |a Lutskiy, Ostap, |d 1883–1941, |e author.
 7001 |a Liudkevych, Stanislav, |d 1879–1979, |e author.
 7001 |a Makovei, Osyp, |d 1867–1925, |e author.
 7001 |a Martovych, Les, |d 1871–1916, |e author.
 7001 |a Mohylianskyi, Mykhailo, |d 1873–1944, |e author.
 7001 |a Oles, Oleksandr, |d 1878–1944, |e author.
 7001 |a Pachovskyi, Vasyl, |d 1878–1942, |e author.
 7001 |a Romanova, Odarka, |d 1853–1922, |e author.
 7001 |a Rudnytskyi, Mykhailo, |d 1899–1975, |e author.
 7001 |a Starytska-Cherniakhivska, Liudmyla, |d 1868–1941, |e author.
 7001 |a Stefanyk, Vasyl Semenovych, |d 1871–1936, |e author.
 7001 |a Steshenko, Ivan, |d 1874–1918, |e author.
 7001 |a Sulyma, T. |q (Tetiana), |e author.
 7001 |a Tverdokhib, Sydir, |d 1886–1922, |e author.
 7001 |a Teslenko, Arkhyn Iukhymovych, |d 1882–1911, |e author.
 7001 |a Ukrainka, Lesia, |d 1871–1913, |e author.
 7001 |a Khotkevych, Hnat, |d 1877–1938, |e author.
 7001 |a Tshlynskyi, Hryhorii, |d 1853–1912, |e author.
 7001 |a Chaikovskiy, Andrii, |d 1857–1935, |e author.
 7001 |a Horobets, Tyberii, |d 1881–1944, |e author.
 7001 |a Cheremshyna, Marko, |d 1874–1927, |e author.
 7001 |a Cherkasenko, Spyrydon, |d 1876–1940, |e author.
 7001 |a Cherniavskiy, M. |q (Mykola), |d 1868–1946, |e author.
 7001 |a Shchurat, Vasyl, |d 1871–1948, |e author.
 7001 |a Ianovska, Liubov, |d 1861–1933, |e author.
 7001 |a Iarychevskiy, Sylvestr, |d 1871–1918, |e author.
 7001 |a Iaroshynska, Ievheniia, |d 1868–1904, |e author.
 7001 |a Iatskiv, Mykhailo, |d 1873–1961, |e author.
 8800 |6 245-01 |a Українська література межі XIX–XX століть :
 |b хрестоматія / |c за редакцією Н. М. Гаєвської ; упорядники
 Н. М. Гаєвська, О. С. Задорожна.
 8800 |6 264-02 |a Київ : |b Либідь, |c 2016.
 85241 |a British Library |b HMNTS |j YF.2016.a.19260

Здебільшого ж каталогізатори подають не більше 10 імен. Усе залежить від навантаження кожного каталогізатора, обсягу некаталогізованих книг у тій чи іншій секції (наприклад, Українська секція майже не має залежів із попередніх років). Раніше, до введення RDA, коли ми ще мали багатотисячні залежі з попередніх десятиліть, правилом було подання імен трьох авторів (так зване «правило трьох», відповідно до Англо-американських правил каталогізації). Усі інші входили в категорію «та інші».

Каталогізатори Британської бібліотеки вже давно не описують кожну книгу «з нуля». Вони беруть участь у запозиченій каталогізації (Derived cataloguing). Це значить, що, якщо книгу з України вже добре опрацював інший слов'янський каталогізатор у США чи Канаді, то каталогізатор у Лондоні витягує опис із якоїсь зі світових баз даних (OCLC, Library of Congress чи менших) і перекидає його у каталогізаційний модуль в інтегрованій бібліотечній системі Aleph [7], додає деякі деталі, зокрема код бібліотеки bl у полі 042, – і бібліографічний опис готовий! Це заощаджує дуже багато часу та енергії.

Саме завдяки запозиченій каталогізації Відділу Європейських студій вдалося попрощатися з величезними залежами незакаталогізованої літератури з попередніх десятиліть, встигати вчасно опрацьовувати нові надходження, а також брати активну участь у створенні нових авторитетних записів.

Перед кожною бібліотекою світу стоять нові виклики у зв'язку зі зростанням кількості метаданих, їхньою різноманітністю, а також суттєвим скороченням фінансування бібліотек. Саме тому тісна співпраця бібліотек світу в каталогіванні, постійному вдосконаленні старих метаданих, створенні нових авторитетних файлів є просто життєво необхідною для подальшого функціонування бібліотек та забезпечення доступу читачів до бібліотечних ресурсів. Можна порадити з того, що провідні українські бібліотекознавці усвідомлюють ці виклики і працюють над ними. Маємо надію, що в майбутньому українські каталогізатори підключаться також до міжнародної співпраці щодо створення авторитетних файлів авторів з України.

Список використаних джерел

1. Empowering Libraries to Shape the Discovery Experience [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.exlibrisgroup.com/category/PrimoOverview> – Title from the screen. Retrieved on : 26/09/2016.
2. *Chaplin A. H.* The General Catalogue of Printed Books, 1881–1981 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bl.uk/eblj/1981articles/pdf/article8.pdf>. – Title from the screen. Retrieved on : 26/09/2016.
3. Unlocking the Value. The British Library's Collection Metadata Strategy, 2015–2018 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bl.uk/bibliographic/pdfs/british-library-collection-metadata-strategy-2015–2018.pdf> – Title from the screen.
4. About AACR2 [Electronic resource]. – Access mode : (<http://www.aacr2.org/>) Title from the screen. Retrieved on : 26/09/2016.

5. The British Library Guide to RDA Name Authority Records [Electronic resource]. – Access mode : http://www.bl.uk/bibliographic/pdfs/british_library_guide_to_name_authority_records.pdf – Title from the screen. Retrieved on : 26/09/2016.

6. *Bach, Mel.* Slavonic Item of the Month: September 2014 [Electronic resource]. – Access mode : <https://europeancollections.wordpress.com/2014/09/30/slavonic-item-of-the-month-september-2014/> – Title from the screen. Retrieved on : 26/09/2016.

7. Aleph at the British Library. Case study [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.exlibrisgroup.com/files/CaseStudy/AlephattheBL.pdf> – Title from the screen. Retrieved on : 26/09/2016.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2017 р.

Olha Kerziuk,

Curator, Eastern European Collections, European Studies,
The British Library

Organization and access to information in the British Library

In this article a former cataloguer of European Studies at the British Library presents a short history of the creation of the library's electronic catalogue and the recent transition of cataloguers to a new system of cataloguing RDA (Resource Description & Access), and describes the participation of cataloguers of European Studies material in the creation of Authority files for authors from Eastern and Central Europe. The author stresses the importance of international cooperation in enhancing older metadata, speeding the cataloguing process due to derived cataloguing, and the creation of authority files, including those for Ukrainian authors from Ukraine and the diaspora.

Keywords: British Library, electronic catalogue, access to information, authority control.

УДК 027.021(477-25):021.85:005.56

Олена Вихристюк,

головний бібліотекар НБУВ

Валентина Яновська,

головний бібліотекар НБУВ

Алла Ятченко,

головний бібліотекар НБУВ

**МІЖНАРОДНИЙ КНИГООБМІН
У СВІТОВОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ
(НА ПРИКЛАДІ СПІВРОБІТНИЦТВА НБУВ З ОКРЕМИМИ КРАЇНАМИ)**

У статті розглянуто та проаналізовано стан міжнародного книгообміну у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського з 2013 по 2015 рр. На прикладі партнерства з науковими установами Європи та Азії доведено, що книгообмін є стабільним і ефективним джерелом комплектування іноземними виданнями у НБУВ та мережі бібліотек НАНУ. Визначено основні тенденції бібліотечно-інформаційної діяльності в умовах глобалізації інформаційного простору.

Ключові слова: бібліотеки, міжнародний книгообмін, наукова інформація, наукові установи, партнери, бібліотечно-інформаційні ресурси, статистика книгообміну.

Концепція розвитку Національної академії наук України на 2014–2023 рр. покликана сприяти зростанню ролі вітчизняної науки як важливого чинника модернізації країни, збільшенню внеску Національної академії наук у забезпечення ефективного економічного і соціального розвитку України шляхом підвищення рівня фундаментальних і прикладних досліджень, активізації досліджень і розробок, розвитку інфраструктури досліджень, поліпшення інформаційного забезпечення та подальшої інтеграції у міжнародне наукове співтовариство [1].

Сьогодні Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського є багатопрофільною науково-дослідною установою з 15-мільйонним фондом документів на всіх видах носіїв інформації, що здійснює дослідження з проблем бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, інформатики; вивчення і впровадження сучасних технологій інформаційно-аналітичного забезпечення науки й управлінських структур;

формування, інтеграції і введення до суспільного обігу масивів наукової інформації; інформаційного супроводу науково-дослідної діяльності, освіти, культури, управління [2].

Одним з пріоритетних напрямів науково-дослідної роботи Бібліотеки, затверджених Президією НАН України, у рамках яких здійснюється науково-дослідна діяльність, є формування і використання науково-інформаційних ресурсів [3].

У рамках виконання загальної бібліотечної наукової теми «Організація інформаційно-бібліографічних ресурсів як складова формування вітчизняного інтегрованого інформаційного простору (2014–2016 рр.)», підрозділу «Дослідження особливостей міжнародного книгообміну в системі організації бібліотечно-інформаційних ресурсів» було проведено відповідне дослідження за період з 2008–2012 рр. Результати наведено у статті «Сучасні підходи до міжнародного книгообміну у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського», де зазначено, що міжнародний книгообмін, незважаючи на загальну тенденцію до скорочення, залишається важливим джерелом комплектування іноземною літературою. В наш час головним критерієм оцінки значення книгообміну є не кількість, а інформаційна цінність отриманих видань, розширення контактів з метою виявлення та реалізації нових форм і методів роботи в галузі МКО [4].

На сучасному етапі НБУВ здійснює книгообмін з 678 партнерами з книгообміну у 68 країнах світу [5]. У табл. 1 наводимо статистичні дані про те, як змінювався кількісний склад партнерів з книгообміну протягом останнього часу.

Таблиця 1

Склад партнерів НБУВ з міжнародного книгообміну

	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Академії наук	51	51	50
Національні та великі державні бібліотеки	73	73	72
Університети	152	152	141
Редакції наукових журналів	13	12	12
Музеї	51	51	48
Наукові установи	387	378	355
Всього партнерів	718	717	678

Аналізуючи кількісний та якісний склад партнерів НБУВ з МКО за останні три роки, слід зауважити, що таке співвідношення наукових установ дозволяє формувати універсальний за змістом фонд наукових видань.

Співробітниками сектору іноземних бібліотечних ресурсів систематично проводиться пошукова робота, яка спрямована на встановлення нових книгообмінних зв'язків та розширення вже існуючих договорів на взаємовигідних умовах. Референтами проводиться щоденне листування із зарубіжними партнерами з метою уточнення та підтвердження отриманої літератури, відбір нових наукових видань за списками або на сайтах наукових установ для поповнення фондів НБУВ та бібліотек мережі НАН України, здійснюється формування замовлень від зарубіжних партнерів на українську наукову літературу.

Проведено статистичний аналіз кількості назв та комплектів періодичних видань, які отримала НБУВ та мережа НАН України у 2014–2016 рр. з усіх країн, з якими здійснюється книгообмін. Загальна кількість отриманих періодичних видань становить 2234 назв / 2440 комплектів. За тематикою періодичні видання можна розподілити наступним чином:

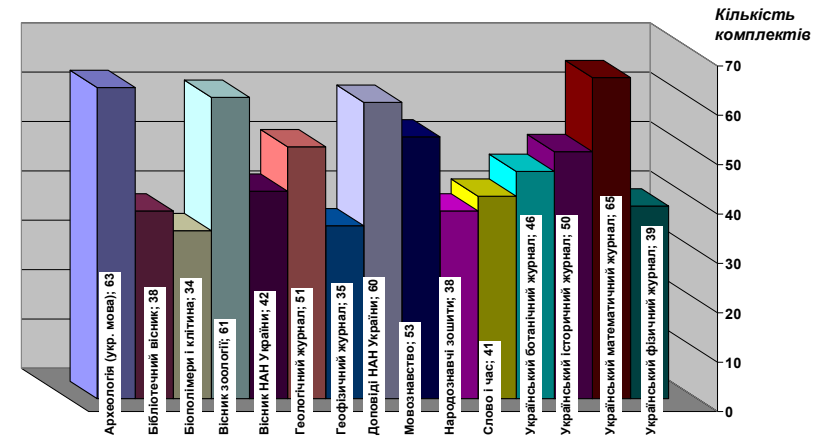
- природничі науки – 862 назви / 1056 комплектів;
- суспільні та гуманітарні науки – 1057 назв / 1069 комплектів;
- технічні науки – 209 назв / 209 комплектів;
- універсального змісту – 106 назв / 106 комплектів.

Найбільша кількість надходжень припадає на європейські країни (53 % від загальної кількості літератури за даними 2015 р.), на другому місці країни СНД, на третьому – азіатські країни.

Загальні показники по МКО за цей період свідчать про зменшення кількості отриманої літератури у зв'язку з недостатнім фінансуванням МКО, зокрема відправлення літератури за кордон. Якщо у 2009 р. було відправлено 18 382 примірників наукових видань, то у 2015 р. – 2287 примірників. На 2016 р. на відправку заплановано всього 70 тис. грн, тоді як для виконання своїх зобов'язань перед зарубіжними партнерами і відправки українських академічних видань за минулі роки потрібно близько 500 тис. грн.

У 2014 р. з метою вивчення потреб партнерів з МКО було проведено моніторинг замовлень вітчизняних періодичних видань зарубіжними партнерами. Дані щодо попиту на українську періодику відображені у діаграмі:

Моніторинг використання вітчизняних періодичних видань зарубіжними партнерами

Значним попитом у партнерів з МКО користуються також українські продовжувані видання, зокрема збірники наукових праць фахівців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. У 2014 р. було отримано таку кількість замовлень на продовжувані видання НБУВ:

- «Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития» – 50 компл.;
- «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» – 40 компл.;
- «Рукописна та книжкова спадщина України» – 58 компл.;
- «Слов'янська обрії» – 18 компл.;
- «Українська біографістика» – 25 компл.

Замовлення на продовжувані видання мережі інститутів НАН України надійшли в такій кількості:

- «Держава і право» – 15 компл.;
- «Кибернетика и вычислительная техника» – 30 компл.;
- «Наносистемы и наноматериалы» – 30 компл.;
- «Оптоэлектроника и полупроводниковая техника» – 17 компл.;
- «Збірник праць Інституту математики НАН України. Проблеми теорії наближення функцій та суміжні питання» – 20 компл.;

- «Проблеми безпеки атомних електростанцій і Чорнобиля» – 25 компл.;
- «Проблеми загальної енергетики» – 18 компл.;
- «Труди Інститута прикладної математики і механіки НАН України» – 12 компл.

Слід зазначити, що найбільшу кількість замовлень на продовжувані українські видання ми отримуємо від наших європейських партнерів, а саме від наукових закладів Польщі та Німеччини.

Таблиця 2

Кількісні показники здійснення МКО в НБУВ

Рік	Кількість партнерів	Надіслано партнерами				Отримано від партнерів			
		Всього	книг	Журн.	Прод.	Всього	книг	Журн.	Прод.
2013	718	6707	610	5204	893	14242	2491	9088	2663
2014	717	3214	209	2698	307	10749	1629	7016	2104
2015	678	2287	241	1950	96	9642	1812	6594	1236

Як свідчить практика, проведення книгообміну з кожною країною має свої особливості, урахування яких сприяє ефективності книгообмінних контактів. Крім об'єктивних обставин, результати книгообміну великою мірою залежать від особистих якостей референта, його ерудиції, наполегливості, розуміння суті сучасної політики здійснення міжнародного книгообміну, знання мов, а також уміння орієнтуватися в суспільно-політичній ситуації у світі.

Зупинимось на співпраці НБУВ з науковими установами Чеської Республіки.

Наукові та культурні зв'язки з установами Чеської Республіки мають давні традиції. Книгообмінні зв'язки між Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського та науковими установами Чеської Республіки були започатковані ще у другій половині 20-х років ХХ ст., а у післявоєнний період були відновлені на початку 1960-х років. Проте найбільш інтенсивний книгообмін здійснювався у період з 1975 по 1990 рік.

На сучасному етапі Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського співпрацює в галузі книгообміну з 24 бібліотеками

наукових установ Чеської Республіки. Серед них є три всесвітньовідомі бібліотеки:

- Національна бібліотека Чеської Республіки (Прага).
- Центральна бібліотека Академії наук Чеської Республіки (Прага).
- Слов'янська бібліотека у м. Прага.

Бібліотека підтримує книгообмінні зв'язки з бібліотеками наукових інститутів Академії наук Чеської Республіки. Всього у 2016 р. НБУВ має контакти з 10 бібліотеками наукових інститутів. До їх числа належать:

- Бібліотека інституту наукової інформації при Університеті сільського господарства і лісівництва ім. Г. Менделя (Брно);
- Бібліотека Інституту археології АН Чеської Республіки (Прага);
- Бібліотека Інституту археології АН Чеської Республіки (Брно);
- Бібліотека Інституту паразитології АН Чеської Республіки (Чеське Будйовице);
- Бібліотека Інституту математики АН Чеської Республіки (Прага);
- Бібліотека Інституту держави і права АН Чеської Республіки (Прага);
- Бібліотека Інституту гідродинаміки АН Чеської Республіки (Прага);
- Бібліотека Інституту соціології АН Чеської Республіки (Прага);
- Бібліотека Інституту біології АН Чеської Республіки (Брно);
- Бібліотека Національного інституту народної культури (Стражице).

Окрему частину партнерів становлять бібліотеки університетів. Серед перших бібліотек-партнерів була Центральна бібліотека Університету ім. Т. Масарика у Брно (стосунки з нею започатковані у 1961 р. Існують книгообмінні стосунки з Бібліотекою Остравського університету в м. Острава (книгообмін розпочато у 1997 р.). Пізніше у 2008 р. була встановлена домовленість про книгообмін з бібліотекою Технічного університету в м. Ліберець, у 2009 р. – з бібліотекою Університету в м. Пардубіце, у 2010 р. – з Центральною бібліотекою Факультету мистецтв Університету ім. Т. Масарика в Брно, у 2013 році – з Бібліотекою природознавчого факультету Карлового університету в Празі, і наприкінці 2015 року встановлено книгообмін з Кафедрою славістики Філософського факультету Університету ім. Ф. Палацького в Оломоуці.

Крім університетів НБУВ має контакти з трьома музеями і зв'язок з Чеською геологічною службою.

В рамках книгообміну від чеських партнерів НБУВ отримує книжкові видання та періодичу. За останні три роки (2013–2015 рр.) книжкові видання

складають приблизно 14 % від всієї літератури, яка надходила з Чеської Республіки. Монографії надходять як у рамках діючих угод, так і шляхом відбору видань за списками партнерів. Загальна кількість назв чеських періодичних видань (станом на початок 2016 р.) становить 44 назви журналів і 8 назв продовжуваних видань. За тематикою періодичні видання можна розподілити таким чином:

- 18 журналів (41 %) – видання з гуманітарних наук;
- 23 журнали (52 %) – видання з природничих наук та математичних наук;
- 3 журнали (7 %) – видання з технічних наук.

Якщо порівняти загальну кількість у 2013–2015 роках, то можна відзначити тенденцію до скорочення загальної кількості чеських видань, які надходять до НБУВ. Про це свідчать наведені в табл. 3 дані:

Таблиця 3

Надходження видань з Чеської Республіки

Рік	Всього	Книг	Журналів	Продовжуваних видань	Інших видів видань
2013	336	22	268	41	5
2014	285	15	254	15	1
2015	292	90	191	10	1

Чеським партнерам з книгообміну НБУВ надсилає книжкові та періодичні видання. Хоча, на сучасному етапі для більшості чеських партнерів в рамках книгообміну бібліотека надсилає тільки періодичні видання. Книжкові видання надсилаються лише за попередньою домовленістю і їх кількість становить не більше 35 % від загальної кількості вітчизняних видань, які надсилалися партнерам у 2013–2015 рр.

Різноманітність тематики друкованих видань цілком залежить від установи, з якою діє угода про книгообмін.

Скорочення фінансування на поштові витрати у період з 2010–2015 рр. негативно вплинуло на стабільність книгообмінних стосунків між НБУВ та чеськими партнерами з книгообміну. Частина чеських партнерів була змушена скоротити кількість видань, яку надсилала до НБУВ протягом

тривалого часу, а є і такі установи, які припинили надсилати нам чеську періодику взагалі. Так, у середині 2015 р. перестала надходити література від Інституту аграрної економіки і інформації в Празі. До цього часу НБУВ від Інституту регулярно отримувала 10 назв (11 комплектів) журналів переважно аграрної та сільськогосподарської тематики.

Саме через брак фінансування для відправки літератури Бібліотека започаткувала з 2010 р. співпрацю з Чеським центром у Києві, який входить до складу мережі чеських центрів і працює під керівництвом Міністерства закордонних справ Чеської Республіки. У липні 2010 р. та березні 2011 р. саме через Чеський центр було організовано відправку українських книжок та періодики для наших чеських партнерів: Національної бібліотеки Чеської Республіки (Прага), Центральної бібліотеки Академії наук Чеської Республіки (Прага) та Слов'янської бібліотеки (Прага). Співпраця з Чеським центром триває і зараз.

У листопаді 2015 р. через посередництво Чеського центру була передана література для Слов'янської бібліотеки – одного із перших партнерів з книгообміну. Книгообмінні зв'язки з цією установою започатковані ще у 1927 р. Слов'янська бібліотека у Празі від 1958 р. є самостійним відділом Національної бібліотеки Чеської Республіки. Це одна з найвизначніших світових бібліотек в галузі славістики. Зібрання українки у Слов'янській бібліотеці в Празі – одна з найбільших поза межами України, її книжковий фонд нараховує понад 800 тисяч томів, з яких понад 70 тисяч – з українською тематикою.

Серед видань, які отримує НБУВ від Слов'янської бібліотеки, є багато українознавчих, які протягом багатьох років поповнюють колекцію українки нашої бібліотеки та публікації самої бібліотеки. Останнім часом НБУВ отримала такі українознавчі видання: Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини. – Пряшів, 2001; Мирослав Іллюк. На пульсі часу. – Пряшів, 2012; Ганудель З. Струни серця Ірини Невицької. – Пряшів, 2010; Олар Єва. Акорди дня. – Пряшів, 2014.

Серед країн, з якими НБУВ здійснює тривалий час міжнародний книгообмін, є Румунія. Книгообмін між НБУВ та науковими установами Румунії був започаткований ще у 30-ті роки ХХ ст. У 1934–1935 рр. Бібліотека підтримувала книгообмін з 14 науковими установами Румунії. Нині НБУВ здійснює книгообмін з 18 науковими установами та бібліотеками Румунії, серед них бібліотеки інститутів, університетів, наукових установ АН Румунії, товариств, музеїв та інших наукових організацій.

Загальний обсяг надходжень, які НБУВ отримує від наукових установ Румунії, складає 102 назви журналів та збірників, що дають цінну наукову інформацію з різних галузей знань. Велику кількість румунських журналів НБУВ отримує англійською мовою, що дало можливість використовувати румунські видання для наукових досліджень.

За тематикою ці періодичні видання у відсотковому відношенні розподіляються таким чином:

- фізико-математичні і природничі науки – 30 %;
- технічні науки – 28 %;
- гуманітарні науки – 42 %.

Серед них: «Proceedings of the Romanian Academy. Series A: Mathematics, Physics», «Revista Istorică», «Romanian Reports in Physics», «Romanian Journal of Physics», «Univerasity Politehnica of Bucharest. Scientific Bulletin. Series C: Electrical Engineering», «Library and Information Science Research», «Management and Marketing», «Philobiblon» та інші. Румунські партнери надсилають видання довідкового і бібліографічного характеру, цінні монографічні видання з науки, техніки, культури і мистецтва.

Зі свого боку до Румунії ми надсилаємо 32 назви українських журналів та академічні видання. У зв'язку зі зменшенням фінансування книгообміну з 2010 р. року була скорочена відправка українських видань. Кількісне співвідношення отриманої та відправленої літератури за останні три роки (2013–2015 рр.) таке: отримано – 995 одиниць, відправлено – 122 одиниці.

Таблиця 4

Книгообмін з науковими установами Румунії

Рік	Кількість партнерів	Відправлено (всього одиниць)	Отримано (всього одиниць)
2013	16	93	373
2014	16	29	316
2015	18	0	306

Незважаючи на скорочення чисельності зарубіжних партнерів з книгообміну в Румунії, кількість отриманої літератури протягом останніх років залишається стабільною.

Також слід зазначити, що в останні роки, з розвитком електронних ресурсів, НБУВ почала отримувати видання на електронних носіях. З Румунії ми отримуємо 6 назв журналів на дисках: «Bulletin of the Transilvania University of Brasov. Ser., Mathemstics», «Bulletin of the Transilvania. University of Brasov. Ser., Sciences of Social Sciences», «Bulletin of the Transilvania. University of Brasov. Ser., Engineering Sciences», «Bulletin of the Transilvania. University of Brasov. Ser., Philology, Cultural Studies» та інші.

Найбільш активними партнерами є Бібліотека АН Румунії (книгообмін відновлено у 1950 р.) та Національна бібліотека Румунії (книгообмін відновлено у 1956 р.).

З Бібліотекою АН Румунії книгообмінні зв'язки мають давні традиції. Перерваний в часи війни, він був відновлений у 1950 році. Згідно з договором між нашими установами НБУВ повинна отримувати всі журнали та книжки, що видаються Румунською Академією наук. Нині НБУВ отримує 34 назви журналів та періодичних видань. Серед них такі журнали: «Proceedings of Romanian Academy. Ser. A: mathematics, physics», «Revue Roumaine de chimie», «Revue Roumaine de philosophie», «Romanian journal of physics» та інші.

НБУВ повинна надсилати 15 назв журналів та одну назву продовжуваного видання. Серед них: «Археологія», «Бібліотечний вісник», «Вісник НАН України», «Вестник зоології», «Гидробиологический журнал», «Доповіді НАН України» та інші.

За останні три роки до Бібліотеки АН Румунії 64 примірники журналів та книжок, отримала – 313 одиниць румунських видань. Основні цифри, які характеризують обмін між Бібліотекою АН Румунії та НБУВ, наведені в табл. 5:

Таблиця 5

Книгообмін з Бібліотекою АН Румунії

Рік	Отримано (всього одиниць)	Відправлено (всього одиниць)
2013	134	19
2014	82	23
2015	97	22

Книгообмін з Національною бібліотекою Румунії був встановлений у 1956 р. Нині НБУВ отримує дві назви румунських журналів. Щодо монографій, то тричі на рік Національна бібліотека Румунії надсилає нашій бібліотеці для відбору списки нових видань з усіх галузей знань. НБУВ відправляє дві назви українських періодичних видань. НБУВ пропонує списки українських видань, які відображені на сторінці НБУВ, а також свої видання: наукові праці, методичні рекомендації, посібники та інші власні публікації.

До числа бібліотек, з якими у нас склалася плідна співпраця, належить і Бібліотека політехнічного університету в Бухаресті, яка регулярно надсилає НБУВ свої видання. Серед них: «University «Politehnic» of Bucharest. Scientific Bulletin. Series A: Applied Mathematics and Physics; Series B: Chemistry and Materials; Series C: Electrical Engineering; Series D: Mechanical Engineering». В обмін НБУВ відправляє такі журнали: «Доповіді НАН України», «Фізика напівпровідників», «Радиофизика и радиоастрономия».

Особливості наукового співробітництва в галузі міжнародного книгообміну з великими науковими центрами Польщі мають свої особливості, так як Україну і Польщу поєднує спільне історичне минуле та взаємодія двох культур. В Україні проживає 219 тис. етнічних поляків. Задоволенню духовних потреб великої польської спільноти в Україні сприяє реалізація багатьох державних програм. На сьогодні польсько-українські дослідження є пріоритетним напрямом наукових студій. Це засвідчено спеціальною угодою між НАН України та Польською академією наук (ПАН) (2005–2008) та угодою між НБУВ та Бібліотекою Народною у Варшаві з метою вивчення спільної історико-культурної спадщини. Всі ці чинники впливають на формування польської наукової колекції у фондах НБУВ.

Нині НБУВ здійснює книгообмін з 103-ма науковими установами Польщі: п'ять галузевих академій, 29 бібліотек ПАН, 15 університетів, вісім державних бібліотек, вісім політехнічних інститутів, вісім музеїв, вісім наукових товариств, дві асоціації українців, архів, 19 наукових інститутів, Міністерство оборони Польщі, Вища державна контрольна інспекція Польщі, Фондація ім. Стефана Баторія.

Найбільшу групу партнерів складають бібліотеки інститутів ПАН. Дослідження цих інституцій охоплюють майже всі напрями сучасної науки. Важливим складником обміну є найстаріші університети Європи: Ягеллонський (Краків), Люблінський, Познанський, Гданський,

Торунський, Вроцлавський та інші університети країни. Найбільше науково-технічних видань надходить від польських політехнік. Наукові товариства, музеї – основне джерело надходжень літератури з етнографії, краєзнавства та археології.

Репертуар надісланої та отриманої наукової періодики постійно змінюється відповідно до фінансових можливостей наукових закладів. Завдяки використанню Інтернету ми маємо змогу оперативно здійснювати пошук і відбір нових видань. Постійно ведеться пошук нових періодичних видань. Всі наукові заклади Польщі поєднує постійний інтерес до публікацій пов'язаних з рукописною та книжковою спадщиною, історичним минулим, археологічними відкриттями та етнографічними дослідженнями. Своєю чергою, польська книжкова колекція у фондах НБУВ є універсальною за змістом. Протягом останніх років від Інституту історії ПАН було отримано велику збірку видань, у якій висвітлювалися архівні документи, які відтворюють історичні події 1939–1956 рр. Католицький Університет у Любліні поповнив фонди НБУВ цінними виданнями щодо сучасних польсько-українських відносин, а саме: «Українсько-польський досвід розвитку економічного співробітництва» та «Багатокультурна традиція Польщі і України».

Репертуар обмінної літератури за останні роки змінюється у зв'язку з економічним становищем обох країн (державні та академічні бібліотеки Польщі значно скоротили кількість видань для обміну). Для того, щоб утримувати книгообмін на певному рівні, потрібно регулярно здійснювати моніторинг можливостей кожного партнера. Щороку корегується репертуар українських журналів та продовжуваних видань для партнерів з книгообміну. Останнім роки спостерігається вагоме скорочення обміну друкованими виданнями (видавці надають перевагу дешевшим електронним версіям). Постійно ведеться пошук нових партнерів та вивчення їх можливостей.

Університети є одними з наших перспективних партнерів, тому що мають потужну видавничу діяльність і пропонують багато видань без посередників на відміну від академічних бібліотек, які значно скоротили обсяг пропонованої літератури для обміну у зв'язку з переходом багатьох журналів в електронний формат. НБУВ має постійне стає коло основної маси партнерів, з якими співпрацюємо протягом багатьох років. Дослідження співпраці з науковими закладами Польщі свідчать про те, що основне коло партнерів склалося у 60-х роках ХХ ст. Співпраця з ними

неодноразово перевірялася на міцність, але втрималася завдяки довірі, взаємодії та толерантності.

Сьогодні, коли створюється світова система інформації, особливого значення набуває співпраця з країнами Азії. В першу чергу це стосується Китаю, Тайваню і Південної Кореї. Це зумовлено історичними, соціологічними та економічними чинниками.

На Китай припадає 4,4 % всіх наукових праць, опублікованих у світі. Коли мова йде про книгообмін з Китаєм, передусім необхідно відзначити успіхи цієї країни за останнє десятиліття в усіх галузях науки та техніки, що стрімко розвиваються. В країні швидко змінюється і видавнича галузь, поліпшується якість поліграфічної продукції, багато видань друкуються різними мовами

Тільки проголошення незалежності нашої країни у 1991 році поклато початок справжньому відродженню в Україні сходознавства (орієнталістика) і сприяло активному розвитку книгообміну з науковими закладами Китайської Народної Республіки.

На сучасному етапі НБУВ здійснює книгообмін з такими науковими установами:

- 1) Національна бібліотека Китаю;
- 2) Національна геологічна бібліотека Китаю;
- 3) Національна бібліотека морських досліджень Китаю;
- 4) Китайська міжнародна книжкова корпорація;
- 5) Редакція журналу «Geoscience Frontiers» (видається спільно з видавництвом «Elsevier» (книгообмін встановлено у 2012 р.).

Найбільш активно і плідно наша Бібліотека співпрацює з Національною бібліотекою Китаю, яка є універсальним науковим закладом, національним сховищем публікацій, Національним бібліографічним центром і центром розвитку бібліотечної галузі. Тематика китайських видань охоплює майже всі галузі наукових досліджень. У фондах НБУВ зберігаються унікальні видання Піднебесної, що відображають духовні цінності культури китайців, історію, філософію мистецтва та літератури Китаю.

Цього року НБУВ отримала шляхом книгообміну від Національної бібліотеки Китаю унікальну книжкову серію «Китайская классика на китайско-русском языке», багатотомні видання «The History of People's Republic of China», «China Classics», «Chinese Classical Architectural». Унікальним виданням є «Великий уйгуро-китайський словник», отриманий з Національної бібліотеки Китаю. Нещодавно до Бібліотеки

надійшла серія книг «Window to China». До її складу входять словники, підручники, довідники, путівники, а також різного роду раритетні видання. Всього вона налічує 205 книжок, серед них: «500 Years of China, History of China», «Story of Silk Road», «Tibetan Folk Art». Щомісяця нам пропонуються нові списки книг для обміну.

Постійно ведеться пошук нових періодичних видань, в результаті чого отримано такі нові журнали та щорічники: «Journal of Library Science in China», «The Documentation», «National Library of China. Yearbook», «Law Yearbook of China», «The Yearbook of China Tourism. Statistics», «The People's Republic of China. Yearbook».

Цінні періодичні видання, які надходять регулярно і користуються великим попитом у науковців це такі: «Chinese Science Bulletin»; «Science in China», «Beijing Review», «Economic Management Journal», «Biological Review», «Geoscience Frontiers», «Journal of Library in China», «Journal of Library Science in China», «Journal of the National Library of China».

Таблиця 6

Книгообмін з науковими установами КНР

Рік	Отримано (всього одиниць)	Відправлено (всього одиниць)
2013	988	227
2014	466	80
2015	591	75

Підсумовуючи все, слід відзначити, що спостерігається подорожчання наукових видань та поштових послуг, обмеження фінансування. За останні декілька років ціни на періодичні видання на світовому ринку зросли на 6 %. Підвищення цін на передплатні періодичні видання вплинуло на спроможність бібліотек в усьому світі поповнювати свої фонди сучасною науковою періодикою на рівні, необхідному для підтримки наукової функції інститутів, які вони обслуговують.

Перевагами міжнародного книгообміну, як безвалютного джерела комплектування фондів НБУВ, є можливість отримувати малотиражні

іноземні видання, новітню наукову інформацію, необхідну для користувачів і вчених НАН України.

Зважаючи на те, що НБУВ має зібрання світової наукової періодики, за своїм статусом вона повинна її поповнювати за прикладом роботи найбільших бібліотек світу, які, маючи сучасні електронні бази періодичних видань, не відмовляються і від друкованих версій журналів.

Важливою умовою забезпечення належного формування фондів бібліотек зарубіжною науковою літературою є чітке та оперативне виконання замовлень наших партнерів на українські видання.

Міжнародний книгообмін, який здійснює НБУВ, пропагує за кордоном незалежну Україну, її науку та культуру, сприяє подальшому розвитку фундаментальних досліджень вітчизняних учених, знайомлячи їх з новою іноземною науковою літературою, а також зміцненню культурних зв'язків між Україною та іншими країнами світу. Інформаційне забезпечення вчених є одним з основних факторів, що визначає продуктивність наукового пошуку, і його неможливо реалізувати без всебічного розвитку міжнародних наукових контактів.

Слід зауважити, що бібліотеки, прагнучи зробити міжнародний книгообмін ефективнішим та кориснішим для себе, змінили свої підходи до нього. Простежується загальна тенденція скорочення книгообміну друкованими виданнями (причини загальновідомі: подорожчання видань та поштових послуг, обмеження фінансування) та поява електронних форм видань і електронного доступу, що значно полегшує доступ до інформації. НБУВ, як і інші бібліотеки, прагне сьогодні оптимізувати загальні підходи до комплектування фондів іноземними виданнями. Узагальнюючи, наголосимо:

- міжнародний книгообмін, незважаючи на загальну тенденцію до скорочення, залишається важливим джерелом комплектування фондів іноземною літературою;
- необхідно проводити суворий відбір найбільш значущих для Бібліотеки видань, тобто, критерієм оцінки значення книгообміну повинно стати не кількість, а інформаційна цінність отриманих видань;
- з появою інших носіїв потрібна розробка стратегії та розвитку обміном такою інформацією;
- слід розширювати професійні контакти Бібліотеки з зарубіжними науковими установами та інформаційними центрами з метою виявлення та реалізації нових форм і методів роботи в галузі МКО.

- Тому для подальшого успішного проведення книгообміну необхідно:
- забезпечувати достатнє фінансування на потреби міжнародного книгообміну;
  - впроваджувати належний рівень програмно-технічного забезпечення;
  - створювати власні бібліотечно-інформаційні ресурси для пропозицій партнерам з книгообміну;
  - систематично вивчати теми наукових доробок науково-дослідницьких установ НАНУ та корегувати профіль комплектування НБУВ іноземними виданнями;
  - домагатися збереження ядра іноземних видань, корегуючи відповідно до вимог часу;
  - проводити систематичний моніторинг використання читачами видань, що надійшли.

Основне завдання бібліотечного руху на сучасному етапі полягає в постійному розвитку бібліотек як фундаментальної ланки освітньої, культурної і суспільної інфраструктури країни.

Список використаних джерел

1. Концепція розвитку НАН України на 2014–2023 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nas.gov.ua/UA/Conception/Pages/contents> – Назва з екрана.
2. Кулаковська Т. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як науково-дослідна установа: основні напрями діяльності. // Вісник Львівського університету. – 2010. – Вип. 5. – С. 165–172.
3. Малолетова Н. та ін. Сучасні підходи до міжнародного книгообміну у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2013. – Вип. 38. – С. 131–153.
4. Українські матеріали у Словянській бібліотеці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.lnu.edu.ua/slavyistyka/n59/024.pdf> – Назва з екрана.
5. Національна академія наук України : основні підсумки діяльності у 2009–2014 роках і головні завдання наступного періоду. Сесія Загальних зборів НАН України 15 квітня 2015 року [Електронний ресурс].

Стаття надійшла до редакції 03.01.2017 р.

Olena Vykhrystiuk,

main librarian, Vernadsky National Library of Ukraine

Valentyna Yanovska,

main librarian, Vernadsky National Library of Ukraine

Alla Yatchenko,

main librarian, Vernadsky National Library of Ukraine

International book exchange in the world information environment (cooperation of the Vernadsky National Library of Ukraine with other countries)

Today Vernadsky National Library of Ukraine is responsible for an international book exchange with scientific organization in 64 countries around the world. For the last years the changes of utmost importance to an international book exchange organization and implementation approaches have been achieved. With the advent of modern communication equipments many scientific publications have made a transition to an online format. The lack of funding for a regular publication shipping abroad forced many exchange partners into ceasing an international book exchange with Vernadsky National Library of Ukraine. The reasons are generally known: a price rise of postal services; a lack of funding; appearance of electronic format publications and electronic access. But an international book exchange is remaining an important acquisition source of international publications. The evolution criterion of the book exchange importance should not be determined as quantity, but the received publications information value is a general standard. It is necessary for the Library to broaden contacts with international scientific organizations and information centers in order to identify and implement new working methods and work formats in the area of an international book exchange.

Keywords: library, international book exchange, scientific information, scientific organizations, partners, library and information resources, statistics of book exchange.

УДК 021.64(045)+025.355ОРАС(045)

Ірина Баньковська,

головний бібліотекар Науково-технічної бібліотеки імені Г. І. Денисенка

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ОРГАНІЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНИХ КОНСОРЦІУМІВ (ІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ ЗАРУБІЖНИХ БІБЛІОТЕК)

Стаття базується на матеріалах зарубіжних видань і описує теоретичні питання та досвід організації бібліотечних консорціумів, діяльність яких пов'язана зі створенням зведених електронних каталогів та каталогів наступного покоління.

Ключові слова: бібліотечні консорціуми, бібліотечна кооперація, зведені електронні каталоги, каталоги наступного покоління.

Консорціуми, як і кооперація, – звичне явище у бібліотечній практиці різних країн. Командна робота кількох бібліотек робить реальними цілі, що є недосяжними для однієї окремої бібліотеки. Зведений електронний каталог на рівні країни чи на рівні одного типу бібліотек країни – цілком посильне завдання для консорціуму.

Теоретичні знання та досвід інших організацій завжди можна використати у створенні власних проектів, – це допомагає уникнути чужих помилок. Матеріал, поданий нижче, містить стислу інформацію про консорціуми, та приклади діяльності конкретних організацій і їх електронних каталогів. Програмне забезпечення, на якому можуть працювати зведені каталоги, може бути різним, але у даній статті за приклади взяті консорціуми, що мають досвід роботи із продуктами фірми Ex Libris.

Існують різні визначення поняття «консорціум»¹ – як ширші, так і вужчі, але загальну суть терміна можна сформулювати так: консорціум – це група незалежних бібліотек (двох і більше), що погодилися співпрацювати разом для забезпечення своїх певних потреб [1].

В цілому, консорціуми є прикладом бібліотечної кооперації і слугують стратегічним рішенням для зменшення бюджетних витрат та максимізації сервісів, що пропонуються для користувачів. Своєю участю у консорціумах бібліотеки-учасники погоджуються на спільне використання ресурсів, а

¹ Маються на увазі саме бібліотечні консорціуми.

точніше – всіх видів інформації у будь-яких форматах, персоналу і обладнання, досвіду та послуг [2].

Діяльність консорціумів умовно можна згрупувати за трьома основними видами:

1. Діяльність, що стосується пошуку та доставки інформації. Прикладом такої діяльності є: а) спільне використання ресурсів, МБА, фізична та електронна доставка документів; б) організація віддалених сховищ, кооперативний розвиток фондів, координація обміну серіальними виданнями, об'єднані колекції електронних книг; в) спільні АБІС чи Інтернет-провайдер, технологічна підтримка та обслуговування мережі або обладнання; г) проекти з оцифрування, організація цифрових архівів та інституційних репозитаріїв.

2. Групова діяльність із придбання ресурсів та матеріалів, наприклад, придбання баз даних чи обладнання.

3. Діяльність із розширення можливостей персоналу бібліотек, що включає тренінги, безперервну освіту, професійний розвиток та обмін досвідом [4].

Додатково можна назвати й інші послуги консорціумів – віртуальна довідка, бібліотечний маркетинг, адвокація, управління людськими ресурсами, фінансово-бюджетна підтримка, відеоконференції, програми літнього читання, підтримка окремих груп населення та розробка стандартів.

Розвитку консорціумів перешкоджають проблеми, що носять інституційний (організаційний), законодавчий, політичний та адміністративний, технологічний і фізичний характер [5].

Як основні переваги колективної діяльності бібліотек розглядаються такі її особливості: 1. Кооперація надає доступ до більшої кількості матеріалів. 2. Ефективна кооперативна програма збільшує обмежені можливості окремої організації, розділяє роботу та робить спільними її результати. 3. Завдяки поділу праці працівник має можливість концентруватися на окремому виді діяльності, в результаті його продуктивність праці зростає. Скорочення дублювання зусиль – ще один важливий результат спільної роботи. 4. Активна реклама бібліотеки та її сервісів скорочує кількість місць, куди користувачі можуть звертатися за конкретною послугою. 5. Кооперація покращує робочі відносини між бібліотеками-учасниками колективних проєктів [18].

Недоліки у груповій роботі існують також. Важливо пам'ятати, що така

діяльність завжди потребує компромісів. Окрема бібліотека може втратити можливість приймати управлінські рішення – прикладом може бути випадок, коли всі бібліотеки-учасники консорціуму повинні мати однакові правила книговидачі [7].

Якщо говорити про бібліотечний фонд конкретної бібліотеки, то при спільному використанні ресурсів, даний фонд може більше використовуватися бібліотеками-партнерами консорціуму, ніж бібліотекою-власником. Це може призвести до того, що видання, потрібне у конкретний момент користувачеві даної бібліотеки, буде просто відсутнім на місці [7].

А у країнах, що розвиваються, до проблем консорціумів можна додати ще слаборозвинену технологічну інфраструктуру, розпорошення зусиль та економічні і культурні бар'єри [9].

Типи та моделі консорціумів

Типологія консорціумів надзвичайно різноманітна². Але жодна із моделей, описаних різними авторами, не є вичерпною. Окремим країнам можуть бути властиві конкретні типи консорціумів, наприклад, для Європи є характерними бібліотечні об'єднання, що займаються електронними ресурсами, тоді як у США існує тенденція до більш комплексної діяльності таких організацій [19].

За місцем географічного розташування розрізняють міжнародні, національні, регіональні та локальні консорціуми.

Розмір об'єднань може бути різним – від великих (OCLC) і до зовсім маленьких, таких як FLC (Flatirons Library Consortia)³, що складається лише із трьох бібліотек.

Враховуючи тип бібліотек-учасниць або аспект їх діяльності, можна виділити консорціуми, що поєднують: а) бібліотеки різних типів, б) бібліотеки одного типу [2].

Можна також розділяти організації за причинами об'єднання їх учасників та їх певними потребами: наприклад, проведення тренінгів для персоналу, придбання електронних ресурсів тощо [3].

² A. Hirshon, T. Giordano, S. O'Connor, T. Haavisto, R. G. Miller, P. X. Zhou, G. E. Gorman та R. Cullen – це лише невеликий перелік авторів, що займалися типологією консорціумів.

³ <https://nell.boulderlibrary.org/help> – сайт консорціуму, каталог – <https://nell.boulderlibrary.org/>

За типом управлінської структури розрізняють організації з низькоформальною, напівформальною та формальною управлінською структурою – відповідно до централізованості прийняття рішень [3].

За типом організаційної структури існують: а) консорціуми з високим ступенем децентралізації, ціллю яких є лише придбання ресурсів; б) консорціуми з високим ступенем централізації, організації-учасники яких тісно пов'язані між собою [3].

За джерелами фінансування виділяють об'єднання, що мають: а) внутрішній тип фінансування – коли більша частина коштів надходить від їх учасників (щорічні внески залежать від розміру бібліотек, кількості користувачів, обсягу фонду і т. д.); б) зовнішній тип фінансування – якщо кошти надає окрема агенція (уряд, грантодавець тощо); в) комбінований тип фінансування – внески учасників і кошти зовнішньої агенції є джерелом існування організації [20].

З урахуванням тематики чи дисципліни, якій присвячені придбані електронні ресурси, консорціуми можуть орієнтуватися на одну або кілька дисциплін [2].

Направленість на визначену групу користувачів для бібліотечних об'єднань передбачає діяльність із врахуванням віку, інтересів чи освіти своїх користувачів – наприклад, індійський консорціум FORSA працює виключно на інтереси астрофізиків та астрономів [3].

Особливості прийому в учасники є основою для поділу на: а) відкриті консорціуми, що є незавершеними у своєму формуванні (їх учасники можуть приєднуватися і залишати організацію у будь-який час); б) закриті консорціуми, що передбачають обмежену участь; в) однорідні або рівнозначні моделі, засновниками яких є група професіоналів-однодумців із різних бібліотек однакового типу і розміру [3].

Організація-ініціатор консорціуму може бути різною – грантодавець, держава тощо [3]. Дуже часто причиною об'єднання бібліотек є ініціатива видавця, що пропонує великі знижки на електронні ресурси для об'єднання, яке діє на національному рівні – так звані «великі угоди» – «big deal». Такі угоди можуть складатися з сотень назв – повного списку журналів окремого видавця, що продається окремим пакетом консорціуму бібліотек за одну ціну [19].

Зобов'язання або відповідальність також є основою для визначення типів консорціумів. Переважна кількість спільних бібліотечних проектів спрямована на придбання видань. Але скажімо, консорціум SINTO у

Великій Британії є вдалим прикладом організації, що займається покращенням якості інформаційних послуг своїх бібліотек [20].

Поширення бібліотечних кооперативних проектів сприяє утворенню організацій, що займаються підтримкою співробітництва між консорціумами.

Міжнародна коаліція бібліотечних консорціумів ICOLC⁴ була заснована у 1996 р. і є неформальною організацією. Координаційний комітет ICOLC є волонтерським. Коаліція, яку часто називають консорціумом консорціумів, налічує понад 200 об'єднань⁵ з усього світу. Це організації Північної та Південної Америки, Європи, Австралії, Азії та Африки.

Консорціум постійно інформує своїх учасників про нові електронні інформаційні ресурси, цінові пропозиції провайдерів та постачальників електронної інформації.

Консорціум EIFL⁶ – «Електронна інформація для бібліотек» – був заснований у 1999 р. EIFL забезпечує доступ до знань, підтримує відкритий доступ і спеціалізується на електронних ресурсах. Учасники об'єднання – бібліотечні консорціуми із 47 країн Африки, Азії та Європи (понад 2 300 бібліотек). Крім того, організації ще з 13 країн працюють із EIFL як партнери по проектах⁷. Головний офіс консорціуму знаходиться у Європі.

Історія консорціумів та результати їхньої діяльності

Перші бібліотечні кооперативні проекти виникли ще у 80-х роках XIX ст. і стосувалися в основному каталогів, МБА та комплектування [11]. Проте, об'єднуватися у консорціуми бібліотеки почали значно пізніше – у 60-х роках XX ст.

Світ поступово змінювався, і зі статичних сховищ для збереження видань бібліотеки перетворилися на установи, що доставляють користувачам інформацію з усього світу [6]. Консорціуми стали допомагати своїм учасникам – бібліотекам – виконувати їх місію. Щоб краще пояснити ситуацію, звернемося до конкретних прикладів, що описують реалізацію проектів зі створення зведених електронних каталогів.

У країнах Східної Європи (Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині) автоматизація бібліотек була тісно пов'язана із грантодавчою діяльністю

⁴ The International Coalition of Library Consortia: <http://icolc.net>

⁵ На 15 листопада 2016 року.

⁶ <http://www.eifl.net>

⁷ На 15 листопада 2016 року.

фонду Ендрю Меллона. Але в 90-х роках ХХ ст. основною метою бібліотечних проєктів цих країн стало запровадження АБІС, каталогізація власних фондів та надання до них загального доступу [10].

Слід зазначити, що бібліотекам посткомуністичних країн у своїй роботі доводилося стикатися з різними складнощами: а) бібліотеки, що входили до одного консорціуму могли підпорядковуватися та звітуватися різним керівним органам (міністерствам); б) жодна з бібліотек не мала автономного бюджету; в) спостерігалася недостатньо конструктивна поведінка адміністрації університетів щодо власних бібліотек, г) прослідковувалася недостатня підготовка бібліотечного персоналу та його опір інноваціям [12].

Звернемося до прикладу Чехословаччини 1990-х років. Оскільки претенденти на грант повинні були діяти на основі консорціумів, то чотири найбільші чеські та словацькі бібліотеки заснували «Проект CASLIN» та консорціум і проголосили себе чесько-словацькою бібліотечно-інформаційною мережею [12]. У 1992 р. Проєкт отримав грантові кошти і був реалізований у 1995 р. Результатом роботи консорціуму став зведений каталог CASLIN. Після припинення фінансування проєкту, розпаду Чехословаччини, припинив існування і Міжнародний консорціум [12]. Спроба відновити його діяльність спостерігалася у 2000 р. [10]. Однак, ця спроба виявилася невдалою і нині проєкт зведеного електронного каталогу належить Національній бібліотеці Чехії, яка розбудовує та підтримує його.

Каталог завжди поєднував дані бібліотек із різними АБІС⁸ [10] і змінював кілька разів своє програмне забезпечення: спочатку він працював на CDS/ISIS; потім на Aleph 500, після цього на власній розробці Національної бібліотеки Чехії – системі CUBUS і у квітні 2002 р. каталог знову повернувся до роботи на Aleph 500, на якій працює і нині [10]. Ситуація з постійними змінами програмного забезпечення виникала через неможливість знайти для себе «ідеальну» систему, яка б дозволяла з легкістю оперувати даними з АБІС бібліотек-учасників проєкту.

На сьогодні, зведений електронний каталог Чеської республіки (CASLIN⁹) включає матеріали з фондів бібліотек та інших громадських

⁸ У різні часи це були TINLIB, LANius (пізніше Clavius); Aleph 500, KpSys, Rapid Library, Olib, ISIS, WINISIS, Daimon і т.д.

⁹ <http://aleph.nkp.cz/F/>

організацій Чехії – це приблизно 6,2 млн бібліографічних записів¹⁰. Записи зведеного каталогу відповідають Англо-американським правилам каталогізації (RDA/AACR2), ISBD та MARC-21¹¹ (до 2004 р. Національна бібліотека Чехії використовувала UNIMARC). Систематизація здійснюється за допомогою УДК. Ведеться Національна авторитетна база даних.

Зведений електронний каталог пропонує ряд сервісів для учасників проєкту та користувачів бібліотек. Усім доступні пошук та встановлення місця знаходження документів, система МБА; доступ до додаткового змісту записів (цитати, обкладинки та повний текст). Для учасників проєкту окремо надаються можливості завантаження записів через протокол Z39.50, експорт записів окремої бібліотеки, оновлення даних про місце-знаходження видань та контактної інформації про власника документа.

Національна бібліотека Чехії також має додаткове програмне забезпечення – SFX від Ex Libris та EBSCO Discovery System (EBSCO) для реалізації повноти пошуку серед усіх своїх ресурсів.

Латвія. Ідея створення єдиного електронного каталогу бібліотек Латвії з'явилася у 90-х роках ХХ ст. Вся діяльність, що була пов'язана з його створенням, проводилася на державному рівні. Зокрема, був розроблений проєкт «Єдина бібліотечно-інформаційна мережа LATLIBNET» та була створена неприбуткова державна організація «Консорціум бібліотечно-інформаційних мереж» (1997), який очолив його реалізацію. Пізніше Консорціум став Державною агенцією «Інформаційні системи культури» [13].

Головною метою проєкту було створення єдиної інтегрованої бібліотечно-інформаційної мережі для забезпечення обробки, збереження та розповсюдження інформаційних ресурсів бібліотек Латвії, яка стала основою національного зведеного електронного каталогу [13].

Спочатку учасниками консорціуму стали 8 найбільших наукових бібліотек Латвії. Сьогодні – це 12 латвійських бібліотек державного значення. Придбання АБІС Aleph 500 та серверів фінансував фонд Ендрю Меллона. У вересні 1998 р. був підписаний контракт про впровадження АБІС Aleph 500 у наукових бібліотеках Латвії державного значення. У 2000 р. Латвійська національна бібліотека розпочала формування електронного каталогу і

¹⁰ <http://www.caslin.cz/caslin-en/about-us>

¹¹ <http://www.caslin.cz/caslin/spoluprace/jak-prisprivat-do-sk-cr/standardy/standardy-pro-souborny-katalog-cr>

авторитетних файлів на основі Aleph 500, а в березні 2000 р. було повідомлено про створення зведеного електронного каталогу. Всі бібліотеки, що увійшли до консорціуму і використовували до цього інші АБІС – VTLS¹² та IS/ALISE – конвертували свої дані до Aleph 500 [13].

Зведений електронний каталог наукових бібліотек Латвії¹³ налічує понад 800 тис. бібліографічних записів. При їх створенні використовується формат MARC-21, для класифікації – УДК. В залежності від бібліотеки, використовуються різні предметні рубрики: MeSH¹⁴, AGROVOC¹⁵, та Предметні рубрики бібліотеки Конгресу США – перекладені та адаптовані латвійською мовою [13]. Кожна бібліотека-учасниця консорціуму відповідає за введення даних та їх якість. Латвійська національна бібліотека відповідає за контроль якості бібліографічних записів у цілому та створює авторитетні файли для зведеного електронного каталогу [13]. Консорціум – це державна агенція, товариство відкритого типу, до якого можуть приєднуватися нові учасники. Консорціум Державна агенція «Інформаційні системи культури» володіє ліцензією Aleph 500 і відповідає за технічний стан системи [13].

Ісландія. З 1990 р. в Ісландії існували два зведені електронні каталоги на різних АБІС. Перший – Fengur на Dobis/Libis¹⁶, за який відповідали міська бібліотека Рейк'явіка та 70 публічних та шкільних бібліотек. Каталог був доступний лише для бібліотек-учасниць проекту. Другий зведений каталог працював на АБІС Libertas¹⁷, називався Gegnir і був доступний всім.

У 1998 р. з ініціативи міністра освіти був організований спеціальний комітет, головною місією якого став вибір та придбання єдиної бібліотечної системи для всіх ісландських бібліотек, для того щоб їх каталоги виглядали

¹² Virginia Tech Library Systems – АБІС від бібліотеки Політехнічного інституту і університету штату Вірджинія. Розроблена у 1975 році. У 2014 VTLS придбала компанія Innovative Interfaces Inc.

¹³ <https://kopkatalogs.lv/F/>, https://kopkatalogs.lv/F/?func=file&file_name=help-2

¹⁴ Предметні рубрики Національної медичної бібліотеки США.

¹⁵ Багатомовний тезаурус сільськогосподарської термінології від Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних націй.

¹⁶ АБІС, що була розроблена у середині 1970-х рр. спільними зусиллями бібліотек. Дортмундського університету (Західна Німеччина), Левенського католицького університету (Бельгія) та IBM.

¹⁷ АБІС від SWALCAP (South West Academic Libraries Co-operative Automation Project – Велика Британія).

як одне ціле. В результаті роботи комітету було придбано АБІС Aleph 500 та створено електронний каталог [15] Gegnir¹⁸ – національної бібліотечної системи Ісландії.

Gegnir базується на єдиній для всієї країни АБІС і слугує зведеним електронним каталогом та бібліотечною системою для 290 бібліотек. На кінець 2014 р. каталог налічував 1 141 645 бібліографічних записів та 5 713 791 примірників. Один із останніх проектів, реалізованих у Aleph 500 – це підготовка системи для використання RDA у всіх бібліотеках Ісландії.

Доступ з однієї точки до різноманітних фондів ісландських бібліотек, музеїв та інших організацій здійснюється через національний пошуковий портал Leitir.is¹⁹. Leitir використовує Primo²⁰ від Ex Libris. Власником проекту є Консорціум ісландських бібліотек – публічна компанія з обмеженою відповідальністю [14]. Співвласники об'єднання – муніципалітети та держава Ісландія. Учасниками консорціуму є Національна та університетська бібліотека Ісландії, університетські, більшість публічних, наукові та спеціальні бібліотеки країни, а також шкільні бібліотеки. Усі учасники платять внесок. Консорціум оперує системами та сервісами від Ex Libris – Aleph 500, SFX, Primo, Primo Central Index, а також додатковим програмним забезпеченням Sargur – каталогізаційною системою для музеїв та організацій, що володіють культурною спадщиною Ісландії.

США має багату історію розвитку бібліотечних консорціумів. Збільшення їх кількості у країні припадає на 60–70-ті роки ХХ ст. та на кінець ХХ – початок ХХІ ст. Перший період, власне, є часом, коли перші об'єднання такого типу були зафіксовані як нове явище у роботі бібліотек. Другий відрізок часу пов'язаний із розвитком електронних баз даних та придбанням доступу до них.

Критичним для кооперативних проектів у США був економічний спад 2008 р. – багато консорціумів змушені були виживати, об'єднуватися або просто припинити своє існування. Ознаки покращення ситуації спостерігаються в наш час, хоча державне фінансування залишається нестабільним.

Різні професійні організації США проводять спеціальні дослідження консорціумів. Серед найцікавіших можна виділити кілька:

¹⁸ www.gegnir.is

¹⁹ <http://leitir.is> – є прикладом каталогу наступного покоління.

²⁰ Рішення для пошуку та доставки інформації, discovery system.

1. Дослідження «Бібліотечні мережі, кооперативи та консорціуми» від LNCC²¹ (2007) [16]. Вивчалися 204 об'єднання, що успішно розвивалися. Це були регіональні (61 %), локальні (26 %) та консорціуми у межах штату (12 %). П'ять основних сервісів, що надавалися консорціумами, стосувалися спільного використання ресурсів та МБА; професійного розвитку та безперервної освіти; консультацій і технічної допомоги та спільного придбання, в основному, баз даних. Більша частина фінансування надходила від бібліотек-учасниць; інші джерела прибутку включали фінансування від штату, внески учасників та локальні чи федеральні виплати за програмами.

2. Під час Дослідження, проведеного серед учасників Міжнародної коаліції бібліотечних консорціумів (ICOLC) у 2009 р. [17], були опитані учасники 42 консорціумів, що оцінювали пріоритетні напрями своєї діяльності у найближчому майбутньому. Найголовнішими стали напрями, представлені у порядку спадання важливості їхньої діяльності: управління бюджетом, придбання ліцензій на електронні ресурси, цифрові ініціативи, електронні каталоги наступного покоління та зведені каталоги, МБА, відкритий доступ, тренінги та дослідницькі проекти. Як видно з переліку, побудова електронних каталогів наступного покоління займала четверте місце серед інших важливих напрямів роботи ще сім років тому.

3. Дослідження від OCLC з вивчення національних трендів розвитку консорціумів (2012 р.) констатувало, що більше половини із вивчених 101 організацій мали понад 40 учасників, обслуговували різні типи бібліотек та діяли більше 30 років. Значна частина таких об'єднань мала постійних працівників, що трудилися повний робочий день.

Найціннішим аспектом участі у консорціумі їх лідери вважали професійну співпрацю. Найбільшою проблемою було визначено фінансування. Серед його джерел: фінансування від штату (громадські податки), внески учасників, федеральні кошти. Актуальними проблемами стали зменшення штату працівників, небажання працювати разом, зростання цін та вибір нової системи для зведеного каталогу.

4. Дослідження двох авторів Pronevitz та Horton (2012 р.) показало, що 87 консорціумів (тобто 1/3 від кількості організацій, що вивчалися у 2007 р.) або припинили своє існування, або були поглинуті іншими консорціумами.

²¹ Асоціація спеціалізованих та кооперативних бібліотечних агенцій – підрозділ Американської бібліотечної асоціації (ALA ASCLA «LNCC»).

Завершити огляд особливостей спільної роботи бібліотек хотілося б прикладом одного з провідних консорціумів США – Альянсу Орбіс Каскад (Orbis Cascade Alliance)²².

Альянс має цікаву історію. До 2002 р. на Тихоокеанському північному заході США існували два окремі консорціуми університетських бібліотек – Орбіс та Каскад.

Консорціум Орбіс утворився у 1993 р. з метою співпраці академічних бібліотек штату Орегон. У 1995 р. став доступним для використання його зведений каталог, що працював на АБІС Millenium від Innovative Interfaces, Inc., отриманій через грант. Консорціум Каскад також мав власний каталог і також використовував Millenium.

У 2002 р. було прийняте рішення про злиття двох окремих одиниць і утворення Альянсу Орбіс Каскад. Нове об'єднання успадкувало політику, процедури, технології та юридичну структуру консорціуму Орбіс [21].

Альянс – це неприбуткова організація, що об'єднує 39 бібліотек коледжів та університетів штатів Орегон, Вашингтон, та Айдахо²³. Обслуговує 275 тисяч студентів та має 10 постійних працівників. Серед сфер діяльності консорціуму: зведений каталог, спільна книговидача, кур'єрська доставка замовлених матеріалів, придбання електронних ресурсів, координація розвитку фондів та професійний розвиток персоналу. Місія консорціуму полягає в тому, що він дає можливість бібліотекам-учасникам забезпечити виконання їхніх власних цілей та завдань через співпрацю та інновації.

Альянсом керує Рада, що складається із директорів бібліотек-учасниць. Рада затверджує бюджет та всі стратегічні ініціативи. Кожна бібліотека направляє свого директора до Ради, кожен учасник Ради має один голос. Рада вибирає Правління директорів.

Консорціум об'єднує як повних учасників, так і учасників окремих програм.

Переломним у розвитку Альянсу став 2012 рік. Саме тоді Орбіс Каскад змінює традиційну АБІС на уніфіковану систему управління ресурсами Alma²⁴, а для пошуку та доставки інформації Primo²⁵. У певний момент

²² Сайт консорціуму <https://www.orbiscascade.org/>

²³ Станом на 16.11.2016.

²⁴ АБІС наступного покоління від Ex Libris.

²⁵ Програмне забезпечення використовується на основі принципу «програмне забезпечення як послуга» (SaaS) на основі хмарних технологій.

часу традиційні АБІС перестали допомагати консорціуму виконувати його місію, у результаті чого виникла нова мета об'єднання – побудувати каталог наступного покоління.

Нові продукти замінили різне програмне забезпечення в усіх учасників консорціуму. Багато учасників консорціуму отримали програмне забезпечення, яке б не змогли придбати самостійно. Впровадження Alma та Primo проводилося у чотири етапи – бібліотеки були поділені на чотири групи – остання група перейшла на робочий режим програмного забезпечення у грудні 2014 р.

Підсумовуючи все вищевикладене, можна зробити такі висновки: створення консорціумів має велике значення для бібліотек; для розвитку бібліотечних об'єднань дуже важлива підтримка на державному рівні; фінансова підтримка для таких організацій дуже важлива також і не має значення хто буде спонсором – держава, грантодавець і т. д.; найлегший варіант побудови зведеного електронного каталогу – це коли всі бібліотеки, що беруть участь у його створенні, мають однаково програмне забезпечення; консорціуми потребують спільних зусиль учасників та бажання працювати разом.

Список використаних джерел

1. *Bostick S. L.* Academic Library Consortia in the United States : An Introduction / S. L. Bostick // *LIBER Quarterly*. – 2001. – Vol. 11. – № 1. – P. 6–13.
2. *Muthu M.* Resource Sharing In Libraries : A Vital Role of Consortia / M. Muthu // *International Research : Journal of Library & Information Science*. – 2013. – Vol. 3. – №1. – P. 210–225.
3. *Tripathi A.* Library Consortia : Practical Guide for Library Managers / Aditya Tripathi, Jawahar Lal. – 1st ed. – Cambridge, MA : Chandos Publishing, 2016. – 142 p. – (Chandos Information Professional Series).
4. *Horton V.* Library Consortia : Models for Collaboration and Sustainability / Valerie Horton, Greg Pronevitz. – Chicago : American Library Association. – 2014. – 216 p.
5. *Evans G.* Edward. Developing Library and Information Center Collections / G. Edward Evans, Margaret Zarnosky Saponaro. – 3rd ed. – Englewood, Colo : Libraries Unlimited, 1995. – 556 p. – (Library Science Text Series).
6. *Mulimani M.* Cost effectiveness of UGC-Infonet e-journals consortium accessed by selected three university libraries of Karnataka state: Thesis submitted to the Karnatak University, Dharwad for the award of the degree of Doctor of Philosophy in Library and Information Science [Electronic resource] / Mulimani Mallikarjun. – Dharwad. –

2012. – Available from : <http://shodhganga.inflibnet.ac.in/handle/10603/14195>. – Title from the screen.

7. *Koppel T.* Libraries Working Together : Users Benefit when Libraries Share [Electronic resource] / Ted Koppel. – 2015. – Available from : http://www.ag-canada.com/docs/Libraries_Working_Together.pdf. – Title from the screen.

8. *Helmer J. J.* Consortial collaboration : a perspective from the US [Electronic resource] : In 6th ICOLC Conference, Barcelona (Spain), 28th-30th October 2004 / 6th ICOLC Conference. – Barcelona. – 2004. – Available from : <http://eprints.rclis.org/5809/>. – Title from the screen.

9. *Moghaddam G. G.* Library consortia in developing Countries : an overview / Golnessa Galyani Moghaddam, V. G. Talawar // *Program Electronic Library and Information Systems*. – 2009. – Vol. 43. – №1. – P. 94–104.

10. *Union Catalogs at the Crossroad* / Edited by Andrew Lass and Richard E. Quandt. – Hamburg : Hamburg University Press, 2004. – 454 p.

11. *Weber D. C.* A Century of Cooperative Programs among Academic Libraries / David C. Weber // *College & Research Libraries*. – 1976. – Vol. 37. – № 3. – P. 205–221.

12. *Library automation in transitional societies : lessons from Eastern Europe* / [compiled by] Andrew Lass, Richard E. Quandt. – New York : Oxford University Press, 2000. – 451 c.

13. *Stürmane A.* Co-operation of Libraries in developing the National Union Catalogue of Latvia / Aiva Stürmane // *7th Congress of Baltic Librarians Diversity in Unity : Baltic Libraries in the European Union*. – 2004. – P. 115–119.

14. *Sveinsdóttir S.* Annual Report from the Consortium of Icelandic Libraries for Igelu National User group (INUG) 2015 [Electronic resource] / Sveinbjörg Sveinsdóttir, Sigrún Hauksdóttir. – Available from : <http://igelu.org/wp-content/uploads/2015/08/Iceland-INUG-report-2015.pdf>. – Title from the screen.

15. *Hauksdóttir S.* Consortium of Icelandic Libraries : A National Library System [Electronic resource] / Sigrún Hauksdóttir [for 11th Nordic Conference on Information and Documentation]. – Available from : http://www.upplysing.is/iod2001/papers/Hauksdottir_paper.doc – Title from the screen.

16. *Horton V.* Library Consortia Overview [Electronic resource] / Valerie Horton. – Available from : <https://www.minitex.umn.edu/Communications/Director/ConsortiaOverview.pdf> – Title from the screen.

17. *Perry K.* Where are library consortia going? : Results of a 2009 survey : Based on a paper presented at the 32nd UKSG Conference, Torquay, March-April 2009 / Katherine A. Perry. – *Serials*. – 2009. – Vol. 22. – № 2. – P. 122–130.

18. *Evans E.* Management issues of co-operative ventures and consortia in the USA. Part One / G. Edward Evans // *Library Management*. – 2002. – Vol. 23. – № 4/5. – P. 213–226.

19. Rowse M. The consortium site license : a sustainable model? / Mark Rowse // Libri. – 2003. – Vol. 53. – P. 1–10.

20. Pal J. K. Organizing models of library consortia : forming sustainable participation among potential partners in India / Jiban K. Pal // Annals of Library and Information Studies. – 2016. – Vol. 63. – P. 194–202.

21. Chmelir L. Orbis and the Founding of the Orbis Cascade Alliance : A Decade of Academic Library Collaboration in the Pacific Northwest, 1993–2003 [Electronic resource] / Lynn Chmelir. – Available from : https://www.orbiscascade.org/file_viewer.php?id=2791. – Title from the screen.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2017 р.

Iryna Bankovska,

head librarian, Denysenko Library of the National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Library Consortia (experience of working together)

The article combines information on theoretical and practical issues of library consortia. This form of library cooperation is the response to the needs of the times and serves as a strategic decision to reduce costs and expand the limited capacity of libraries. The main areas of consortia activities focus on discovery and delivery of information, group purchasing, and services that empower the library staff. The article identifies obstacles that prevent the development of such associations.

Like every phenomenon consortia have their advantages and disadvantages – they also considered, because they are very important for the risk assessment of collective work.

The basic factors affect types of consortia are detailed also. The working examples of consortia include projects of union electronic catalogues and next generation library catalogues. The creators of these projects are Czech Republic, Latvia, Iceland, and North America (the USA).

Keywords: library consortia, library cooperation, union electronic catalogues, next generation library catalogues.

УДК 025.45=161.2:001.891](091)(045)

Галина Гуцол,

заступник директора з наукової роботи
Державної наукової установи

«Книжкова палата України імені Івана Федорова»

УНІВЕРСАЛЬНА ДЕСЯТКОВА КЛАСИФІКАЦІЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

У статті поетапно досліджено історію розвитку та застосування Універсальної десяткової класифікації (УДК) в Україні від першого видання українською мовою у часи Української Народної Республіки до сучасності, проаналізовано організаційне, ліцензійне, наукове та нормативно-методичне забезпечення УДК в Україні.

Ключові слова: Універсальна десяткова класифікація (УДК), Консорціум Універсальної десяткової класифікації, Бібліотечно-бібліографічна класифікація (ББК), Книжкова палата України, бібліотеки, видавництва.

Основним призначенням індексу класифікаційної системи, який входить до складу вихідних відомостей у виданнях, є їх міжнародна ідентифікація – тематичної спрямованості, видової та географічної приналежності. Тому ключова вимога до класифікаційної системи – це використання її якомога більшою кількістю країн світу. Саме такою є УДК.

УДК – одна з найпоширеніших класифікаційних систем, яку перекладено на понад 40 мов народів світу, зокрема українську [1].

Історичним аспектам створення і впровадження україномовних таблиць УДК присвячено публікації М. Сенченка, Т. Вилегжаніної, Л. Мухітдінової, Н. Петренко, М. Ахвердової, О. Сербіна, однак повного аналізу функціонування класифікаційної системи УДК в Україні від часів Української Народної Республіки до сучасності не наводив жоден з науковців. Ця публікація є спробою автора здійснити такий аналіз.

Особливу увагу у статті приділено співпраці з Консорціумом Універсальної десяткової класифікації (далі УДКК), нормативному забезпеченню УДК та науково-методичній роботі, яку проводить Книжкова палата України. Розкриття цих аспектів обґрунтовує наукову новизну публікації.

УДК – міжнародна класифікаційна система, власником якої є УДКК, розташований у м. Гаазі (Нідерланди). УДК застосовують у близько 130 країнах на всіх континентах. За даними УДКК, у 2007 році користувачами УДК були 41 країна Європи, 24 країни Азії та стільки ж Африки, 20 країн Америки та 4 Австралії [1]. Лише в Європі користувачами УДК є понад 140 тис. бібліотек.

УДК побудована за принципом поділу на галузі науки і є «живою» класифікаційною системою, в якій відображаються всі зміни, що відбуваються у світовій науці.

Історія УДК в Україні. Радянський період та передумови створення сучасного видання

Використання УДК в Україні має майже столітню історію. Перше видання скорочених таблиць десяткової класифікації українською мовою здійснено Головною Книжною Палатою ще 1919 року. Його автор – засновник і перший директор установи, славетний український бібліограф і бібліографознавець Ю. Іванов-Меженко [2]. У передмові до цього видання автор зазначав, що переклад було здійснено не з французького оригіналу, а з російськомовних праць Б. Боднарського, тому в таблицях траплялися неточності й пропуски.

У 20-х роках минулого століття під авторством Ю. Меженка та його колеги Ю. Ковалевського було випущено ще кілька видань, які містили таблиці УДК [3; 4].

У радянські часи в Україні застосовувалися видання УДК російською мовою, випуск яких здійснювала Міжвідомча комісія з класифікації Державного Комітету СРСР з науки та техніки. Останнім перед розпадом СРСР було випущено третє видання УДК (1979–1986) [5].

Із набуттям незалежності Україна перестала отримувати з Росії матеріали з УДК. Не маючи ліцензії, вона не отримувала їх також з УДКК, що створило своєрідний інформаційний вакуум для користувачів.

Після прийняття Закону України «Про мови в Українській РСР» [6], який набув чинності з 1 січня 1991 року, особливо гостро постало питання про національне видання УДК. У перших же числах заснованого у 1996 році журналу «Вісник Книжкової палати» жваво обговорювалася ця проблема [5; 7; 8].

Зважаючи на те, що Росія отримала ліцензію на переклад і випуск 4-го видання УДК, Україна мала прийняти рішення: продовжувати

користуватися російськомовною версією, чи створити власний еталон національною мовою. Для цього потрібні були значні кошти – 525 тис. грн.

Розроблення проекту «Класифікаційна система України» і його реалізація

У 1996 році спеціалісти Книжкової палати України розробили проект «Класифікаційна система України», реалізований у 1997–2001 рр. за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження» (далі МФВ).

У першій частині проекту (250 тис. грн) здійснено переклад з англomовного еталона, удосконалення та уточнення галузевої термінології та науково-термінологічне редагування таблиць УДК станом на 1997 рік (фінансування МФВ – 185 тис. грн і Міністерства інформації – 65 тис. грн), розроблено допоміжний пошуковий апарат до таблиць УДК – алфавітно-предметний покажчик (далі АПП). У другій частині (МФВ – 275 тис. грн) – видання таблиць УДК і АПП тиражем 1000 примірників та впровадження українськомовної класифікаційної системи у видавництвах, бібліотеках та інформаційних центрах України [9].

Крім друкованого видання, за кошти гранту було розроблено і випущено тиражем 100 примірників перше українськомовне електронне видання УДК на компакт-диску, яке містило базу даних УДК станом на 1997 рік і пошукову систему, що дозволяла сформувати індекс будь-якої складності.

Для впровадження УДК українською мовою в бібліотеках у Книжковій палаті України проведено безоплатний семінар, слухачі якого безкоштовно одержали електронне видання УДК.

Зміни і доповнення до УДК. Науково-методична робота

Під час роботи над першим виданням, згідно з ліцензією, Книжкова палата України вперше одержала збірник «Extensions & Corrections to the UDC» – Зміни і доповнення до УДК за 1998 рік. Видання було перекладено і випущено у 2002 році [10].

З метою надання методичної допомоги бібліотекарям в освоєнні УДК у «Віснику Книжкової палати», починаючи з № 7 за 2003 рік, була заснована рубрика «Сторінка систематизатора». У ній публікувалися методичні вказівки та рішення, аналіз складних випадків індексації, виявлених помилок в індексах УДК у книгах та авторефератах дисертацій, обов'язковий примірник яких надійшов в Книжкову палату України, повідомлення щодо змін в УДК.

Влітку 2002 року відбувся перший «виїзний» науково-практичний семінар, який проводили працівники Книжкової палати України – «Нове в УДК» у Державній науково-технічній бібліотеці України [11], яка щороку збирає на курси підвищення кваліфікації бібліотекарів з обласних науково-технічних книгозбірень. Семінар став щорічним і проводиться досі [12].

Загалом з 2000 до 2016 року видано 21 книгу таблиць УДК, 5 електронних видань, Короткий тлумачний словник термінів з УДК, скорочені таблиці «Розташування бібліографічних записів у бібліографічних покажчиках на основі Універсальної десяткової класифікації», за якими Книжкова палата України систематизує записи в державних бібліографічних покажчиках, кілька методичних рекомендацій – «Методичні рішення для понять з відсутніми прямими індексами», «Визначення індексів УДК для наукових документів: методичні рекомендації».

На допомогу видавцям для пошуку індексів двох класифікаційних систем розроблено Таблицю відповідності скорочених варіантів УДК і ББК та Таблицю зіставлення індексів УДК і ББК.

Спільно з Державною науково-педагогічною бібліотекою України ім. В. О. Сухомлинського розроблено робочі таблиці УДК для педагогічних бібліотек.

Нині Книжкова палата України працює над третім виданням повних таблиць УДК українською мовою з урахуванням усіх змін і доповнень, що надійшли з УДКК.

Співпраця з Консорціумом УДК

Книжкова палата України з 1997 року має ексклюзивну ліцензію УДКК на переклад УДК українською мовою. Упродовж цих дев'ятнадцяти років Консорціум і Книжкову палату України поєднує тісна співпраця. Під час перекладу співробітники Палати знаходять неточності й помилки в англомовному еталоні та повідомляють про них УДКК; маючи великий досвід роботи з перекладу і підготовки національних таблиць, надають методичні рекомендації з розташування окремих розділів і підрозділів, пропонують зміни і доповнення до класифікаційної системи. Так, у 2008 р. спільно з Інститутом історії України було розроблено рубрикацію розділу «Історія України», який до того був представлений в УДК одним рядком. УДКК ухвалив зміни, що дало змогу репрезентувати світовому співтовариству розподілену за хронологічними етапами розвитку історію нашої країни, починаючи від IX століття й до часів незалежності включно.

За плідну співпрацю з УДКК і значний внесок у розвиток міжнародного еталона УДК співробітника Книжкової палати України М. Ахвердову уведено до Консультативної ради Консорціуму, яка складається з 23 представників різних країн світу [13].

У 2010 р. УДКК за участі волонтерів, редакторів і ліцензіатів УДК з різних держав, що займаються випуском УДК національними мовами, на власному веб-сайті запровадив електронний ресурс вільного використання – скорочені таблиці УДК мовами народів світу. Нині цей полімовний, інтернаціональний електронний ресурс містить таблиці 56 мовами. Книжкова палата України одною з перших розробила і передала УДКК для розміщення на сайті український національний варіант скорочених таблиць УДК.

Таблиці налічують понад 2 тис. рубрик і містять основні класи (розділи, підрозділи), загальні та спеціальні визначники. Як і у звичайному варіанті УДК, у скорочених таблицях індекси подано з їхнім повним описом (з прикладами комбінування, примітками, методичними вказівками і посиланнями) [14].

Однак у процесі співпраці з УДКК траплялися й прикроші. Згідно з ліцензією, Книжкова палата України на початку кожного року мала отримувати зміни і доповнення до УДК за попередній рік, однак періодичність їх надходжень часто порушувалася. Так, замість 2013 року Книжкова палата отримала зміни і доповнення до УДК за 2012 рік лише у 2016-му. Аналогічні затримки були і на початку співпраці з УДКК.

З 2016 року УДКК змінив умови ліцензії – тепер зміни і доповнення до УДК Консорціум надсилає об'єднаними випусками за два роки. Перший з них (за 2012–2013 роки) вже надійшов. Незабаром УДКК обіцяє надіслати зміни і доповнення за 2014–2015 роки.

Нормативна база УДК

З 1 липня 2009 року набув чинності національний стандарт ДСТУ 6096:2009 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Універсальна десяткова класифікація. Структура, правила ведення та індексування».

Стандарт відповідає міждержавному ГОСТ 7.90-2007 і прийнятий на підставі Угоди про проведення узгодженої політики у сфері стандартизації, метрології та сертифікації від 13.03.1992, підписаної повноважними представниками одинадцяти країн СНД, у тому числі України.

Стандарт встановлює правила ведення таблиць УДК та їхнього використання для індексування документів. Призначений для служб ведення національних видань УДК, бібліотекарів, бібліографів, систематизаторів, фахівців інформаційних центрів тощо.

Методика систематизації за УДК

Упродовж років роботи над УДК Книжковою палатою України розроблена методика систематизації різних видів видань за УДК. Так, підготовлено словник термінів з УДК, низку методичних рекомендацій, які мають великий попит серед користувачів УДК і застосовуються у навчальному процесі.

Щороку Книжкова палата України проводить низку науково-практичних семінарів – як на базі установи, так і в бібліотеках, що є методичними центрами для своєї галузі. Кілька з них вже стали постійними – для мереж університетських, технічних, сільськогосподарських бібліотек, бібліотек науково-дослідних установ НАНУ [12] тощо. Також проводяться семінари для видавців і редакцій друкованих ЗМІ.

Перспективи розвитку УДК в Україні

Докладно аналізуючи використання УДК в Україні, не можна обійти увагою іншу класифікаційну систему, яку активно використовують бібліотеки, переважно публічні, що належать до сфери управління Міністерства культури України (далі Мінкультури) – Бібліотечно-бібліографічну класифікацію (ББК).

За даними Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, у 2015 році в Україні функціонували 33 525 бібліотек, з яких 16 596 належать до сфери управління Мінкультури [15]. Згідно з Наказами Міністерства культури Української РСР від 02.11.78 № 965 «Про впровадження радянської бібліотечно-бібліографічної класифікації в практику роботи державних масових бібліотек республіки» та від 04.12.85 № 1232 «Про впровадження бібліотечно-бібліографічної класифікації в практику роботи обласних універсальних наукових бібліотек» ці заклади використовують ББК.

ББК має набагато скромнішу історію, ніж УДК. Розроблена з метою підпорядкувати усі галузі науки комуністичній ідеології, ця класифікаційна система була запроваджена в бібліотеках України у 70–80-х роках минулого століття, і їхні фонди переставлені згідно з цією класифікацією.

Сьогодні ББК має офіційний статус Національної класифікаційної системи Росії, в нашій державі вона не підтримується й українською мовою

не видається. Застарілі російськомовні видання, які використовують бібліотеки України, належать до вже неіснуючої класифікаційної системи, оскільки з 1997 року ББК зазнала кардинальних змін. ББК застосовується лише на просторі колишнього Радянського Союзу, окремі держави – колишні республіки СРСР, як-от країни Прибалтики, – вже не працюють з нею.

Отже, на відміну від ББК, УДК в Україні має великі перспективи і повне забезпечення – ліцензійне, нормативне та науково-методичне.

2015 року Книжкова палата України виступила з ініціативою відмовитися від використання ББК в Україні і поступово перевести бібліотеки, які її застосовують, на УДК. З цією метою установа розробила проект Постанови Кабінету Міністрів України і звернулася до Держкомтелерадіо як вищого органу виконавчої влади (лист від 02.12.2015 № 537/01) з проханням ініціювати в уряді її прийняття. Нині проект цього документа пройшов усі стадії узгодження і поданий у Кабінет Міністрів України для прийняття урядового рішення.

Для розроблення методики переходу бібліотек з ББК на УДК Книжкова палата України, згідно з рішенням Вченої ради, заснувала Міжвідомчу комісію з питань упровадження УДК в Україні (далі – Комісія) (протокол № 12 від 18.12.2015). Мінкультури у відповідь на лист Книжкової палати України запропонувало увести до складу Комісії вісім представників провідних бібліотек України, зокрема чотирьох обласних – Харківської, Одеської, Полтавської та Кіровоградської (нині м. Кропивницький). Першим розробленим документом став проект Положення, на підставі якого вона має працювати.

На жаль, урядові документи у нашій державі приймаються не так швидко, як хотілося б, – документ має пройти узгодження у кількох міністерствах і експертизу Міністерства юстиції України. Отже минув рік, а рішення уряду щодо припинення використання ББК і упровадження УДК усе ще не прийнято. Накази Міністерства культури Української РСР про впровадження ББК досі чинні, тому робота Комісії загальмувалась і нині вона перебуває у стадії очікування.

Співробітники Книжкової палати України провели аналіз найсуттєвіших відмінностей між ББК і УДК. Виявлено, що найбільших змін зазнають фонди наукової літератури, тому складнощі під час реорганізації фонду очікують насамперед наукові бібліотеки.

Для запровадження УДК у бібліотеках, які її не використовували,

Книжкова палата України бере на себе організацію навчання методики індексування за УДК для різних мереж (від шкільних до галузевих наукових) з урахуванням їхньої специфіки. Навчання відбуватиметься поетапно: для ознайомлення «новачків» з основними правилами індексування буде створено і викладено на сайті Книжкової палати України низку відеосемінарів, згодом заплановано проведення очних семінарів, де слухачі матимуть нагоду поставити запитання.

Щодо забезпечення бібліотек і видавництв примірниками УДК, то повне видання таблиць УДК необхідно лише бібліотекам з великим фондом, зокрема сфери управління Мінкультури – від національних до обласних наукових. Усі інші, а це переважна більшість – від районних до сільських, можуть використовувати скорочені таблиці УДК, розміщені на веб-сайті УДКК.

Упровадження УДК як основної класифікаційної системи у бібліотечній і видавничій сферах викладено у Концепції реформ у галузі створення та використання державних бібліографічних ресурсів і реорганізації бібліотечного фонду України, розробленої Книжковою палатою України [16].

Висновки

Застосування УДК в Україні має як майже сторічну історію, так і перспективи розвитку у майбутньому. Повне забезпечення цієї міжнародної класифікаційної системи – організаційне, ліцензійне, наукове та нормативно-методичне – обґрунтовує її використання як основної класифікаційної системи в країні. Індексовані за УДК видання України ідентифікуються у бібліотеках будь-якої країни світу, а бібліографічні записи, продюзовані бібліотеками та іншими бібліографувальними установами України, займають чільне місце у міжнародних бібліографічних базах даних.

Список використаних джерел

1. UDC Users Worldwide [Електронний ресурс] // UDC Consortium. – Режим доступу : http://udcc.org/index.php/site/page?view=users_worldwide. – Назва з екрана.
2. Іванов-Меженко Ю. Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація : скор. табл. з абет. показч. і поясн. текст / Юр. Іванов-Меженко. – Київ : Польський друкар, 1919. – 91, [1] с.
3. Ковалевський Ю. Правила карткографії / Юр. Ковалевський. – Київ : Селонка, 1923. – 70 с.

4. Ковалевський Г. Практическое руководство по библиотечному делу / Г. Г. Ковалевский, Ю. А. Иванов-Меженко. – Петроград : Мысль, 1923. – 201, [2] с.
5. Мухітдінова Л. Видання Універсальної десяткової класифікації українською мовою / Людмила Мухітдінова // Вісник Книжкової палати. – 1996. – № 1–2. – С. 8.
6. Про мови в Українській РСР : Закон України від 28.10.1989 № 8312-XI // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1989. – Додаток до № 45. – ст. 631.
7. Мухітдінова Л. Класифікаційні системи в Україні: коротка історія (1917–1996 рр.) / Людмила Мухітдінова // Вісник Книжкової палати. – 1996. – № 4. – С. 9–12.
8. Вилегжаніна Т. Роздуми про сучасний стан і майбутнє класифікаційних систем в Україні / Тамара Вилегжаніна // Вісник Книжкової палати. – 1996. – № 4. – С. 8–9.
9. Сенченко М. На черзі кооперативна каталогізація / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. – 1997. – № 8. – С. 3–4
10. Сенченко М. Книжкова палата України у 2002 / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. – 2003. – № 1. – С. 3–5.
11. Петренко Н. УДК. Зміни і доповнення... / Наталія Петренко // Вісник Книжкової палати. – 2003. – № 3. – С. 25–26.
12. Семінари та конференції з УДК в Україні [Електронний ресурс] // Книжкова палата України. – Режим доступу : http://www.ukrbook.net/UDC/UDC_seminar.html. – Назва з екрана.
13. UDC Advisory Board [Електронний ресурс] // UDC Consortium. – Режим доступу : http://udcc.org/index.php/site/page?view=editorial_team#ab. – Назва з екрана.
14. Universal decimal classification [Електронний ресурс] : summary // UDC Consortium. – Режим доступу : <http://www.udcsummary.info/php/index.php?lang=uk&pr=Y>. – Назва з екрана.
15. Основні показники діяльності публічних, державних, наукових бібліотек сфери впливу Мінкультури України та бібліотек України різних типів і форм власності [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого. – Режим доступу : <http://profy.nplu.org/file/statistics/2014-2015/1.pdf>. – Назва з екрана.
16. Гуцол Г. Концепція реформ у галузі створення та використання державних бібліографічних ресурсів і реорганізації бібліотечного фонду України / Галина Гуцол // Вісник Книжкової палати. – 2016. – № 4. – С. 31–37.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2017 р.

Halyna Hutsol,

Deputy director for scientific work,

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research Institution

Universal decimal classification in Ukraine: history and contemporaneity

In the article it is investigated stage-by-stage the history of development and application of Universal decimal classification (UDC) in Ukraine from the first edition by Ukrainian at the time of Ukrainian People's Republic to the present, it is analyzed organizational, licensed, scientific and normatively-methodical stuff of UDC in Ukraine.

Keywords: Universal Decimal Classification (UDC), Consortium of the Universal decimal classification, Library and Bibliographic Classification (LBC), Book Chamber of Ukraine, library, publishing house.

УДК 021.2:316.676

Ольга Василенко,

канд. іст. наук,

директор Інституту бібліотекознавства

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В КОНТЕКСТІ СУТНІСНИХ ФУНКЦІЙ

В контексті розвитку інформаційної та комунікаційної функцій наукової бібліотеки як сутнісних розглянуто зміст та визначено поняття інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки.

Ключові слова: інформаційна функція, комунікаційна функція, сутнісні функції наукової бібліотеки, інформаційно-комунікаційна діяльність.

Одним із основних чинників соціально-економічного прогресу людства визначено інформаційно-комунікаційні технології, які стали необхідним інструментом інноваційного розвитку сучасної економіки. Саме врахування цього фактора призвело до формування нових теоретичних підходів розуміння процесу розвитку сучасного суспільства: теорія постіндустріального суспільства; теорія інформаційного суспільства; теорія суспільства, заснованого на знаннях; теорія глобалізаційного мережевого суспільства.

Основним критерієм подальшого розвитку суспільства, на думку провідних учених різних країн, мають стати наукові знання. Саме рівень знань, а не власність, стають основним чинником соціальної диференціації у новому суспільстві – суспільстві знання, в якому стабільність благополуччя кожної людини і кожної держави залежить від рівня знання, забезпечення вільного доступу до інформаційно-знанневих ресурсів та вміння працювати з ними.

Водночас зміни, що відбуваються у сучасному світі, пов'язують із глобальною трансформацією індустріального суспільства в інформаційно-комунікативне суспільство, яка супроводжується проникненням електронної комунікації в усі сфери життєдіяльності соціуму, виникненням і розвитком якісно нового типу комунікаційних структур і процесів, які на сучасному етапі притаманні й бібліотечно-інформаційним установам.

Техніко-технологічні трансформації в суспільстві зумовили пошук оптимальної моделі наукової бібліотеки (НБ), визначення її місця, ролі та суспільно-значущих функцій у сучасному світі взагалі та системі соціальних комунікацій зокрема. Ця проблематика постійно знаходиться у полі зору вітчизняних та зарубіжних бібліотекознавців (О. Башун, В. Горовий, Т. Гранчак, І. Давидова, Х. Ельбесхаузен, В. Ільганаєва, Л. Костенко, О. Онищенко, М. Слободяник, І. Тікунова, Ю. Хабермас, Г. Шемаєва та інші) і розглядається як комплексно, так і в аспекті розвитку окремих напрямів діяльності бібліотеки у цифрову епоху.

Аналіз розроблених бібліотекознавцями моделей сучасної бібліотеки, які розглядаються в контексті розвитку інформаційного суспільства чи переходу до суспільства знання, дозволяє говорити про посилення інформаційної та комунікативної функції бібліотеки. Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та їхнє використання практично в усіх галузях діяльності соціуму, в т. ч. у бібліотечно-інформаційній сфері, вплинули зближення і зростання інформаційної та комунікативної функцій бібліотеки. Цей фактор зумовив появу нових понять і термінів на їх позначення, якими почали послуговуватися в бібліотекознавстві, зокрема і «інформаційно-комунікаційна діяльність». У такій ситуації осмислення теоретичних аспектів становлення поняття інформаційно-комунікаційної діяльності НБ, визначення її сутності в умовах формування суспільства знань набуває особливого значення.

Дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних бібліотекознавців пов'язані з процесами інформаційної діяльності наукових бібліотек, які розглядалися як комплексно, так і в окремо на різних етапах розвитку суспільства. Пріоритетними і перспективними напрямками для розвитку бібліотечної справи в Україні в умовах розвитку інформаційного суспільства можна назвати вивчення форм, напрямів, видів, методичного та технологічного забезпечення інформаційної діяльності наукових бібліотек. У цьому напрямі потрібно відзначити принципово важливі до постановки питання та ідеї І. Давидової, Л. Дубровіної, Л. Костенка, О. Онищенко, М. Слободяника та інших, висновки котрих слугують теоретичною основою сучасних досліджень цієї проблематики. Серед комплексних досліджень, здійснених науковими установами доцільно зазначити науково-дослідну роботу «Підвищення ефективності інформаційної діяльності наукової бібліотеки», яка виконувалася Інститутом науково-методичного забезпечення бібліотечно-

інформаційної роботи разом з іншими структурними підрозділами Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського упродовж 2011–2013 рр.

У період кінця ХХ – початку ХХІ ст. у теоретичних та науково-прикладних дослідженнях розглядалися різні види та форми комунікаційної діяльності в соціально-філософському, управлінському, економічному, масово-політичному, психологічному, педагогічному аспектах, які розглядалися зарубіжними вченими – Ф. Котлером, Р. Халроу, Дж. Грюнінгом, Ю. Хабермасом, Г. Почепцовим, О. Соловйовим, Н. Горгідзе, К. Крестьяніной, Д. Ольшанським та іншими. Функціональне призначення бібліотек щодо забезпечення доступу до інформації було детально розглянуто у працях зарубіжних авторів В. Арме, М. Бакленда, А. Галлімора, А. Беккера та інших.

У контексті соціально-комунікаційної теорії бібліотечної діяльності досліджували провідні українські, російські та білоруські бібліотекознавці – М. Дворкіна, В. Ільганаєва, Р. Мотульський, М. Слободяник, А. Соколов, Ю. Столяров та інші. Пріоритетним напрямом сучасного періоду стало й обґрунтування науково-практичного застосування інформаційно-комунікаційних технологій в бібліотечній діяльності вітчизняних і зарубіжних бібліотек різних типів.

Серед досліджень, здійснених українськими вченими, що стосуються окремих аспектів інформаційно-комунікаційних стратегій розвитку сучасної бібліотеки в процесі освоєння нових інформаційних технологій та вироблення оновленої моделі бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції, слід відзначити докторські дисертаційні дослідження В. Горового (бібліотеки як загальнодоступна інформаційна база та інформаційні центри постіндустріального суспільства), Г. Шемаєвої (кoeволюція бібліотеки і наукової комунікації), Т. Гранчак (бібліотека як суб'єкт політичної комунікації), Т. Добко (трансформація довідково-бібліографічної діяльності наукових бібліотек під впливом зміни інформаційно-комунікаційного середовища), К. Лобузної (знаннєві ресурси у бібліотечно-інформаційній діяльності), а також кандидатську роботу Т. Колесникової, присвячену дослідженню комунікаційних моделей діяльності бібліотек вишів в умовах інформатизації. У контексті комунікаційної проблематики здійснено також кандидатські дослідження, зокрема, О. Мар'їної (інформаційно-комунікаційні технології та взаємодія регіональних бібліотечних систем), Д. Соловяненка (інтернет-технології бібліотечного сервісу).

Слід наголосити, що спектр відображених у вітчизняному та зарубіжному бібліотекознавстві питань достатньо великий, але донині ще не здійснено узагальнюючого дослідження та комплексного теоретико-методологічного обґрунтування інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки як цілісного системного явища, яке є невід'ємною частиною процесу ефективної розбудови інформаційного суспільства та переходу до суспільства знань.

Мета статті – розгляд теоретичних аспектів становлення поняття «інформаційно-комунікаційна діяльність» наукової бібліотеки, визначення її сутності в умовах формування суспільства знань.

Розглядаючи з позицій термінологічного аналізу поняття «інформаційно-комунікаційна діяльність» (далі ІКД) ми виходили з того, що в своїй змістовній основі вона пов'язана з двома похідними функціями наукової бібліотеки (далі НБ): інформаційної та комунікаційної.

При здійсненні історико-бібліотекознавчого аналізу розвитку функціональних складників ІКД ми опиралися на положення щодо їх визначення як сутнісних функцій бібліотеки.

Діяльність бібліотеки в контексті визначення її функцій науковцями розглядалася як засіб пристосування бібліотеки до наявних соціальних умов, відповідно до яких, як зазначав М. Слободяник, а згодом Р. Мотульський, на різних етапах розвитку бібліотечної справи бібліотекознавцями виділялися різні групи функцій: головні, основні, загальні, сутнісні, іманентні, онтологічні, генетичні, вихідні, системоутворюючі, зовнішні, специфічні, типоутворюючі, історичні, похідні, прикладні, додаткові, допоміжні, приватні, технологічні тощо [21]. Однак сутність бібліотеки проявляється насамперед у збиранні, аналітико-синтетичному опрацюванні та зберіганні соціально значущих документів з метою задоволення інформаційних потреб користувачів, що було і є найголовнішим у діяльності бібліотек у різні історичні періоди і в різних країнах і залишиться таким надалі.

Вже у перших теоретичних працях початку XIX ст. порушувалися питання про призначення бібліотеки, висловлювалися ідеї про функції бібліотеки, здійснювалася думка, що бібліотека – це не тільки сховище книг, але і громадський інститут, без якого неможлива просвіта, розвиток науки і промисловості. У цьому зв'язку І. Юдіна зазначає, що вже у XIX – початку XX ст. у рамках бібліотекознавства формуються передумови для розвитку поглядів на інформаційну функцію бібліотеки, що пов'язано з ідеями

зростання суспільних потреб у знаннях і розширення функцій бібліотекаря [26]. Дослідниця акцентує увагу, що тільки після багаторічних дискусій, розпочатих ще у 1960-х роках на сторінках професійних видань, до 1990 р. науковці приходять до висновку, що інформаційна функція бібліотеки є первинною у відношенні до інших.

Відтоді широкої підтримки бібліотечної спільноти набуває визначення інформаційної функції бібліотеки як сукупності видів її діяльності з інформаційного забезпечення матеріального і духовного виробництва. Реалізація функції розглядалася як процес «задоволення інформаційних потреб читачів за рахунок масиву інформації, накопиченого в ній, а також інших доступних їй джерел інформації» [18, с. 263]. В своїх роботах В. Скворцов наполягав, що це – фундаментальна, універсальна, сутнісна функція сучасної бібліотеки [19].

Натомість комунікаційний складник діяльності бібліотек розглядалася тільки в контексті конкретних форм і видів бібліотечної обслуговування. Хоча процес взаємодії «бібліотека – суспільство» та спілкування «бібліотекар – читач» визначально закладено в суспільному призначенні бібліотеки, однак лише на початку 1980-х років Ю. Столяровим було акцентовано увагу на соціальному призначенні бібліотеки, яке полягає у «забезпеченні просторово-тимчасового акта комунікації», а комунікативна функція визначена як «іманентна соціальна функція бібліотеки» [23].

В. Ільганаєва [12] вважає, що комунікативна функція – це конкретний спосіб зв'язку, взаємодії об'єктів матеріального світу і суб'єктів соціального життя між собою. Комунікативна функція проявляється в діяльності комунікаційних підсистем сфери соціальних комунікацій (наука, політика, культура, мистецтво і т. п.) [11, с. 162–161]. Однією з таких підсистем є бібліотека.

З розвитком процесу інформатизації суспільства та автоматизації бібліотек, як слушно зазначає український дослідник О. Пашков, збагатилися соціальні функції бібліотеки. Визначаючи базовими меморіальну, комунікативну, кумулятивну, вчений наголошує, що «при цьому комунікативна функція виходить на передній план» [17].

У роботах сучасних дослідників комунікаційна функція НБ має різноаспектне представлення і розглядається бібліотекознавцями: як «сутнісна функція інформації», яка в бібліотеці «акумулює всі інші функції і на ній, відповідно, сконцентровані результати всіх послуг» [1]; як складник

бібліотечного спілкування і виховного процесу в бібліотеці [3]. Р. Мотульський, зазначаючи важливість комунікаційної функції, підкреслив, що бібліотека не тільки надає користувачеві сам документ або відомості про нього, а й безпосередньо необхідну йому інформацію, пов'язує здійснення цього виду діяльності з більш високим рівнем бібліотечного сервісу [15]. Дослідник визначив комунікаційну функцію спілкування та її прояви в бібліотечному обслуговуванні в контексті основних положень теорії соціальних комунікацій.

На початку 1990-х років М. Слободяник поєднав інформаційний та комунікативний складники в єдину цілісну функцію НБ, визначивши серед основних її функцій головною інформаційно-комунікативну функцію [22]. Пізніше вченим було запропоновано оновлену модель бібліотеки як інституту, що входить до системи соціальних комунікацій, вихідним принципом якої визначається інформація та її обіг, а основними її елементами встановлено: інформаційний потенціал – інформаційна діяльність – комунікаційний процес – управління, які перебувають між собою у відношеннях взаємозв'язку і взаємозалежності [20]. При цьому в елементі «комунікаційний процес» М. Слободяник виокремлює комунікаційні відносини: бібліотекар – читач; бібліотекар – бібліотекар; читач – бібліотекар; читач – читач; віддалений користувач – сайт бібліотеки; читач – інтернет-ресурси. На нашу думку, враховуючи різні форми і види комунікаційного процесу НБ в аспекті суспільної та управлінської комунікації, розвитком міжбібліотечної та міжвідомчої інтеграції визначений вченим перелік комунікаційних відносин НБ можна продовжити, проте це питання окремої публікації. Однак доцільно зазначити, що по суті, ІКД НБ відбувається у двох взаємопов'язаних і взаємозалежних професійно-діяльнісних комунікаційних середовищах. У першому – виробничо-комунікаційному – здійснюється організаційно-управлінська комунікація, якою забезпечується створення і формування інформаційних продуктів (каталоги (карткові та електронні); бази даних власної генерації (бібліографічні, реферативні, повнотекстові, мультмедійні); веб-сайти; бібліографічні покажчики; електронні бібліотеки; наукові збірники; письмові довідки; звіти про науково-дослідну роботу; програмні продукти; продукція оглядового характеру; наукові журнали; довідкові видання; прес-досьє; реферативні журнали; лінгвістичні засоби; звіти про бібліометричні дослідження). У другому – сервісно-комунікаційному – здійснюється реалізація бібліотечно-

інформаційних послуг, надання доступу до інформаційних продуктів НБ власної генерації, а також інших вітчизняних і зарубіжних інформаційних центрів, забезпечення зворотнього зв'язку з користувачами.

Поняттєвий апарат «інформаційної діяльності» наукової бібліотеки до сьогодні залишається предметом розгляду вчених, а також знаходить відображення у нормативно-правових документах. Проте, здійснений аналіз чинних нормативних документів з позицій системного та діяльнісного підходів засвідчив деякі розбіжності щодо визначення поняття «інформаційна діяльність». Так, положення Закону України «Про науково-технічну інформацію» говорить, що «науково-інформаційна діяльність – це сукупність дій, спрямованих на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави у науково-технічній інформації, що полягає в її збиранні, аналітично-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні» [10].

У Законі України «Про інформацію» основними видами інформаційної діяльності визначено «створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона та захист інформації» [9].

Згідно з ДСТУ 7448:2013 «Інформація і документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни і визначення понять», який набув чинності з липня 2014 року, «інформаційна діяльність» визначається як «постійне та систематичне збирання та оброблення інформації для її зберігання, опрацювання, інформаційного пошуку, використання, поширення, які виконує певна особа чи організація» [7]. Порівняно з вище наведеними визначеннями у стандарті не включено, як на нашу думку, такі важливі для діяльності бібліотеки складові, як спрямованість на задоволення потреб суспільства у інформації та охорона і захист інформації. По-перше, бібліотека є відкритою документно-комунікаційною системою, установою, яка не просто «має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації», а головним завданням якої є «забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних... потреб користувачів» [8]. По-друге, на сьогодні бібліотеки володіють значним інформаційним потенціалом, до складу якого входять документи бібліотечного фонду і електронних мережевих ресурсів. Як одні, так і інші потребують конкретних умов зберігання, а також заходів по їх захисту і збереженню, що й здійснюють бібліотеки. Дані аспекти повністю відповідають положенням Законів України «Про бібліотеки і бібліотечну

справу» та «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах».

Оскільки загально визнано, що процеси забезпечення інформаційних потреб користувачів і охорона та захист інформації є складником інформаційної діяльності, то безумовно у фаховому нормативному документі щодо характеристики поняття «інформаційна діяльність» ці змістовні складові повинні бути чітко регламентовані.

У контексті загальносвітових тенденцій побудови суспільства знань у сучасному бібліотекознавстві наукові бібліотеки розглядаються як фундатори розвитку баз знань, комунікаційні установи, які надають доступ до інтелектуальних інформаційних ресурсів (світових та власної генерації), забезпечують потреби користувачів у знаннях та інформації. Розуміння значення знання для розвитку суспільства та ролі бібліотек відобразилося у документах міжнародного рівня (Олександрійський Маніфест про бібліотеки; інформаційне суспільство в дії (2005), Ліонська Декларація з доступу до інформації та розвитку (2014), прийнятих в рамках Конгресу ІФЛА, а також у завданні «Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України». К. Лобузін на основі проведеного огляду формування та трансформації поглядів учених різних сфер знань та суспільної діяльності акцентує увагу на зростаючій ролі знання у майбутньому суспільстві [14]. Відповідно до сучасних реалій суспільна місія наукової бібліотеки у напрямі обслуговування має спрямовуватися на задоволення **інформаційно-знансєвих потреб** користувачів та популяризації знання.

Український учений О. Пархоменко у монографії «Інформація і знання: взаємозв'язок» відносить інформаційно-знансєві потреби до стратегічних потреб суспільства, оскільки саме вони насамперед забезпечують розвиток науки, освіти та виробництва і створюють широкі можливості переходу до більш високого рівня життя [16, с. 217, 225].

На основі суспільної місії бібліотек, в умовах розвитку суспільства знань, визначаючи сутності та змісту інформаційної та комунікаційної функцій НБ, **інформаційно-комунікаційну діяльність** наукової бібліотеки розглядаємо як комплекс взаємопов'язаних процесів, спрямованих на створення інформаційних ресурсів, популяризації знання в суспільстві та надання бібліотечно-інформаційних послуг із метою задоволення інформаційно-знансєвих потреб користувачів.

Список використаних джерел

1. Берестова Т. Ф. Библиотеки в преодолении информационных барьеров // Библиотековедение. – 2005. – № 1. – С. 53–56.
2. Гендина Н. И. Образование для общества знаний и проблемы формирования информационной культуры личности / Н. И. Гендина // Науч. и техн. б-ки. – 2007. – № 3. – С. 40–48.
3. Грабар Н. Г. Виховна діяльність бібліотек вищих навчальних закладів у сучасних соціально-комунікаційних умовах: автореф. дис. ... канд. наук із соціал. комунікацій / Н. Г. Грабар. – Харків: [б. в.], 2008. – 20 с.
4. Декларация о библиотеках, информационных службах и интеллектуальной свободе / ИФЛА // Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии : науч.-практич. журнал. – 2003. – № 3. – С. 10.
5. Діордіца І. В. Інформаційне суспільство – перша фаза епохи знань / І. В. Діордіца. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://goal-int.org/informacijne-suspilstvo-persha-faza-epochi-znan/>. – Назва з екрана.
6. Добко Т. В. СБО в електронну еру: доминирование навигаторской функции / Т. В. Добко // Библиография. – 2004. – № 1. – С. 11–16.
7. ДСТУ 7448:2013 Інформація і документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни і визначення понять. – Вперше (зі скасуванням в Україні ГОСТ 7.26-80). – Чинний від 2014–07–01.
8. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80/print1482090612014282>. – Назва з екрана.
9. Закон України «Про інформацію» [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/print1464636530154074>. – Назва з екрана.
10. Закон України «Про науково-технічну інформацію» [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3322-12/print14804055-98924809>. – Назва з екрана.
11. Ильганаева В. А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В. А. Ильганаева – Харьков, КП : «Городская типография», 2009. – 392 с.
12. Ильганаева В. О. Формування комунікаційних стратегій сучасного університету // Библиотека высшей школы на новом этапе развития социальных коммуникаций : материалы междунар. науч.-практ. конф., 24.10–25.10 2013 / М-во образования и науки Украины, Днепропетр. нац. ун-т ж.-д. трансп. им. акад. В. Лазаряна. – Днепропетровск : ДНУЖТ, 2013. – 264 с.
13. Колесникова Т. О. Комунікаційні моделі діяльності бібліотек ВНЗ в умовах інформатизації: автореф. дис. ... канд. наук із соціалн. комунікацій : 27.00.03 / Колесникова Т. О. ; [ХДАК]. – Харків : [б. в.], 2012. – 22 с.

14. *Лобузін К. В.* Технології організації знань та ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / Катерина Лобузін ; НАК України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 252 с.
15. *Мотульський Р. С.* Библиотека как социальный институт / Р. С. Мотульський. – Минск : Бел. гос. ун-т культуры, 2002. – 374 с.
16. *Пархоменко О. В.* Інформація і знання: взаємозв'язок : монографія / О. В. Пархоменко ; В. о. Держ. ін-т інтелект. власності. – Київ : ДІВ, 2010. – 268 с.
17. *Пашков О. М.* Автоматизация библиотек: историко-библиотечно-научный аспект (II половина XX – начало XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.08 / О. М. Пашков. – Київ, 2005. – 20 с.
18. *Скворцов В. В.* Библиотечное дело, библиотеки и информация // Информационное общество: культурологические аспекты и проблемы : тез. докл. междунар. науч. конф., Краснодар-Новороссийск, 17–19 сент. 1997 г. – Краснодар, 1997. – С. 262–264.
19. *Скворцов В. В.* Коренний вопрос перестройки библиотечной теории и практики / В. В. Скворцов // Развитие библиотечной теории и практики на современном этапе : межвуз. сб. науч. тр. / Моск. ин-т культуры. – Москва, 1989. – С. 5–19.
20. *Слободяник М. С.* Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції / М. С. Слободяник // Бібліотечна справа. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 4. – С. 5–7.
21. *Слободяник М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник ; Нац. акад. наук України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. – Київ : Ред. журн. «Бібліотечний вісник», 1995. – 286 с.
22. *Слободяник М. С.* Основні напрямки реалізації інформаційно-комунікативної функції наукової бібліотеки // Культура і національна самосвідомість : проблеми теорії та завдання практики : тези наук.-практ. конф. працівників культури та науковців України. – Київ, 1991. – С. 59–61.
23. *Столяров Ю. Н.* Структурно-функциональный анализ библиотеки как системы - теоретико-методологическая основа повышения эффективности и качества библиотечного обслуживания : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 05.25.03 / Ю. Н. Столяров ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – Москва, 1982. – 29 с.
24. *Тикунова И. П.* Концептуальная модель современной библиотеки: социально-философский анализ [Рукопись] : дис. ... канд. философ. наук : 09.00.11. «Социальная философия / И. П. Тикунова ; Гос. образоват. учреждение высш. проф. образования «Помор. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова». «Архангельск : [б. и.], 2007.» 129 с. – Режим доступа : http://tikunova-i.narod.ru/ni/koncept_dis.htm#p1. – Название с экрана.
25. *Туева Л. М.* Библиотека как социальный институт и субъект коммуникации / Людмила Михайловна Туева // Труды ГПНТБ СО РАН. – Вып. 7. Библиотека и читатель: диалог во времени : материалы межрегиональной научно-практической

конференции (24–26 сентября 2013 г., Новосибирск). – Новосибирск : ГПНТБ РАН, 2014. – С. 447–455.

26. *Юдина И. Г.* Зарождение информационной функции библиотеки // Электронные ресурсы региона : региональная научно-практическая конференция (г. Новосибирск, 24–28 сентября 2007 г.). – Новосибирск, 2008. – С. 359–363.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2017 р.

Olha Vasylenko,

PhD, head of Institute, Institute of library science,
Vernadsky National Library of Ukraine

Information and communication activities of a scientific library in the context essential functions

In the context of development of information and communication functions of a scientific library it was considered their context and defined their notion as core ones in scientific library's information and communication activities.

Keywords: information function, communication function, core function of a scientific library, Information and communication activities.

УДК 025.5+027.081]:001.4

Тетяна Добко,

д-р наук із соціальних комунікацій,

зав. відділу науково-бібліографічної інформації

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ І ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ

Розглянуто історичні віхи розвитку понять «довідково-бібліографічна діяльність» і «довідково-бібліографічне обслуговування» у наукових працях і галузевих державних стандартах. Запропоновано послуговуватися терміном «довідково-бібліографічна діяльність», що в комплексі відображає створення довідково-пошукового апарату, бібліографічних продуктів і використання довідково-бібліографічних ресурсів при задоволенні інформаційних запитів користувачів.

Ключові слова: бібліотеки, бібліографознавство, довідково-бібліографічна діяльність, довідково-бібліографічне обслуговування, науково-інформаційна діяльність, довідково-пошуковий апарат, довідково-бібліографічний апарат, користувачі, термінологія.

Поняття «довідково-бібліографічна діяльність» (ДБД) і «довідково-бібліографічне обслуговування» (ДБО) є базовими у сфері бібліографічної діяльності і, водночас, досить дискусійними поняттями в теорії бібліографознавства. Для нас важливо проаналізувати механізми формування довідково-бібліографічної діяльності як окремої сфери науково-інформаційної діяльності в межах розвитку бібліографознавства, бібліотекознавства та соціальних комунікацій, яка, зберігаючи основні засади структурної організації, трансформується в новій суспільній реальності.

Відомо, що елементи довідкового обслуговування мали місце і в ранні часи існування бібліотек, однак усвідомлене виокремлення та оформлення довідково-бібліографічної діяльності як окремої функції у роботі бібліотек починається лише на початку XIX ст. [18]. Історія бібліотечної справи в Україні тісно пов'язана з особливостями суспільно-політичного та економічного розвитку нашої держави.

Перші спроби осмислення наукових засад ДБД у наукових бібліотеках відбулися на початку XX ст. у працях українських вчених І. А. Лінніченка, К. І. Рубинського, С. О. Сірополка, Л. Б. Хавкіної та ін., які аналізували сутність бібліографічної діяльності та її комунікаційне значення в системі бібліотечної діяльності в цілому [20; 24; 25; 26; 29; 30].

У 1920-ті роки небувалого розмаху набув український книжковий рух, активно розвивалася українська наука, визначалися нові завдання в контексті світової книгознавчої і бібліотекознавчої галузей. Відбувалося становлення державної бібліографії, активно досліджувалися і розроблялися її класифікація, формувалися основні види бібліографічних посібників. Вчені наголошували на необхідності навчання читачів користуванню послугами бібліотеки, довідкові функції активно впроваджувалися в діяльність українських бібліотек. Оголошений новою владою курс на культурний і соціально-економічний розвиток потребував використання книжкових багатств, що спонукало утворювати в бібліотеках спеціальні бібліографічні служби.

Незважаючи на складні соціально-політичні умови, належній постановці довідково-бібліографічної роботи, організації довідково-пошукового апарату надавалося великого значення. Пошукові операції при обслуговуванні читачів називали «бібліографічним вишукуванням» або «виявленням літератури» і визначали як «допомогу читачам порадами». В українській науковій лексиці вживали терміни «справки», «довідки», «вказівки» тощо [18, с. 31].

Поступово фахівці починають усвідомлювати бібліографічний характер довідкової роботи. З другої половини 20-х років XX ст. для позначення цього виду діяльності замість «довідкова робота» починають частіше використовувати терміни «довідково-бібліографічна робота», «консультативно-бібліографічна» підкреслюючи бібліографічний характер праці і як результат – бібліографічні продукти.

Від середини 1930-х рр. у діяльності бібліотек пріоритетним стає обслуговування читачів. Бібліографічна і консультаційна діяльність здійснюються під жорстким партійним контролем у напрямках політосвіти і політпропаганди, задоволення потреб науки і культури, соціалістичного виробництва.

У цьому ракурсі термін «обслуговування» як вид діяльності розглядають Л. А. Дубровіна і О. С. Онищенко. Вони наголошують, що в «ідеологічному розрізі поняття «обслуговування» поєднувалося, по-

перше, з поняттям «виховання» як керівництва читацькими запитамі широких прошарків населення, по-друге – з допомогою розвитку радянської науки на базі марксистсько-ленінської методології [19]. Таке трактування поняття «обслуговування» поширилося на всю бібліотечно-бібліографічну діяльність, на нашу думку, сприяло перетворенню консультаційної, довідково-бібліографічної роботи на знаряддя обслуговування інтересів партійно-державного апарату, з іншого боку, – підкреслювало значення і складність консультаційної, бібліографічно-пошукової роботи, а також професіоналізм кадрів, які необхідно спеціально готувати для цієї сфери.

Від початку ХХ ст. до початку 40-х років ХХ ст. вивченню довідково-бібліографічної діяльності притаманний здебільшого емпіричний характер. У цей час була накопичена значна кількість спостережень різноманітних ситуацій ДБО в бібліотеках різних типів; узагальнено основні принципи бібліографічного пошуку; поступово сформулювалася класифікація основних елементів, перш за все – видів довідок.

У післявоєнні роки розвиток ДБО в УРСР йшов переважно еволюційним шляхом, воно здійснювалося в наукових, спеціальних, великих масових бібліотеках, бібліотеках вищих навчальних закладів, в яких працювали штатні бібліографи, формувалися спеціальні підрозділи.

У 60-ті роки ХХ ст. відбувається становлення і розвиток державної системи науково-технічної інформації (НТІ), здійснюються реальні заходи щодо координації довідково-бібліографічної діяльності на різних рівнях, налагоджується міжвідомча взаємодія та кооперація.

Стандартизація термінів у бібліотекознавстві та бібліографознавстві СРСР розпочалася з 1969 р. Термінологічні стандарти не просто фіксують терміни і поняття, а й встановлюють норми їх використання, виконують важливу регламентуючу функцію і мають базуватися на визначенні методологічних засад розвитку терміносистеми галузі [28].

ГОСТ 16448-70 «Библиография. Термины и определения» (М., 1970), містив терміни «*справочно-библиографическая работа*» (довідково-бібліографічна робота) – бібліографічне обслуговування читачів відповідно до запитів, що надійшли; «*библиографическое разыскание*» (бібліографічне розшукування) – встановлення відомостей про твори друку або уточнення цих відомостей у разі, коли дані про нього неповні або викривлені; «*библиографическая справка*» (бібліографічна довідка) – відомості про твори друку [3, с. 3].

Наприкінці 1970-х рр. у вітчизняній спеціальній літературі закріпився термін «довідково-бібліографічне обслуговування». Він був уведений до ГОСТу 7.0-77 «Библиография. Термины и определения» (М., 1977), який замінив стандарт 16448-70. Визначалося, що довідково-бібліографічне обслуговування – бібліографічне обслуговування відповідно до запитів, що надійшли [4, с. 5].

Пізніше основні елементи ДБО були визначені і стандартизовані в державному стандарті ГОСТ 7.0-84 «Библиографическая деятельность. Термины и определения» (прийнятий замість ГОСТ 7.0-77), який відображав усі складники системи бібліографічної діяльності: об'єкти, процеси, результати і засоби.

У цьому стандарті поновлено термін «*бібліографічна діяльність*» (галузь інформаційної діяльності щодо задоволення потреб у бібліографічній інформації) [6, с. 8], що був замінений у попередньому ГОСТі на «*бібліографічну роботу*» (сукупність процесів з бібліографування і бібліографічного обслуговування) [4, с. 2].

Стандарт упорядкував низку термінів і понять, що належать до комплексу процесів бібліографічного обслуговування, визначивши серед них *довідково-бібліографічне обслуговування* (ДБО) як бібліографічне обслуговування відповідно до разових запитів споживачів інформації і закріпивши скорочену форму (рос. «справочно-библиографическое обслуживание» – СБО) як нормативну [6, с. 17]. За своїм характером ДБО відрізняється від інших видів бібліографічного обслуговування. Його специфічною особливістю є функціонування в режимі «запит – відповідь» і спрямованість на задоволення разових запитів читачів (споживачів інформації) шляхом надання різноманітних довідок і методичних консультацій як в усній, так і письмовій формах. Стандарт упорядковував використання термінів: «*бібліографічний запит*», «*бібліографічна довідка*» і подавав визначення: «*тематична бібліографічна довідка*», «*адресна бібліографічна довідка*», «*уточнювальна бібліографічна довідка*», «*бібліографічна консультація*» [6, с. 18].

Отже, ДБО передбачає наявність конкретних (разових) запитів, з якими в бібліотеку звертаються окремі користувачі або колективні абоненти. Бібліотека зобов'язана задовольнити запит, переадресувати його або відмовити в пошуку відповіді. Тому ДБО зазвичай називають бібліографічним обслуговуванням в режимі «запит – відповідь».

Термін «*довідково-бібліографічне обслуговування*» має синоніми

«довідково-інформаційне обслуговування», «довідкове обслуговування», що пов'язано з їх використанням у різноманітних сферах, різних інформаційних установах. Терміни «довідково-інформаційне (інформаційно-довідкове) обслуговування» застосовується в зарубіжних бібліотеках, а також у практиці діяльності органів НТІ, технічних бібліотек, патентних відомств, бібліотек вищих навчальних закладів тощо, обумовлюючи видачу за запитом як вторинних документів, так і первинних.

Соціально-політичні, соціально-економічні чинники, перехід до ринкової економіки у кінці 1980-х рр. зумовили значні зміни в організації бібліографічної діяльності, мали якісний вплив на стан та розвиток бібліотечно-інформаційної сфери. Було переглянуто напрями і проблематику наукових досліджень, переосмислено завдання бібліографічної науки і практики, методологічні основи бібліографознавства позбавлено ідеологічних догм, партійного диктату.

З 90-х років ХХ ст. в Україні розпочалася активна робота з розроблення бібліотечного законодавства, власних національних стандартів, гармонізації їх з міжнародними. Водночас, поява на інформаційному ринку ресурсів на електронних носіях, змінене інформаційно-комунікативне середовище надали нову якість інформаційним продуктам і послугам. Однією з вимог до кадрів довідково-бібліографічної сфери стало вміння ефективно застосовувати для пошуку інформації комп'ютерні технології.

У державному стандарті ДСТУ 2392-94 «Інформація і документація. Базові поняття. Терміни і визначення» (Київ, 1994) зазначено, що: «інформаційна діяльність – постійне та систематичне збирання та оброблення записаної інформації з метою її зберігання, пошуку, використання чи пересилання, що виконується якою-небудь особою чи організацією» [9, с. 11].

У стандарті знайшли визначення такі терміни, як «бібліографічний пошук», «інформаційний пошук», «документальний пошук», «довідковий пошук» (дії, методи та процедури для пошуку в інформаційній системі всіх видів послань, що відповідають інформаційному запиту) [9, с. 12]. Знайшли відображення у стандарті й терміни, що характеризують інформаційні потреби і запити, питання відповідності інформації, що є одними з найважливіших критеріїв оцінки якості інформаційних послуг, повноти і точності їх надання.

У міждержавному стандарті ГОСТі 7.73-96 «Поиск и распространение

інформації. Термины и определения» зазначено, що «довідково-інформаційне обслуговування – сукупність процесів забезпечення інформаційних запитів споживачів інформації» [7, с. 308].

Наприкінці 1990-х років на пострадянському просторі у науково-інформаційній та бібліографічній діяльності бібліотек і органів НТІ стали домінуючими електронні технології створення, зберігання, пошуку та поширення інформації. До професійної лексики фахівців бібліотек стали входити терміни, що відображають автоматизований пошук інформації: «електронний спосіб пошуку інформації» [18, с. 53].

Інформаційна послуга стала розглядатися як здійснення певного технологічного процесу науково-інформаційної діяльності й доведення отриманого кінцевого результату до споживачів з метою задоволення їхніх інформаційних потреб. Комплексне визначення «бібліотечної послуги» подає міждержавний стандарт 7.0-99 «Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения» (замість ГОСТ 7.0-84 і ГОСТ 7.26-80): «конкретний результат бібліотечного обслуговування, що задовольняє певну потребу користувача бібліотеки (видачу й абонування документів, надання інформації про нові надходження, довідки, виставки, консультації і т. ін.)» [8].

Цей стандарт подає визначення термінів бібліографічної діяльності. У ньому бібліографічний пошук визначається як «інформаційний пошук, що здійснюється на основі бібліографічних даних» [8], що певним чином звужує репертуар ресурсів інформаційного пошуку, який набагато ширший. ДБО визначається як бібліографічне обслуговування відповідно до запитів користувачів, що полягає у наданні довідок та інших бібліографічних послуг [8].

Відома українська вчена Г. М. Швецова-Водка підтримує це визначення, вважаючи, що довідково-бібліографічне обслуговування – це «бібліографічне обслуговування відповідно до разових інформаційних запитів споживачів інформації, пов'язане з наданням довідок та інших бібліографічних послуг» [31, с. 14].

Національний стандарт України «Інформація та документація. Словник термінів» є тотожним перекладом міжнародного стандарту ISO 5127:2001 «Information and documentation – Vocabulary» (Київ, 2010) [10]. У ньому наведено словник термінів, що стосуються діяльності бібліотек, документальних та інформаційних центрів, служб індексування й реферування, архівів, інформаційної науки тощо.

Серед термінів досліджуваної нами сфери – *довідкове обслуговування* – забезпечення інформацією та надання допомоги у відповідь на запити, які видає орган з питань інформації та документування; *довідкове уточнення* – діалог між користувачем інформації і службовим персоналом з питань інформації для встановлення його точних вимог та для формулювання відповідної пошукової стратегії [10, с. 77]; *довідковий стіл* (місце, телефон або електронна пошта, де персонал може надавати інформаційні послуги, щоб забезпечити інформацією чи надати допомогу в певній системі чи базі даних, доступних для користувачів інформації; *консультаційна послуга* – усна чи письмова допомога користувачам інформації, яку надає службовий персонал з питань інформації [10, с. 74–78] та ін.

Інформаційні виклики зумовлюють необхідність подолання суперечностей між постійно зростаючими обсягами науково-інформаційних ресурсів і потребою організації та ефективного задоволення інформаційних запитів користувачів довідково-бібліографічними службами наукових бібліотек. У бібліотеках ДБО базується на використанні довідково-бібліографічного апарату, який має відповідати рівневі розвитку науки на сучасному етапі і допомагати користувачам у вирішенні спеціальних, міжгалузевих і комплексних проблем, у задоволенні їхніх особистих наукових, виробничих, освітніх чи пізнавальних потреб.

Тож у ДСТУ 7448:2013 «Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять» (Київ, 2014) «*бібліографічну діяльність*» визначено як сферу інформаційної діяльності, яка спрямована на задоволення потреб користувачів у бібліографічній інформації. Водночас бібліографування – вид аналітико-синтетичного опрацювання документа, спрямований на складання його бібліографічного опису [11, с. 23], «*практична бібліографічна діяльність* – інформаційна діяльність, спрямована на забезпечення інформаційних потреб користувачів бібліотеки у бібліографічній інформації [11, с. 21].

Встановлено, що «*довідково-бібліографічне обслуговування*» – бібліографічне обслуговування відповідно до інформаційних запитів користувачів, пов'язане з наданням довідок, а також інших бібліографічних послуг. Визначено й види довідок: тематичні, фактографічні, адресні, уточнювальні, які можна надавати також у дистанційному режимі. Визначення термінів: «*довідково-інформаційне обслуговування* –

інформаційне обслуговування, спрямоване на виконання інформаційних запитів і задоволення інформаційних потреб користувачів»; «*довідково-інформаційне обслуговування в режимі запит – відповідь* – довідково-інформаційне обслуговування за якого на кожний інформаційний запит надають разову відповідь» [11, с. 27,] різняться лише цільовою аудиторією (постійні запити чи разові), адже «*інформаційну потребу*» тут розглядають як запит, «вимогу користувача інформації щодо отримання будь-яких даних, повідомлень, фактів для вирішення питань або проблем, пов'язаних з науковою чи практичною діяльністю» [11, с. 10]. Однак запити не завжди виражають інформаційні потреби користувачів, які є набагато ширшими і не завжди усвідомленими. А. В. Соколов розглядає потреби як функціональну властивість живих систем, доводить, що «інформаційна потреба» є узагальнюючою відносно комунікаційних, мнемічних, пізнавальних, регуляційних, естетичних потреб користувачів, які мають задовольняти бібліотеки, бібліографічні служби, органи НТІ [27]. На його світоглядний погляд «інформаційна потреба – абстрактне поняття, що позначає потребу в інформаційній діяльності, що усуває дисбаланс інформаційної сфери суб'єкта» [27, с. 17].

У стандарті детально розкрито зміст поняття «*аналітико-синтетичне опрацювання*» – опрацювання змісту первинних документів і створення на їхній основі вторинних документів: анотацій, бібліографічних описів, класифікаційних систем, бібліотечних каталогів, предметних рубрик, анотацій, рефератів, аналітичних оглядів, пошукових образів документів, пошукових образів запитів, перекладів, витягів [11, с. 23].

Водночас національний стандарт ДСТУ 5034:2008. «Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять» (Київ, 2009) відносить аналітико-синтетичну обробку (опрацювання) до сфери науково-інформаційної діяльності: «*науково-інформаційна діяльність* – це сукупність дій, спрямованих на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави у науково-технічній інформації, що полягає в її збиранні, аналітико-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні» [12, с. 3]. Визначення ідентичне тлумаченню, поданому у Законі України «Про науково-технічну інформацію» від 25 червня 1993, № 3322-ХІІ [1].

Згаданий ДСТУ чітко підкреслює, що інформаційно-аналітична діяльність – науково-інформаційна діяльність, спрямована на аналітико-синтетичне опрацювання документів [12, с. 7].

Зазвичай підготовка бібліографічних списків за запитом користувачів

у процесі ДБО потребує значної інформаційно-аналітичної, пошукової роботи, опрацювання усієї сукупності джерельної бази, що містить інформацію, релевантну запиту, вимагає глибоких знань інформаційних ресурсів, бібліографічних баз даних. У новому Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» покажчики, які є основним продуктом наукової діяльності бібліотек, віднесено до наукових видань [2]. У цьому зв'язку і бібліографічні списки є також науковою продукцією, належна підготовка яких потребує відповідної професійної кваліфікації персоналу.

Отже, у наукових бібліотеках ДБД та інформаційно-аналітична діяльність є складовими науково-інформаційної діяльності. Водночас бібліотека є складовою інформаційної інфраструктури суспільства, елементу ринкової економіки, ринку інформаційних продуктів і послуг, ресурсної бази інтелектуалізації та гуманізації суспільного життя [17]. Тому оптимальна організація довідково-бібліографічної служби у бібліотеках має розроблятися з урахуванням специфіки формування нового змісту ДБД, зміни функцій бібліотек у період інформатизації і нових інформаційно-комунікаційних відносин. Це своєю чергою впливає на зміст кваліфікаційних засад професії бібліографа, її поступову трансформацію в інформаційно-комунікаційного спеціаліста.

Варто зазначити, що обслуговування орієнтовано на конкретного користувача, а діяльність – також і на потенційного. Розглядаючи з позицій системно-діяльнісного підходу практичну бібліографічну діяльність бібліотек, складовими якої є «виробнича» і «споживацька», М. Г. Вохришевева відносить ДБО до напряму «споживання бібліографічної інформації». Вчена розглядає ДБО не як процес обслуговування, а як самостійний вид діяльності. Це дає змогу включити в структуру діяльності елементи створення інформації, її перетворення (інтерпретації), що насправді є реальною практикою виконання бібліографічних запитів [14]. Обґрунтований нею бібліографічний метод виступає як система специфічних прийомів, спрямованих на реалізацію суспільної потреби в документально-фіксованому знанні, що виявляється як метод переопрацювання інформаційних ресурсів і методів орієнтації людини у просторі знання та інформації [23, с. 52–66]. Вчена наголошує на міждисциплінарності методології і вважає, що формується нова парадигма суспільствознавства, де розвиток наукових дисциплін залежить не так від своїх прийомів і методів, як від проблематики життя і діяльності людей, яка виходить за межі окремих наукових інтересів [23, с. 66–79]. Адже користувач

хоче отримати знання, необхідні джерела інформації найраціональнішим шляхом.

Має рацію О. А. Гречихін, який характеризує «бібліографічне спілкування» як одну з основних бібліографічних категорій, під якими розуміються бібліографічна діяльність, що здійснює передавання, обмін бібліографічної інформації між суб'єктами суспільної діяльності [16].

З позицій системного підходу розглядав бібліографічну діяльність І. Г. Моргенштерн, характеризуючи її суб'єкт, об'єкт, цілі, процеси, засоби і результати. Сукупність підготовки і доведення до споживачів бібліографічної інформації визначені ним як бібліографічна робота, одним з видів котрої є бібліографічне обслуговування, включаючи ДБО [21].

Обґрунтовуючи переваги діяльнісного підходу, Е. К. Беспалова зауважувала, що категорія «діяльність» може розглядатися як універсальне поняття, до якого відноситься пояснення будь-якого явища бібліографічної сфери. Поняття «діяльність» дозволяє ... використовувати в кожному аспекті вивчення бібліографії широкі евристичні можливості цієї категорії. Вони впливають з того, що поняття «діяльність» за своєю природою «системне», тому дослідження бібліографії з позицій даної категорії забезпечує всебічне охоплення бібліографічних явищ в їх цілісності і визначення місця будь-якого елемента в системі» [13, с. 88].

Довідково-бібліографічну діяльність ми розглядаємо як систему в контексті розвитку теорії бібліографознавства і соціальних комунікацій, відповідно до проблем, які стоять нині перед ДБД як галуззю науково-інформаційної практичної діяльності, спрямованої на забезпечення інформаційних запитів і потреб користувачів наукових бібліотек, а також як один з видів наукової комунікації, системи формування, оброблення та передавання документованих знань, а ДБО – як сукупність процесів прийняття та виконання запитів користувачів, здійснення інформаційного пошуку, видачі релевантних бібліографічних, фактографічних, бібліометричних, бібліотечно-інформаційних довідок, реферативно-аналітичних матеріалів чи надання консультацій.

В інфраструктурі наукової комунікації, перевантаженої перевиробництвом інформації, ДБО є відкритою, нелінійною системою, що має багато варіантів взаємообміну інформацією та знаннями між комунікантами – бібліографами (комунікаторами) і користувачами (реципієнтами).

Варто враховувати, що зазнає суттєвих трансформацій довідково-

бібліографічний апарат, постійно вдосконалюються інформаційно-пошукові системи і користувачі надають перевагу простому і ефективному самообслуговуванню довідково-бібліографічними ресурсами, до того ж віддаленого доступу. До послуг користувачів – комплексний інтегрований пошук у бібліографічних, реферативних, повнотекстових базах даних.

Отже, на сьогодні усталилися як загальні дефініції системи ДБД, так і окремих її основних елементів і видів діяльності. Інформаційне обслуговування є галуззю професійної інформаційної діяльності, спрямованої на задоволення різноманітних інформаційних потреб користувачів – як разових, так і в режимі бібліографічного інформування.

Застосування термінів «довідково-бібліографічна діяльність» і «довідково-бібліографічне обслуговування» має широке поле використання і цілком правомірне у практичній бібліотечній діяльності та професійній лексиці.

Однак сучасні уявлення про сутнісні межі бібліографії, осмислення історіографічної спадщини спонукають дотримуватися категорії «довідково-бібліографічна діяльність». Зважаючи на те, що ефективному процесу обслуговування передують формування й використання довідково-бібліографічних ресурсів, на нашу думку, при організації довідково-бібліографічних служб та висвітленні їх роботи доцільніше вживати термін «довідково-бібліографічна діяльність», що виражає в комплексі створення довідково-інформаційної ресурсної бази, надання доступу до електронних ресурсів віддаленого доступу і процеси обслуговування.

Отже, довідково-бібліографічна діяльність як галузь науково-інформаційної діяльності спрямована на створення інформаційних продуктів і надання довідково-бібліографічних послуг внутрішнім і зовнішнім користувачам бібліотеки відповідно до їхніх разових запитів або у випереджувальному режимі шляхом формування довідково-пошукового апарату, здійснення навігації, організації доступу до інформаційних ресурсів. Довідково-бібліографічна діяльність складає систему, що об'єднує суб'єкти і об'єкти, технологічні процеси, засоби і результати. Такий підхід дає змогу організувати і досліджувати не лише процес задоволення конкретних специфічних інформаційних потреб користувачів і розповсюдження бібліографічної інформації, а й процес створення і використання довідково-бібліографічних ресурсів як інструменту бібліографічного інформування, пошуку, довідково-інформаційного обслуговування і самообслуговування користувачів.

Список використаних джерел

1. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25 черв. 1993 р., № 3322-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – № 33. – Ст. 345. – С. 843–851.
2. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листоп. 2015 р. № 848-VIII // Офіц. вісн. України. – 2016. – № 2. – Ст. 40. – С. 19–86 ; Відом. Верх. Ради України. – 2016. – № 3. – Ст. 25. – С. 5–74.
3. ГОСТ 16448-70. Библиография. Термины и определения : [Введ. с 01.07.1971]. – Изд. офиц. – М. : Гос. Ком. стандартов Совета Министров СССР, 1970. – 12 с.
4. ГОСТ 7.0-77. Библиография. Термины и определения. – Введ. 1977-07-01. – М. : Изд-во стандартов, 1977. – 24 с.
5. ГОСТ 7.26-80. Библиотечное дело. Основные термины и определения // Стандарты по библиотечному делу и библиографии. – М., 1985. – С. 125–137.
6. ГОСТ 7.0-84. Библиографическая деятельность. Основные термины и определения // Стандарты по библиотечному делу и библиографии. – М., 1985. – С. 5–28.
7. ГОСТ 7.73-96. Поиск и распространение информации. Термины и определения // Стандарты по библиотечно-информационной деятельности. – СПб., 2003. – С. 307–317.
8. ГОСТ 7.0-99. Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения. – Взамен ГОСТ 7.0-84 ; введ. 2000-07-01. – Минск : Межгос. совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 1999. – 23 с.
9. ДСТУ 2392-94. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення. – Чинний від 01.01.95. – Київ : Держстандарт України, 1994. – 53 с.
10. ДСТУ ISO 5127:2007. Інформація та документація. Словник термінів (ISO 5127:2001, IDT). – Чинний від 2009-10-01. – Київ : Держспоживстандарт України, 2010. – V, 237 с. – (Національний стандарт України).
11. ДСТУ 7448:2013. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять. – Чинний від 2014-07-01. – Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. – III, 41 с. – (Інформація та документація) (Національний стандарт України).
12. ДСТУ 5034:2008. Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять. – Вид. офиц. – Чинний від 2009-01-01. – Київ : Держспоживстандарт України, 2009. – III, 38 с. – (Національний стандарт України).
13. Беспалова Э. К. Библиография как деятельность / Э. К. Беспалова // Избранное: (ст. за 20 лет). – М., 1994. – Т. 1. – С. 87–98.
14. Вохрышева М. Г. Библиографическая деятельность : структура и эффективность / М. Г. Вохрышева. – М. : Кн. палата, 1989. – 199 с.
15. Вохрышева М. Г. Структура библиографической практической деятельности / М. Г. Вохрышева // Совет. библиогр. – 1986. – № 5. – С. 50–58.

16. *Гречихин А. А.* Общая библиография / А. А. Гречихин ; Моск. гос. ун-т печати. – М. : МГУП, 2000. – 587 с.

17. *Давидова І. О.* Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві : автореф. дис. ... д-ра наук з соц. комунікацій : 27.00.03 / І. О. Давидова ; Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2008. – 51 с.

18. *Добко Т.* Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України : становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) / Тетяна Добко ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 376 с.

19. *Дубровіна Л. А.* Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 1998. – 337с.

20. *Линниченко І. А.* Задачи библиографии / И. А. Линниченко // Изв. Одес. библиогр. о-ва при имп. Новорос. ун-те. – Одесса, 1913. – Т. 1 : 1911–1912, вып. 1. – С. 10–18.

21. *Моргенштерн И. Г.* Справочно-библиографическое обслуживание в библиотеках : науч.-практ. пособие / И. Г. Моргенштерн. – М. : Либерия, 1999. – 80 с.

22. Применение стандартизированной библиографической терминологии : метод. рекомендации по внедрению ГОСТа 7.0-84 «Библиографическая деятельность. Основные термины и определения» / ГБЛ. – М., 1986. – 36 с.

23. Российское библиотековедение : итоги и перспективы : сб. науч. ст. / сост. и предисл. Т. Ф. Лиховид ; науч. ред. Т. Ф. Лиховид. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2006. – 688 с.

24. *Рубинській К. І.* Культурная роль библиотеки и задачи библиотековедения : [публич. лекція, читанная в актовом зале Харьк. ун-та 22-го нояб. 1909 г.] / К. И. Рубинский. – Харьков : Тип. и Литторгафия М. Зильбербергъ и С-въ, 1910. – 32 с.

25. *Сірополко С.* Народні бібліотеки : організація та техніка бібліотечного діла / С. Сірополко. – Кам'янець-Подільський: Накладом Вид. Від. Поділ. Губерніал. Народної Управи, 1919. – 24 с.

26. *Сірополко С.* Справочная библиотека отдела народного образования / С. Сірополко // Народное образование в земствах: основы организации и практика дела : сборник. – М., 1914. – С. 136–141.

27. *Соколов А. В.* Что есть информационная потребность? // Труды Санкт-Петербург. гос. ун-та культуры и искусств. – 2013. – Т. 197. – С. 7–18.

28. *Солоїденко Г. І.* Українська бібліотечна термінологія: становлення та основні етапи розвитку : монографія / Галина Іванівна Солоїденко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 204 с.

29. *Хавкіна Л. Б.* Библиотека и книга / Л. Б. Хавкина. – СПб. : Рос. нац. б-ка, 2011. – 152 с. – (Серия «Библиотековедение: изучая прошлое – создаем будущее» ; вып. 1).

30. *Хавкіна Л. Б.* Библиотеки : их организация и техника / Л. Б. Хавкина. – 2-е изд. – СПб. : Суворин, 1904. – 76 с.

31. *Швецова-Водка Г. М.* Вступ до бібліографознавства : навч. посіб. для студентів напрямку 6.020102 «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліогр.» / Г. М. Швецова-Водка ; Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – 3-тє вид., випр. та допов. – Рівне, 2011. – 231 с.

32. *Шкаріна В.* Концепція ДБА бібліотеки / В. Шкаріна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2007. – Вип. 18. – С. 198–209.

33. *Шкаріна В.* Теоретичні аспекти дослідження ДБА бібліотеки / В. Шкаріна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 2. – С. 34–43.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2017 р.

Tetiana Dobko,

Doctor of social communications, head of department,
department of scientific and bibliographic information,
Vernadsky National Library of Ukraine

Relationship of concepts and terms «reference and bibliographic activities» and «reference and bibliographic services»

Historical evolution of the concept «reference and bibliographic work» as well as «reference and bibliographic services» found in scientific works and state industry standards has been analyzed. It is recommended to use the term «reference and bibliographic activities» that includes reference and search aids, bibliographic products as well as usage of reference and bibliographic resources to meet user's information requests.

Keywords: libraries, library and information science, information and reference work, information and reference services, reference-searching aids, reference-bibliographical aids, users, terminology.

УДК 021.6 (477-25)

Алла Скорохватава,

генеральний директор Національної історичної бібліотеки України

Світлана Смілянець,

заступник генерального директора

Національної історичної бібліотеки України

СПІВПРАЦЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІЗ ЗАКЛАДАМИ НАУКИ, ОСВІТИ ТА КУЛЬТУРИ

У статті висвітлено результати співпраці Національної історичної бібліотеки України з науковими установами, закладами освіти та культури.

Ключові слова: Національна історична бібліотека України, співпраця, бібліотеки, інформаційні ресурси.

Національна історична бібліотека України (НІБУ) є провідним науково-інформаційним закладом, що здійснює наукове вивчення, збереження та популяризацію рукописних і друкованих пам'яток культури, забезпечує бібліотечне, бібліографічне, інформаційне обслуговування користувачів і виконує функції загальноукраїнського депозитарію історичної літератури, науково-дослідного й організаційно-методичного центру бібліотек у галузі історико-красознавчої бібліотечної діяльності та наукової бібліографії з історії України.

Запорукою успішної діяльності Бібліотеки є співпраця з науковими інститутами Національної академії наук України, вищими навчальними закладами, бібліотеками, музеями, архівами, іншими науковими, культурно-освітніми установами та громадськими організаціями.

З перших років діяльності Історична бібліотека налагодила творчі стосунки з Інститутом історії України та Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса Національної академії наук України. Укладено угоди про співробітництво, які сприяють розвитку і популяризації досягнень історичної науки та бібліографії в Україні. Упродовж багатьох років науковці цих установ пропонують актуальні теми, що потребують бібліографічного забезпечення, а також здійснюють науковий супровід і рецензування видань НІБУ, яка, своєю чергою, бере участь у наукових дослідженнях Інститутів шляхом створення

бібліографічних баз даних (БД) і складання науково-допоміжних бібліографічних покажчиків у паперовому та електронному форматах.

Продуктом співпраці з Інститутом історії України НАНУ є науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Історія України» – енциклопедично-бібліографічний проект загальнонаціонального рівня, «по-суті – це повний корпус наукової друкованої продукції та електронних ресурсів українознавчого історичного профілю, що забезпечують академічний рівень охоплення і представлення у довіднику здобутків історичної науки в Україні» [1, с. 17].

До створення бібліографічного покажчика «Історія України» залучались нові партнери, розширювались географічні рамки співробітництва. Завдяки технічній і фінансовій допомозі Фонду українознавства Гарвардського університету (США) побачили світ два випуски покажчика як спільний продукт НІБУ та Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ. Наразі кумулятивний українознавчий електронний ресурс у вигляді БД «Історія України» за 2008–2015 роки та повнотекстові версії цього ж покажчика за 1997–2007 рр. налічує понад 100 тис. бібліографічних записів, доступ до яких є на сайті НІБУ.

Варто відзначити одне з останніх напрацювань фахівців НІБУ та науковців Інституту історії України НАНУ – унікальний бібліографічний проект «Історична Шевченкіана» [2], присвячений 200-річчю від дня народження Тараса Григоровича Шевченка. Нещодавно широкому загалу користувачів презентовано друковане видання покажчика та його електронна версія на сайтах НІБУ та Інституту історії України НАНУ.

Серед нових проектів НІБУ – біобібліографічний покажчик «Людмила Павличенко – воїн, історик, громадянин», до 100-річчя від дня народження героїчної жінки-патріота, яка прославилася у роки Другої світової війни. Ми пишаємося тим, що вона працювала в нашій книгозбірні. Науковий супровід до покажчика забезпечували вчені Інституту історії України НАНУ. У травні 2016 року відбулася презентація цього видання, яке «перебуває на стику історичної науки й історичної пам'яті, оскільки, з одного боку, спрямоване на акумуляцію знання, а з іншого, – на вшанування пам'яті про захисників Батьківщини» [3, с. 8].

НІБУ продовжуватиме бібліографічне забезпечення історичної науки – це нові спільні проекти з Інститутом історії України НАНУ, зокрема:

· БД «Сучасний дискурс Другої світової війни в російській науковій літературі та публіцистиці», в якій висвітлюватимуться полярні погляди й

оцінки російських істориків на міжнародну політику того періоду, головні військові дії, окупаційний режим, сталінські репресії воєнної доби;

· БД «Україна. Шлях до незалежності, 1991–2016: матеріали до бібліографії», яка стане доповненням до колективної монографії вчених Інституту «25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави».

Історична бібліотека, як соціальна інституція, забезпечує збереження культурної спадщини та історичного досвіду, зафіксованого в документній формі, рівний доступ до інформації, знань і культурного надбання України та світу.

Співпраця Бібліотеки з Національним науково-дослідним реставраційним центром України сприяє збереженню раритетних видань, серед яких унікальні пам'ятки української культури: «Острозька Біблія» (1581), «Новий завіт з Псалтирем» (1580) та інші, що отримали «друге життя». З вдячністю варто згадати і співпрацю з фахівцями Центру наукової реставрації та експертизи Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, які в рамках благодійного проекту «Збережи українську історію в українській книзі» здійснили реставраційні роботи та виготовили цифрову копію унікальної пам'ятки XV ст. – «Пом'яника Києво-Печерської лаври». Науковці Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника здійснили також науковий супровід до підготовленого працівниками НІБУ бібліографічного посібника «Матеріали до бібліографії Києво-Печерської лаври» [4], який нині не має аналогів в Україні.

Цікавим є творчий досвід роботи з Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства, спільно з яким НІБУ здійснила проект «Українська дипломатія, 1917–1924: матеріали до бібліографії» [5].

Серед партнерів нашої книгозбірні також – і Український центр культурних досліджень, і Український інститут національної пам'яті та інші наукові установи.

В умовах динамічного поширення нових інформаційних технологій проблема доступності книжкових пам'яток та збереження оригіналів є нагальними для багатьох книгозбірень. В НІБУ вони вирішуються у співпраці з нашими партнерами шляхом поцифрування цінних примірників. Так, в рамках Всесвітньої програми «Зникаючі архіви», яку проводила Британська бібліотека на території України, реалізовано грантовий проект «Збереження оригінального архіву часів життя відомого

українського поета, художника і мислителя Т. Г. Шевченка», до якого долучилася і наша книгозбірня. З фонду НІБУ передано до Британської бібліотеки цифровий контент електронної колекції «Шевченкіана» (загальним обсягом – 71 електронна копія).

Продовжується співпраця з Національною парламентською бібліотекою України щодо формування електронної бібліотеки «Культура України», до якої нещодавно передано список електронних копій документів з фонду НІБУ з електронними адресами.

У 2016 році Бібліотека Київського університету імені Бориса Грінченка розпочала створення повнотекстової електронної колекції спадщини Бориса Грінченка та ініціювала виготовлення електронних копій документів з фонду НІБУ із залученням контенту до інформаційних ресурсів обох закладів.

Поцифрування творів Бориса Дмитровича Грінченка – великого просвітителя українського народу, освітнього і громадського діяча кінця XIX – початку XX ст., мовознавця, етнографа, лексикографа, які зберігаються у фондах НІБУ, дасть можливість значно розширити інформаційне забезпечення наукових історичних досліджень. Електронний контент також поповнить і колекцію «Видатні особистості», яка формується в електронній бібліотеці НІБУ.

Відповідно до договору про співпрацю, укладеного між Національною історичною бібліотекою України та Бібліотекою Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (квітень 2016 р.) до 110-річчя заснування університету поцифровано та виготовлено електронний контент видань з фонду НІБУ: *Известия Киевского коммерческого института*. Кн. XIII–XVI; XVII–XX; XXIV–XXVIII. – Київ, 1912–1915. В цьому електронному ресурсі відображено матеріали з історії розвитку торгівлі та промисловості в Україні та світі у XIX – початку XX ст. Він експонуватиметься на сайтах обох установ. В Електронній бібліотеці НІБУ «Історична спадщина України» цей контент поповнить колекцію «Періодичних видань».

Варто назвати ще один партнерський проект, який здійснено у 2016 році з Бібліотекою Києво-Могилянської академії. З фонду НІБУ виготовлено 28 електронних копій документів періодичного видання «Еврейская старина» (СПб., 1909–1916–1918), які є документною спадщиною культурного надбання єврейського народу.

Узагальнюючи наведені приклади співпраці бібліотек з поцифрування

документів, можна зробити висновок про те, що спільні зусилля книгозбірень значно розширяють інформаційні можливості та забезпечать якісне наповнення їхніх сайтів, а також сприятимуть інтеграції України у світовий інформаційний простір.

Як відомо, НІБУ здійснює функції науково-дослідного й організаційно-методичного центру бібліотек в галузі історико-краєзнавчої бібліотечної діяльності та плідно співпрацює з обласними універсальними науковими бібліотеками України (ОУНБ). Понад 20 років здійснюється моніторинг краєзнавчої діяльності ОУНБ з метою виявлення актуальних проблем у краєзнавчій роботі регіональних книгозбірень. Результати наукових досліджень, які узагальнюються у щорічному інформаційному бюлетені «Краєзнавча робота в бібліотеках України» [6], поширюються в публікаціях у наукових журналах та виступах на наукових конференціях і знаходять відгук на сайтах бібліотек. Фахівцям краєзнавчих підрозділів ОУНБ надається методична допомога шляхом листування електронною поштою та під час виїздів до бібліотек на їхні науково-практичні конференції (останній відбувся до Чернігівської ОУНБ, серпень 2016 р.). На сайті НІБУ для фахівців бібліотек постійно доповнюються бібліографічні: БД «Теорія, методика і практика бібліотечного краєзнавства», БД «Краєзнавчі бібліографічні посібники бібліотек України». Кращий досвід краєзнавчої роботи бібліотек України поширюється шляхом організації Всеукраїнських науково-практичних конференцій в рамках краєзнавчих читань, присвячених пам'яті Петра Тронька. НІБУ видає друком та в електронному варіанті збірники матеріалів цих конференцій. У 2017 році плануються Четверті краєзнавчі читання.

Історична книгозбірня активно співпрацює з колегами не лише з питань бібліотечної краєзнавчої діяльності. У 2016 році працівники НІБУ підвищували свою кваліфікацію під час вебінарів дистанційної академії «Основа», що проводить Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка. На замовлення Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України, Державної науково-технічної бібліотеки України в НІБУ проводяться практикуми та фахові консультації для співробітників та слухачів курсів підвищення кваліфікації бібліотечних працівників України.

Нашими постійними партнерами є і музеї Києва та інших міст України, які звертаються до Бібліотеки з різними пропозиціями – це спільні книжкові

виставки, наукові конференції, семінари і т. ін. Великий розголос мали заходи, що проходили у вітальні «Зустріч» та у клубі історичної книги, зокрема, відбулися презентації книг та зустрічі з науковцями Національного музею історії України у Другій світовій війні, Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили», Національного музею Тараса Шевченка, Музею історії Києва, Музею історії Михайлівського Золотоверхого монастиря, Музею історії Десятинної церкви та інших. Одна з останніх угод про співпрацю підписана з Музеєм історичного центру міста Києва у виставковому проєкті «Держава творилась віками. Держава будується нині», присвяченому 25-й річниці проголошення Незалежності України. На цю виставку, що триватиме до 31 грудня 2016 року, НІБУ надала унікальні видання зі свого фонду.

Окремо варто відзначити багаторічну співпрацю з Національним Києво-Печерським історико-культурним заповідником – це тематичні книжкові виставки, презентації наукових проєктів Заповідника, участь у щорічних міжнародних конференціях «Могилянські читання», «Несторівські студії».

Управлінський менеджмент НІБУ спрямований на залучення до нашої книгозбірні молодих фахівців, і цьому сприяють угоди про співпрацю з профільними вишами м. Києва. Бібліотека є базою навчальної, фахово-ознайомчої, виробничо-організаційної, виробничо-професійної, переддипломної, історико-краєзнавчої, архівно-бібліотечної, інформаційно-аналітичної практик для студентів: Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київського національного університету культури і мистецтв, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, Київського університету ім. Бориса Грінченка, Канівського гуманітарного інституту, КВНЗ КОР «Коледж культури і мистецтв» та Київської малої академії наук учнівської молоді.

Упродовж багатьох років Бібліотека співпрацює з громадськими організаціями, зокрема, Національною спілкою краєзнавців України (НСКУ) та Київською міською організацією Національної спілки краєзнавців України, які є активними співорганізаторами та учасниками

Краєзнавчих читань, всеукраїнських науково-практичних конференцій, презентацій, виставок-оглядів, а також інших краєзнавчих заходів, що відбуваються як в нашій книгозбірні, так і в інших науково-освітніх закладах м. Києва.

Спільні заходи НІБУ та НСКУ і Київської міської організації НСКУ постійно висвітлюються на сайтах цих установ, на сторінках журналу «Краєзнавство», на шпальтах газети «Культура і життя» та інших.

Бібліотека підтримує творчі стосунки з відомими організаціями, серед яких: Всеукраїнський фонд відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини імені Олеса Гончара, Товариство «Пошук» та з іншими, що беруть активну участь у житті та діяльності Національної історичної бібліотеки України.

Підсумовуючи, можна зробити висновок про те, що співпраця:

- є одним з найважливіших напрямів бібліотечного менеджменту;
- сприяє розвитку науки, освіти та культури в Україні, інноваційному розвитку бібліотек, інтеграції у світовий інформаційний простір;
- вирішує спільні проблеми зі збереження національного культурного надбання (книжкових пам'яток);
- створює умови для залучення молодих фахівців до бібліотечної справи.

Список використаних джерел

1. Історія України : наук.-допом. бібліогр. покажч. за 2012 рік / Ін-т історії України НАН України, Нац. іст. б-ка України ; авт. вступ. ст., наук. ред. Г. В. Боряк ; упоряд. : Т. А. Приліпко, Д. Г. Стегній, Н. В. Вощевська, К. Г. Таранюк-Русанівський ; ред. : А. В. Скорохатова, З. Х. Мусіна. – Київ, 2014. – С. 17.
2. Історична Шевченкіана : бібліогр. покажчик / Ін-т історії України НАН України, Нац. іст. б-ка України ; упоряд. : Н. Г. Вощевська, З. Х. Мусіна, Т. А. Приліпко, Д. Г. Стегній, К. Г. Таранюк-Русанівський, О. В. Литвин ; авт. вступ. ст., наук. ред. Г. В. Боряк ; наук. консультанти : О. П. Реєнт, І. І. Колесник, В. С. Шандра ; відп. за вип. А. В. Скорохатова. – Київ, 2016. – 576 с.
3. Людмила Павличенко – воїн, історик, громадянин : біобібліогр. покажчик / Нац. іст. б-ка України ; упоряд. Т. А. Приліпко ; наук. ред., авт. вступ. слова О. С. Лисенко ; відп. за вип. А. В. Скорохатова. – Київ, 2016. – С. 8.
4. Матеріали до бібліографії Києво-Печерської лаври : наук.-допом. бібліогр. покажчик / Нац. Києво-Печер. іст.-культ. заповідник, Держ. іст. б-ка України ; авт.-упоряд. О. І. Марченко. – Київ, 2006. – 353 с.
5. Українська дипломатія, 1917–1924 рр. : матеріали до бібліографії / Держ. архів. служба України, Укр. наук.-дослід. ін.-т архів. справи та документознавства,

Галуз. центр наук.-техн. інформації з архів. справи та документознавства, Нац. іст. б-ка України ; уклад. : С. С. Артамонова, А. А. Майстренко, З. Х. Мусіна, Л. П. Одинока, Р. В. Романовський. – Київ, 2012. – 99 с. – (Бюлетень Галузевого центру науково-технічної інформації архівної справи та документознавства ; № 17).

6. Краєзнавча робота в бібліотеках України : інформ. бюлетень № 26 / Нац. іст. б-ка України ; підгот. : В. П. Кисельова, О. В. Михайлова, І. В. Чеховська ; ред. Т. С. Кудласевич ; відп. за вип. А. В. Скорохатова. – Київ, 2015. – 188 с.

7. Дригайло В. Г. Технологія роботи бібліотеки : науч.-практ. посібник / В. Г. Дригайло. – Москва : Либерея-Бибинформ, 2009. – 544 с. – (Бібліотекар і время. ХХІ век ; Вып. 104).

8. Управление библиотекой : учеб.-практ. посібник / А. С. Аверьянов, А. Н. Ванев, В. Г. Горев и др. – Санкт-Петербург : Профессия, 2002. – 302 с. – (Серия «Библиотека»).

Стаття надійшла до редакції 03.01.2017 р.

Alla Skorokhvatova,

General Director, National Historical Library of Ukraine

Svitlana Smilianets,

Deputy Director General, National Historical Library of Ukraine

Cooperation of the National Historical Library of Ukraine with the institutions of science, education and culture

The article highlights the results of cooperation between the National Historical Library of Ukraine with the institutions of science, education and culture.

Keywords: National Historical Library of Ukraine, cooperation, libraries, informational resources.

УДК 001.32(477):026:004.65

Галина Солоїденко,

канд. іст. наук, провідний наук. співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

РОЛЬ АКАДЕМІЧНИХ БІБЛІОТЕК В ОРГАНІЗАЦІЇ І СТРУКТУРУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

У статті йдеться про завдання та напрями діяльності академічних бібліотек у період формування інформаційного суспільства та суспільства знань. Основна увага зосереджена на проблемах створення електронних ресурсів та забезпеченні доступу до наукової інформації.

Ключові слова: академічні бібліотеки, інформаційне суспільство, електронні інформаційні ресурси, доступність.

«Важливою характеристикою бібліотеки майбутнього є ...інтелектуальна діяльність в її стінах – та діяльність, яка була відмінною рисою кожної бібліотеки в усі часи, починаючи з Александрійської»

(Джеес Шира Хоук, американський бібліотекознавець)

Бібліотека – один з найдревніших наукових, освітніх і культурних інститутів. З часу свого виникнення і до сьогодні бібліотека пройшла складний етап еволюції, перетворилась на соціальний інститут, який забезпечує стійкість зв'язків і відносин у рамках нового інформаційного суспільства та суспільства знань.

Інформаційне суспільство, згідно з загальновідомим визначенням – новий етап розвитку цивілізації, що характеризується створенням глобального інформаційного простору, збільшенням ролі інформації та знань в житті суспільства, що є головними ресурсами його розвитку та факторами виробництва. Законодавством визначено необхідність розвитку інформаційного суспільства, орієнтованого на інтереси людей, відкритого

для всіх, де кожен може створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, отримати можливість повністю реалізувати свій потенціал, сприяти суспільному і особистісному розвитку та підвищувати якість життя [14].

Сьогодні вже розроблено низку державних документів, мета яких – визначитися зі стратегією розвитку України в процесі побудови інформаційного суспільства. Це: Національна програма інформатизації України (1998), Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», Державна програма «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006–2010 рр., «Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні» (2013), «Концептуальні положення розвитку Програми інформатизації НАН України на 2015–2019 роки». Проте, як зазначив Голова Інформаційно-бібліотечної ради НАН України академік О. С. Онищенко, «Концептуальною і стратегічною помилкою всіх наших програм інформатизації – від загальнодержавних до корпоративних, локальних – є те, що в них або не передбачені, або не є пріоритетними проблеми створення, накопичення, введення в обіг інформації, передусім наукової. Усе зводиться до створення інформаційних систем, мереж, каналів, технологій. Чим будуть наповнені інформаційні системи і мережі? Чи не станеться так, що, створивши їх, ми прокачуватимемо по супермагістралях за супертехнологіями на супершвидкостях гігантські потоки просто інформаційного шуму, псевдонаукової, псевдокультурної, а то й негативної інформації? І не отямимось, як опинимось у далекому від науки інформаційному полі, що, проте, працює за найновішими технологіями» [1].

У жодному з цих документів бібліотека не розглядається як базова основа інформаційного суспільства, на відміну від зарубіжного законодавства, що делегує бібліотекам значну роль у цьому процесі, а бібліотекарі реально займаються проблемами створення інформаційного суспільства та суспільства знань. Так, наприклад, у багатьох європейських країнах науково-інформаційна діяльність вважається частиною наукової діяльності, в Україні ж цей вид діяльності ще потребує відображення в законодавчих документах, а недооцінка ролі наукової інформації негативно позначається на розвитку вітчизняної науки. В усіх державних документах, місце, що відводиться бібліотекам, більш ніж скромне, бібліотеки розглядаються ними тільки як джерело інформації, тобто державою сприймається лише одна функція бібліотеки – збереження.

Насправді ж українські бібліотеки володіють достатньо великим потенціалом, щоб дійсно стати «серцем інформаційного суспільства», саме тому, що їм притаманні безперечні переваги – безоплатність користування та забезпечення конституційних прав громадян на вільний доступ до інформації. Сучасна бібліотечна мережа (до, речі, найбільша в Європі) здатна забезпечити повноцінне інформаційне обслуговування користувачів, використовуючи сучасні інформаційно-комунікаційні технології та орієнтуючись на корпоративний підхід. І найголовніше – для бібліотек процеси організації та систематизації знань завжди складали основу їхньої діяльності, забезпечували суттєві їх переваги у порівнянні з іншими джерелами інформації. Достовірність, надійність і систематизованість ресурсів, можливість багаторазового використання даних, здійснення навігації за різноманітними каналами зв'язку – завдяки саме цим якостям представники науки продовжують довіряти саме бібліотекам, а часто віддають їм перевагу, обираючи джерела інформації.

У зв'язку з цим виникає питання – чи повинні бібліотеки вживати радикальних заходів, щоб зайняти належне їм місце в новому суспільстві, яке формується – суспільстві знань? Відповідь одна – зобов'язані. Перш за все бібліотеки мають добиватися визнання суспільством своєї ролі як провідних інституційних структур, що забезпечують трансляцію інформації та знань. Проте одного лобювання інтересів бібліотеки у владних структурах недостатньо. Сучасна бібліотека має критично підійти до перегляду своїх пріоритетних функцій. Бібліотеки мають визначитися, що для них є першочерговим – функція збереження чи робота в режимі реального часу. Безумовно, перш за все національні бібліотеки зобов'язані зберігати довірену їм державою інтелектуальну спадщину, але надання користувачам постійного та безперешкодного доступу до поточної інформації – основна умова збереження життєдіяльності бібліотек і підвищення рівня їх затребуваності в світі.

Ми поділяємо думку А. М. Ванеєва, який у статті «Миссия библиотеки – социальная роль – социальные функции» висловив свою позицію: «Такие социальные функции библиотеки, как информационная, культурно-просветительская, образовательная, досуговая и другие, существовали с давних времен. Другое дело – степень их развитости, их наполнение конкретным содержанием, приоритет отдельных функций в конкретный отрезок времени... Меняются не сами функции, а их наполнение, что напрямую связано с изменениями роли библиотеки» [3, с. 125].

Сучасний етап розвитку суспільства підвищує значення і соціальний статус бібліотек у забезпеченні доступу до накопичених людством знань. Зокрема, затверджена Кабінетом Міністрів України Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» включає аналіз сучасного стану та визначає проблеми бібліотечної галузі, вказує на пріоритети діяльності бібліотек в умовах якісних змін; деталізує напрями розвитку бібліотечної справи, завдання та очікувані результати від їхньої реалізації; визначає план дій на короткострокову (2016–2017 рр.), середньострокову (2018–2020 рр.) та довгострокову перспективу (2021–2025 рр.). Серед основних завдань Стратегії наголошується на необхідності створення єдиного універсального порталу як точки доступу до національних освітніх, наукових, пізнавальних, галузевих бібліотечно-інформаційних проектів та інформаційних ресурсів бібліотек [15].

Як традиційні, так і електронні бібліотеки (особливо електронні) займають важливе місце в системі соціальних, наукових, культурних комунікацій. Саме через них здійснюється, перш за все, наукова комунікація. Незважаючи на те, що розвиток комп'ютерної техніки і телекомунікацій змінює основну комунікаційну модель суспільства, соціальна необхідність у функціях академічних бібліотек як елемента системи наукових комунікацій зберігається. За статистичними даними, понад 70 % учених використовують бібліотеки (переважно академічні, наукові, вишів) як джерело інформації. Специфіка академічних бібліотек саме в тому, що вони є підсистемою науки, центрами збереження знань і джерел інформації, адже суттєва частина наукового електронного документопотоку проходить саме через наукові бібліотеки. Нове знання виробляється науковцями в межах наявних систем знань. Наприклад, академік НАН України Б. С. Стогній, доповідаючи про результати цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Науково-технічне, нормативне та інформаційне забезпечення створення гнучкої та адаптивної об'єднаної енергетичної системи України», зазначив, що у програмі найбільшу увагу приділено саме інформаційному забезпеченню енергетики, і, відповідно, з цього напрямку отримано найвагоміші результати [16].

Метою створення електронних бібліотек в наукових установах є забезпечення інформаційної підтримки наукових досліджень, надання бібліотечно-інформаційних послуг, формування системи між-

особистісного обміну науковою інформацією, розроблення бази для оцінки наукової ефективності як окремого вченого, так і всього колективу. Завданням наукової електронної бібліотеки є надання можливості вченому використовувати будь-який необхідний йому документ незалежно від його місця зберігання, форми реалізації, мови публікації, тощо.

Новим аспектом в інформаційному забезпеченні науковців є розширення інформаційного простору за рахунок залучення джерел інформації, які раніше не збиралися та не структувалися. Фондоутворюваними документами нині мають стати перш за все електронні документи, які не мають паперових аналогів: монографії, збірники наукових праць та конференцій, наукова періодика, відеоконференції, записи публічних лекцій, матеріали професійних сайтів і форумів, особові архіви вчених, персональні сторінки.

Зазначимо, що наявність масиву електронних документів дає можливість створення якісно нових колекцій, які об'єднують в точних копіях документи, розсіяні по різних бібліотеках, архівах, інформаційних системах, порталах тощо. Такі електронні колекції матимуть особливу наукову значущість і культурну цінність. Як зазначає Б. С. Єлепов, розподілена інформаційна система повинна забезпечувати контрольований доступ до різноманітних інформаційних ресурсів для користувачів і адміністраторів різного рівня; забезпечувати «наскрізний пошук», зокрема й повнотекстовий, за різними критеріями; надавати інформацію в необхідному для користувачів вигляді. Внутрішні технології розподілених інформаційних систем мають бути закритими для користувачів, а зовнішні інтерфейси – стандартизовані [5].

У бібліотечно-інформаційному просторі наукові електронні бібліотеки мають стати окремими системотворчими елементами, що виконують інформаційно-комунікаційні функції як самостійний ресурс, а також входять до складу об'єднаних ресурсів загальнонаукового значення. Проте рівень комунікаційних можливостей академічних бібліотек і поповнення бібліотечних фондів нині не відповідають запитам сучасних користувачів-дослідників з низки причин.

Взагалі доля і перспективи розвитку академічних бібліотек залежать від того, чи зможуть бібліотеки освоїти інформаційно-комунікативні технології, поєднати традиційний ресурс з електронним. О. Л. Лаврик, наприклад, робить висновок про те, що «... наукові бібліотеки мають шанси на подальше існування, проте лише ті, що беруть участь у системі наукових

комунікацій, діють переважно в електронному середовищі як агрегатори для своїх користувачів у масиві зарубіжних ресурсів, функціонуючи як посередники між створювачами електронних ресурсів і користувачами» [9]. Бібліотеки мають не лише вистояти та адаптуватися до нових умов, а й зайняти нішу каталізатора інформаційного суспільства і демократичних інститутів публічного доступу до інформації. Для оптимізації своєї діяльності сучасні академічні бібліотеки потребують посилення та зміцнення інформаційної та сервісної функцій, перетворення і модифікації яких є досить відчутними для користувачів.

Зміни, пов'язані з розвитком сучасних комп'ютерних технологій, торкнулися усіх сфер діяльності бібліотеки, а особливо глибоких трансформацій зазнає нині бібліотечний каталог. Поява таких потужних конкурентів, як пошукові системи мережі Інтернет, найвідомішою з яких є американський Google, та онлайнів книгарні, котрі пропонують власні бібліографічні описи книг з інформацією, відсутньою у бібліотечних каталогах, змінюють саму природу каталогу, який довгий час був головним орієнтиром для читачів [16, с. 167]. В сучасних умовах (обмеженого фінансування) зростає роль і зведених каталогів, що покликані об'єднати ресурси бібліотек окремих відомств, регіонів та держави. Оцінюючи результати робіт у галузі автоматизації бібліотечно-інформаційних процесів та характеризуючи зведені каталоги бібліотек Російської академії наук (БАН та БЕН), М. С. Кальонов наголошує, що каталоги бібліотек повинні відрізнятися від стандартних інтернетівських пошукачів тим, що видають саме ту інформацію, що відповідає запиту [7].

Нині в НАН України створено достатньо розвинену інформаційну інфраструктуру, яка об'єднує широкий спектр бібліотечно-інформаційних ресурсів, створених в установах Академії. Це:

- Інформаційні ресурси бібліотек НАН України: Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського; Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника; 94 бібліотек наукових установ НАН України.
- Інформаційні ресурси видавництв НАН України: Наукової думки; Академперіодики.
- Інформаційні ресурси установ НАН України: репозитарії установ;

БД наукових підрозділів установ та науковців;
електронні архіви та колекції документів.

· Інформаційні ресурси Президії НАН України.

На сьогодні Академічна мережа обміну даними об'єднує більшість установ усіх наукових центрів НАН та МОН України, має вихід до потужних наукових мереж у Європі та забезпечує комунікаційне середовище для інформаційної підтримки діяльності НАН України, а також є телекомунікаційною основою Українського національного гріду, що перебуває у промисловій експлуатації з 2007 року [13]. Розроблена Концепція Єдиного наукового інформаційного простору НАН України, у рамках якої створено достатньо потужні колекції електронних документів [8].

Найбільшим вітчизняним зібранням з вільним доступом до повнотекстових ресурсів є інформаційний ресурс «Наукова періодика України», що представляє 253 тис. наукових статей з 2280 періодичних видань (з них 400 електронних аналогів нових назв, а також 47 журналів, що існують лише в електронній формі). Динамічно розвивається система реферування української наукової літератури, що підтримується Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України, НБУВ, Національною науковою медичною бібліотекою України та Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського. Обсяг інформаційних ресурсів загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова», представленої у вільному доступі в мережі Інтернет, перевищує 600 тис. записів. Щорічне поповнення реферативної бази даних протягом останніх п'яти років складає 45–47 тис. записів. Кількість наукових періодичних і продовжуваних видань, представлених у базі даних «Україніка наукова» впродовж 1998–2016 рр., сягає більше 750 назв з постійною тенденцією до зростання.

Якщо коп'ютерні технології зі створення та надання користувачам бібліографічної інформації уже достатньо освоєні академічними бібліотеками, то формування фондів повнотекстових електронних ресурсів лише розпочинається. Зібрання повнотекстових електронних ресурсів у рамках інституційних або тематичних репозитаріїв отримали достатнє поширення в Україні, нині їх нараховується понад 70. Перспективність і актуальність таких робіт полягає не лише у довгостроковому зберіганні та забезпеченні доступу до наукових матеріалів, а й у наданні можливостей щодо обміну метаданими та пошуку в єдиному інформаційному просторі вітчизняних репозитаріїв.

Сьогодні у процес наповнення інформаційного ресурсу дедалі активніше включаються електронні канали. Академічна бібліотечно-інформаційна система намагається розвиватися в напрямі об'єднання традиційних і новітніх ресурсів. Нині в майже всіх установах створено інформаційні веб-портали, сайти, локальні комп'ютерні мережі з виходом в Інтернет. На сайтах установ представлено різноманітну бібліографічну та довідкову інформацію, елементи електронних бібліотек, окремі фонди, архіви, колекції та бази даних. Безумовним лідером серед академічних установ у формуванні та представленні науково-інформаційних ресурсів у мережі Інтернет є Інститут історії України. Проте, як стверджує Г. В. Боряк, загалом академічні соціогуманітарні науки не можна назвати рейтинговими. Пошукові інструменти, за поодинокими винятками, виводять їх за межі перших трьох екранних сторінок, куди пересічний користувач зазвичай не доходить [2, с. 10].

Рівень і темпи комп'ютеризації академічних бібліотек та інформаційних служб ще не відповідають потребам сьогодення, а ефективність всієї академічної інфраструктури невисока в основному через суттєву неоднорідність інформаційних технологій, що застосовуються. В бібліотеках наукових установ для організації електронних каталогів використовуються різні автоматизовані бібліотечно-інформаційні системи: ALEPF, ІРБІС, УФД/Бібліотека, програма Коґа, власні розробки програмного забезпечення. На 01.01.2016 р. представили віддалено свої електронні каталоги лише 17 бібліотек наукових установ із 94. 20 бібліотек наповнюють електронні каталоги, але використання їх відбувається локально (з робочих місць співробітників установи або в приміщенні бібліотеки). Дві бібліотеки – Радіоастрономічного інституту та Фізико-технічного інституту низьких температур – повністю ввели свої фонди в електронні каталоги та представили їх онлайн для віддалених користувачів. Бібліотеки, що працюють за програмою ІРБІС, використовують портал НБУВ для розміщення своїх електронних каталогів. Серед них – інститути археології, ботаніки, географії, електродинаміки, зоології, літератури, математики, соціології, проблем міцності та фізіології.

Розвиток електронних бібліотек, становлення багатофункціональних сайтів у рамках традиційних ще не охоплює всі необхідні ресурси, законодавча база створює суперечність між бажанням користувача все отримати в онлайн-овому режимі і юридичним правом бібліотеки це реалізувати. Адже за тиражів наукової та освітньої літератури в 50–100 прим.

у бібліотек немає іншої можливості виконати свою головну функцію – поширювати знання – крім як за допомогою електронного примірника. До прикладу, з 1 січня 2015 р. російське законодавство дозволяє користувачеві отримати електронну копію, а російські бібліотеки отримали можливість без згоди правовласника робити електронну копію будь-якої книги. В Україні ж навпаки, законодавство забороняє користувачам отримувати електронні копії й дискутується питання, що бібліотеки збиткують видавців.

Авторське право не повинно бути ланцюгом, що сковує розвиток наукових і освітніх комунікацій. Безперечно, не слід порушувати авторське право, але й не можна його абсолютизувати, має бути розумний компроміс. Винятки в авторському праві для бібліотек не лише обговорюються, але й уже закріплені в національних законодавствах багатьох країн. Зокрема, бібліотеки Європейського Союзу мають право оцифрувати книги зі своїх колекцій з науково-освітньою метою. Доступ користувачів до оцифрованих видань повинен відбуватися лише через спеціалізований термінал, без можливості роздрукувати чи зберегти книгу на USB-носії. В ситуації, коли тиражі друкованих видань, а, відповідно, комплектування фондів виданнями на традиційних носіях скорочуються в десятки разів, бібліотеки для збереження своєї ролі в науковому середовищі повинні впроваджувати сучасні інформаційні технології за всіма напрямками діяльності.

Актуальним питанням для академічних установ є й створення та розвиток крупних архівів, цифрових бібліотек так званої «сірої літератури». Термін «сіра література» використовується тоді, коли мова йде про документи, що відображають основні результати наукової діяльності та видаються науковими або навчальними закладами у вигляді звітів про закінчені НДР, матеріалів конференцій, семінарів, симпозіумів, нарад. Об'єм «сірої літератури», за різними даними, складає від 9 до 20 % від усієї відкритої інформації. Але у зв'язку з обмеженим тиражем і відсутністю єдиної системи обліку та поширення вони переважно осідають в організаціях, які їх видають.

У грудні 2013 р. в м. Братислава відбулася XV міжнародна конференція про роль і значення «сірої літератури» в науковій інформації. В багатьох країнах прийняті рішення і уже впродовж багатьох років ведеться робота зі створення спеціалізованих сайтів і баз даних «сірої літератури». Наприклад, сайт Science.gov (<http://www.science.gov>) уже відзначає свій

10-річний ювілей, пропонує відібрану фахівцями інформацію, підготовлену урядовими установами, включаючи результати досліджень і розробок. У цифровій бібліотеці сірої літератури Grisemine (Франція) (<http://bibliotheques.univ-lille1.fr/grisemine>) зібрана багата колекція рефератів, дисертацій, наукових звітів, праць конференцій та ін. Японський портал J-GLOBAL (<http://jglobal.jst.go.jp/support>) забезпечує доступ до об'ємного масиву науково-технічної інформації, зокрема дослідницькі звіти, патенти, інформацію про інноваційні проекти.

Слід зазначити, що значна частина наукового документопотоку неминує проходити саме через академічні бібліотеки. В установах НАН України зберігається велика кількість препринтів, депонованих рукописів, наукових звітів, дисертацій, матеріалів конференцій. Зокрема, в Інституті фізики конденсованих систем препринти видаються з 1991 р. За період 1999–2008 рр. вийшло друком 264 препринти, що охоплюють усі напрями наукових досліджень Інституту, всі вони розміщені на сайті установи (повний текст), а їхні анотації вміщено до бази даних ISI Web of Knowledge.

Затребуваність бібліотеки також залежить від того, на кого вона зорієнтована. Іншими словами, бібліотека повинна мати чітке уявлення про різноманіття очікувань з боку користувачів і бути готовою відповідати цим очікуванням, а в ідеалі – передбачати їх. За висловленням Р. С. Мотульського, «гармонічна взаємодія системи «документ – користувач» забезпечить стабільний та ритмічний розвиток бібліотеки» [9]. Сучасному користувачу, особливо науковцю, все необхіднішою стає сконцентрована інформація, а в перспективі – знання. Це твердження певною мірою ілюструється посиленням інтересом користувачів до дайджестів, авторефератів дисертацій, аналітичних матеріалів. Аналітична продукція, що накопичується в бібліотеках та створюється в інформаційних підрозділах, формує позитивний імідж установи, є перспективним напрямом її діяльності. За твердженням О. С. Онищенко, бібліотечні інформаційно-аналітичні служби слід виводити на перший план, підвищувати їх статус, оскільки вони є системоутворючими структурами бібліотеки майбутнього [12].

Каталогізація відіграє ключову роль у поширенні знань і продовжує бути основним видом діяльності з організації інформації у бібліотеці. Сьогодні для користувачів традиційний опис документів є недостатнім. Для інтелектуального оброблення інформації документ необхідно аналізувати на трьох рівнях – формальному, змістовому та комунікативному. Ця

робота проводиться у процесі каталогізації, виробництві власної інформаційної продукції, формуванні ресурсів для інформаційно-аналітичної діяльності. На наш погляд є необхідність у переході до диференційованої каталогізації залежно від суспільної значущості та наукової цінності документа. При такому підході інтелектуальне опрацювання документа передбачається здійснювати за схемою: бібліографічний опис – аналіз – синтез – поглиблена індексація – інтеграція в новій формі (електронний каталог і (або) БД; інформаційно-бібліографічна продукція; включення до інформаційно-аналітичних систем).

В Україні існує ще безліч проблем, які перешкоджають створенню єдиного наукового інформаційного простору, як наслідок – відсутні можливості повноцінного обміну інформацією в електронному вигляді. Серед важливих питань організації ресурсів в новому електронному середовищі невирішеною залишається проблема корпоративної каталогізації. Як зазначає Н. В. Стрішенець, «на відміну від зарубіжних країн, бібліотеки яких уже давно перейшли на копіювальну каталогізацію, використовуючи готові описи, зроблені національними бібліотеками, в Україні запозичують описи лише одиниці. Надавати ж свої описи до зарубіжних бібліографічних організацій на зразок OCLC не може жодна із восьми національних бібліотек через технологічне відставання та відсутність авторитетного контролю» [17, с. 198].

Питання формування, інтеграції та використання інформаційних ресурсів України, а також розроблення концептуальних рішень щодо створення Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів активно обговорюється та досліджується вченими НАН України. Відділенням інформатики НАН України виконується цільова програма наукових досліджень на 2012–2016 рр. «Фундаментальні засади створення перспективних інформаційно-комунікаційних технологій». В Інституті кібернетики імені В. М. Глушкова розробляються методи створення корпоративних інформаційних систем і технологій з використанням наявних хмарних сервісів з урахуванням ризиків, часових та ресурсних обмежень. Український мовно-інформаційний фонд здійснює дослідження когнітивно-комунікативних аспектів функціонування електронних текстів [6, с. 30–53]. Проте, досліджуючи тему створення Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів, фахівці Інституту проблем реєстрації інформації констатують, що наявні в державних органах автоматизовані

інформаційні системи, а також бази даних є організаційно розпорощеними та функціонально роз'єднаними; створення та експлуатація баз даних, надання інформації, її використання та передача не забезпечені організаційно, не підкріплені належною нормативно-правовою базою; не існує єдиних правил та методів доступу до інформаційних ресурсів, які б забезпечували якісну інформаційну взаємодію [3, с. 88].

Проблема модельної трансформації сучасної бібліотеки в умовах формування інформаційного суспільства та суспільства знань є досить актуальною темою в системі соціальних та гуманітарних наук. Тією чи іншою мірою вона докладно розглядалася в контексті філософських, соціальних і бібліотекознавчих досліджень НБУВ [11]. Проте завершені наукові дослідження, прийняті нові законодавчі документи без належного фінансування та матеріально-технічного забезпечення бібліотек залишаються лише деклараціями та теоретичними напрацюваннями, неспроможними забезпечити їм сучасний рівень розвитку.

Сьогодні корпоративність є основним завданням у роботі академічних бібліотек, які акумулюють в собі інформацію, знання, накопичений культурний, науковий та історичний досвід. Нині цей напрям науково-інформаційної діяльності є одним з провідних у діяльності Інформаційно-бібліотечної ради НАН України.

Для цього необхідно:

- ❖ кардинально змінити стратегію комплектування фондів наукових установ: наповнювати їх електронними документами;
- ❖ забезпечити переведення в електронну форму найзначимішої та найактуальнішої частини власного фонду;
- ❖ створювати на основі власних та зовнішніх ресурсів якісно нові гіпердокументи;
- ❖ розробляти галузеві інформаційні системи з пошуково-навігаційним апаратом;
- ❖ максимально використовувати для комплектування фондів легітимні можливості інтернету.

Нам належить працювати в умовах, коли інформація, отримання нового знання набувають самостійну цінність, а інтелектуальна власність стає найдорожчим продуктом. Головне завдання академічних бібліотек сьогодні – зберігати та популяризувати джерела творчої діяльності людства, забезпечити максимальне наближення інформації до користувача, доступ кожного громадянина до інтегрованих інформаційних ресурсів НАН України.

Список використаних джерел

1. Бібліотеки як центри інформатизації // Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; авт. кол. : О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик [та ін.]. – К., 2011. – С. 50–63.
2. *Боряк Г.* До питання про стан і перспективи розвитку мережевих інформаційних ресурсів соціогуманітарних наук / Г. Боряк // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Електронні інформаційні ресурси : зб. наук. пр. – К. : НАН України, Інститут історії України, 2013. – С. 9–26.
3. *Ванев А. Н.* Миссия библиотеки – социальная роль – социальные функции / А. Н. Ванев // Библиотечное дело. Теория. Методика. Практика. – СПб., 2004. – С. 122–126.
4. *Додонов О. Г.* Методология створення національного реєстру електронних інформаційних ресурсів / О. Г. Додонов, О. В. Нестеренко, А. В. Бойченко // Реєстрація, зберігання і обробка даних. – 2005, Т. 7. – № 3. – С. 88–97.
5. *Елепов Б. С.* Интеграция информационных ресурсов Сибирского отделения РАН и формирование единого научно-образовательного информационного пространства / Б. С. Елепов, О. Л. Жижимов, А. М. Федотов, Ю. И. Шокин. Материалы XIII междунар. науч. конф. «Модернизация России: ключевые проблемы решения». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://inion.ru/conf.Russia-2012.iopn.program>. – Назва з екрана.
6. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2015 році / НАН України. – Київ : Академперіодика, 2016. – 556 с.
7. *Калёнов Н. Е.* Новые информационные технологии в библиотеках РАН // Информационное обеспечение науки : сб. науч. тр. / ЦНБ УрО РАН ; отв. ред. П. П. Трескова ; сост. О. А. Оганова. – Екатеринбург, 2012. – С. 26–31.
8. Концептуальні положення розвитку Програми інформатизації НАН України на 2015–2019 роки / НАН України. – Київ, 2015. – 56 с.
9. *Лаврик О. Л.* Академическая библиотека в современной информационной среде / ГПНТБ СО РАН. – Новосибирск, 2003. – 250 с.
10. *Мотульский Р. С.* Особенности развития библиотек в современной информационно-технологической среде / Р. С. Мотульский // Интернет и информационно-библиотечные ресурсы в науке, образовании, культуре и бизнесе // Материалы междунар. конф. «Central Asia-2015», 22–24 апреля 2015 г. – Ташкент, 2015. – С. 6–11.
11. Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Підвищення ефективності інформаційної діяльності наукової бібліотеки / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; ред. кол. : О. С. Онищенко (гол.) та ін. – К., 2013. – Вип. 38. – 413 с.

12. *Онищенко О. С.* Проблемы адаптации библиотек до умов цифровой культуры / О. С. Онищенко // Бібл. вісн. – 2015. – № 6. – С. 5.
13. Про підсумки виконання Програми інформатизації НАН України. Постанова Президії НАН України № 38 від 25.02.2015 р.
14. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні // Офіційний вісник України від 21.06.2013. – 2013. – № 44. – С. 79–80.
15. Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245072235. – Назва з екрана.
16. *Стогній Б. С.* про результати виконання цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Науково-технічне, нормативне та інформаційне забезпечення створення гнучкої та адаптивної об'єднаної енергетичної системи України» («Об'єднання-2») / Б. С. Стогній // Вісн. НАН України. – 2016. – № 2. – С. 55–58.
17. *Стрішенець Н. В.* Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема: бібліотекознавчий аспект / Н. В. Стрішенець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 501 с.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2017 р.

Halyna Soloidenko,
leading researcher, Vernadsky National Library of Ukraine

The role of research libraries in organizing and structuring of information resources

This article describes tasks and directions of activity for academic libraries during formation of information society and knowledge society. The main attention focus on the problems for formation electronic resources and access to scientific information.

Keywords: academic libraries, information society, digital resources, accessibility.

УДК

Олена Полякова,

головний бібліотекар

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Олена Сокур,

мол. наук. співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ОРГАНІЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У НАУКОВИХ УСТАНОВАХ НАН УКРАЇНИ

Статтю присвячено формуванню електронних бібліотечних ресурсів у наукових установах НАН України. Представлено результати моніторингу сайтів наукових установ: наявність та інформаційне наповнення бібліотечних сторінок, представлення електронного каталогу.

Ключові слова: електронний каталог, організація ресурси, сайт, АБІС.

Формування електронних бібліотечних ресурсів, які б повністю розкривали вітчизняну історико-культурну спадщину, належить нині до кола першочергових завдань. Специфіка роботи бібліотек наукових установ НАН України полягає в інформаційному забезпеченні наукових досліджень. Бібліотеки, які реалізують ці функції, формують як традиційні, так і електронні каталоги (ЕК); проводять роботу з підготовки бібліографічних покажчиків різних типів і видів, що узагальнюють науковий доробок окремих установ і вчених як у друкованому вигляді, так і в електронному; опрацьовують колекції та особисті бібліотеки; регулярно складають тематичні бібліографічні списки з актуальної тематики; активно ведуть е-сторінку своєї бібліотеки.

З 1998 р. відділом бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) у щорічному інформаційно-аналітичному огляді «Робота бібліотек науково-дослідних установ НАН України в ... році» подавався аналіз роботи кожної бібліотеки, зокрема, і формування е-ресурсів та ЕК.

2005 р. Центром бібліотечно-інформаційних технологій НБУВ

проведено дослідження, спрямоване на структурний аналіз українського бібліотечного веб-сегмента мережі Інтернет [1]. Із академічної мережі в загальному списку українських бібліотек, що мали на своєму сайті ЕК, були: НБУВ, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка, Інститут біології південних морів (ІБПМ), Фізико-технічний інститут низьких температур (ФТІНТ), Головна астрономічна обсерваторія (ГАО).

2010 р. відділом бібліотекознавства НБУВ здійснено аналіз інформаційно-бібліотечних ресурсів на веб-сайтах науково-дослідних установ НАН України, проаналізовано їх види та інформативність [2].

У рамках наукової теми НБУВ «Організація бібліотечно-інформаційних ресурсів як складова формування вітчизняного інтегрованого інформаційного простору» (2014–2016 рр.) здійснювалося дослідження за окремими напрямками, кожен з яких має свою специфіку. Перший напрям роботи – моніторинг сайтів наукових установ НАН України на предмет наявності та наповнення бібліотечних сторінок. Другий – представлення на них ЕК.

Вивчення проводилося в два етапи, відповідно, 2014 та 2016 рр.

2014 р. бібліотечно-інформаційна мережа НАН України нараховувала 103 бібліотеки. У рамках виконання першого напрямку роботи наукової теми нами було переглянуто всі 103 веб-сторінки наукових установ. Виявилось, що інформація про бібліотеку наявна на сайтах лише 48 установ, з них 19 подавали коротку довідку про бібліотеку, склад фонду та послуги, які надаються книгозбірню, а на 29 представлено списки нових надходжень, обмінних фондів, перелік монографій співробітників установи тощо. Дослідження продемонструвало, що перед більшістю бібліотек постало питання наповнення сторінки бібліотеки, тому нами було запропоновано «Орієнтовну структуру сторінки бібліотеки на сайті НДУ НАН України», представлену у таблиці.

2014 р. з 103 наукових установ лише 31 бібліотека мала програмне забезпечення та технічні можливості для формування ЕК, серед них:

– дев'ять бібліотек представляли ЕК своїх фондів для віддалених користувачів (інститути металофізики, теоретичної фізики, історії України, політичних і етнонаціональних досліджень, зоології, клітинної біології та генетичної інженерії, ГАО, ФТІНТ та Радіоастрономічний інститут);

– дві бібліотеки використовували платформу НБУВ для представлення своїх ЕК (інститути математики і проблем міцності);

Таблиця

**Орієнтовна структура сторінки бібліотеки
на сайті наукової установи**

Уніфіковані розділи структури сторінки	Підрозділи структури сторінки
1. Про бібліотеку	1.1. Історична довідка 1.2. Структура бібліотеки 1.3. Фонд, читальна зала, ДПА 1.4. Режим роботи 1.5. Правила користування 1.6. Перелік послуг 1.7. Контакти
2. Новини, події	2.1. Поточні новини 2.2. Архів новин і подій
3. Послуги(віртуальні)	3.1. Замовлення видань: - за ЕК; - по МБА; - ЕДД. 3.2. Віртуальна довідка 3.3. Виставка нових надходжень 3.4. Тематичні виставки 3.5. Інше
4. Ресурси	4.1. ЕК 4.2. Тематичні БД власного виробництва, в т. ч. БД колекцій та особових бібліотек 4.3. Віддалені ресурси - онлайнний доступ до ліцензованих ресурсів провідних постачальників наукової інформації 4.4. Віддалені ресурси - онлайнний відкритий доступ до інформаційних ресурсів наукової інформації 4.5. Електронна бібліотека / Цифрова колекція 4.5. Праці співробітників наукової установи 4.6. Бібліографічні ресурси - бібліографічні видання

– 20 академічних бібліотек * проводили роботу з наповнення ЕК, але використовували їх локально – для співробітників установи зі своїх робочих місць або лише в бібліотеці.

* Інститут прикладної математики і механіки, Інститут технічної механіки, Донецький фізико-технічний інститут імені О. О. Галкіна, Інститут соціології, Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення, Інститут геофізики ім.

Технологічним рішенням для організації ЕК і автоматизації процесів у бібліотеках наукових установ НАН України стали різні автоматизовані бібліотечно-інформаційні системи (АБІС). Дослідження сайтів продемонструвало, що:

- ІРБІС використовують 19 бібліотек мережі;
- УФД / Бібліотека – чотири (бібліотеки інститутів металофізики, політичних і етнонаціональних досліджень, ГАО, теоретичної фізики);
- доопрацьовану програму Коha – чотири (бібліотеки Донецького фізико-технічного інституту, Морського гідрофізичного інституту, ІБПМ (обидва знаходяться в Криму) та Одеська філія ІБПМ (нині Інститут морської біології).

У трьох академічних установах було застосовано власні розробки програмного забезпечення для створення ЕК. Так, програма для наукової бібліотеки Радіоастрономічного інституту (м. Харків) має клієнт-серверну архітектуру, інтегровану у веб-сайт установи. Її автор – Юрій Арнольдович Царін, системний адміністратор сайту. АБІС створено на базі зв'язків PHP-MySQL 2004 р. У той час програма працювала на третій версії PHP та MySQL, але протягом 10 років обидва пакети було оновлено спочатку до четвертих, а потім і до п'ятих версій. Відповідно було модернізовано і код. Програма є відкритою та забезпечує повноцінну роботу з ЕК (поповнення, пошук, сортування), дозволяє вести облік користувачів бібліотеки та виданих книжок. Крім каталогу, програма дозволяє завантажувати повні тексти електронних документів (наприклад, автореферати дисертацій) на сервер Інституту та опрацьовувати їх як частину каталогу (здійснювати пошук та видачу їх читачам). Це дало можливість співробітникам бібліотеки провести ретрокаталогізацію фонду протягом 2004–2011 рр., і зараз ЕК поповнюється лише поточними надходженнями. Про них інформує бібліотечна е-сторінка сайту.

С. І. Субботіна, Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона, Морський гідрофізичний інститут, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень, Інститут економіки промисловості, Інститут археології, Кримський філіал Інституту археології, Інститут економіки та прогнозування, Національний науково-природничий музей, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, Інститут біохімії ім. О. В. Палладіна, Інститут експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кравецького, Інститут фізіології ім. О. О. Богомольця, Інститут географії, Інститут електродинаміки.

У ФТІНТ (м. Харків) ЕК був створений за підтримки Російського фонду фундаментальних досліджень та Інститутом математики і механіки УрВ РАН протягом 1998–2001 рр. На сьогодні здійснено повну ретро-каталогізацію фонду та виставлено ЕК онлайн для віддалених користувачів. Бібліотека Інституту економіки промисловості використовує програмний комплекс АСПД-5/ПК (версія 2.0), який було розроблено Інститутом математики АН БРСР. ЕК установи наповнюється з 1991 р., але використання можливе лише локально для установи.

Крім того, шість бібліотек, не маючи АБІС, складають списки книжкового фонду у стандартній програмі Exell, вісім – списки нових надходжень, перелік монографій співробітників – три бібліотеки. Таку інформацію представлено на бібліотечних сторінках офіційних сайтів наукових установ НАН України.

Наприкінці 2014 р. мережа академічних бібліотек зазнала суттєвих змін, пов'язаних із суспільно-політичними подіями, які відбулися в країні. Анексія Криму призвела до втрати п'яти бібліотек, розташованих там: Морського гідрофізичного інституту та його Експериментального відділення, Інституту біології південних морів, Карадаського природного заповідника та Кримського філіалу Інституту археології. На тимчасово окупованій території м. Донецька опинилися: Донецький ботанічний сад, Фізико-технічний інститут, інститути економіки промисловості, прикладної математики і механіки, фізико-органічної хімії і вуглекислоти, з бібліотеками яких відсутній постійний зв'язок. Отже, кількісний склад мережі зменшився на десять бібліотек і з 2015 р. нараховує 93 книгозбірні.

Так, 2016 р. було здійснено моніторинг 93 сайтів наукових установ НАН України. Виявилось, що бібліотечну сторінку розміщено на 46 сайтах, з них:

- 29 бібліотечних сторінок містять коротку інформацію про фонд, режим роботи, правила користування, посилання на повні тексти монографій співробітників установ тощо;

- на сторінках семи бібліотек представлено: ЕК, що постійно поповнюється, надаються онлайнві консультації, створюються віртуальні виставки, регулярно надається інформація про нові надходження (ГАО, ФТІНТ, Радіоастрономічний інститут, інститути політичних і етнонаціональних досліджень, зоології, літератури, клітинної біології та генетичної інженерії). Зауважимо, що бібліотечна сторінка на сайті Інституту політичних і етнонаціональних досліджень не структурована,

відсутнє посилання на ЕК, віртуальні виставки, колекції, покажчики тощо. Вихід на дані інформаційні ресурси здійснюється через віконце «пошук» за ключовим словом, що створює незручності для віддалених користувачів;

- шість бібліотек періодично доповнюють свої е-сторінки новою інформацією, але їх установи не мають технічної можливості виставити та підтримувати ЕК (інститути біохімії, геофізики, експериментальної патології, онкології і радіобіології, керамології, проблем кріобіології та кріомедицини, Національний ботанічний сад);

- основним складником сторінок чотирьох бібліотек є ЕК, але інформація про бібліотеку, склад фонду, систему довідкового апарату, нові надходження не оновлюється (інститути географії, металофізики, теоретичної фізики, фізіології).

Заслугує на увагу досвід розбудови сторінки бібліотеки на сайті ГАО. Технічне переоснащення 2015 р. дало змогу оновити сайт установи, зокрема бібліотечної сторінки, де представлено ЕК, е-картотеку публікацій співробітників, опис колекцій Я. С. Яцківа та Л. М. Шульмана, архів повних комплектів журналів: «Астрометрия и астрофизика» (архів журналу за 1968–1973 рр.), «Кинематика и физика небесных тел» (з 1985 р.), «Космична наука і технологія» (з 1995 р.), «Світгляд» (з 2006 р.) та видання «Короткий астрономічний календар» (з 1948 р.). Триває робота з наповнення ЕК та е-картотеки публікацій співробітників ГАО (усього каталог налічує 14 310 записів).

2015 р. створено сторінку бібліотеки в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології. На ній представлено розгорнуту історію бібліотеки, склад фонду, режим роботи, правила користування, список обмінного фонду, е-бібліотеку монографій співробітників установи, інформацію про раритетні та цінні видання з 11 колекцій видатних учених. На сторінці бібліотеки Радіоастрономічного інституту на постійній основі запрацювала повнотекстова БД авторефератів і дисертацій співробітників установи. База розроблялася та тестувалася упродовж 2012–2014 рр.

Динамічне зростання кількості користувачів з мобільними телефонами, смартфонами та планшетами суттєво розширює можливості роботи з інформацією. З огляду на це для бібліотек актуалізується завдання опанування інноваційними технологіями з метою залучення нових користувачів та розширення спектра бібліотечних дистанційних послуг. Бібліотека Інституту клітинної біології та генетичної інженерії спільно з системним адміністратором установи працює над випробуванням

програмного забезпечення відображення бібліотечної сторінки та ЕК на мобільних пристроях.

2015 р. розпочато створення е-бібліотеки в інститутах біохімії та зоології, налаштовуються гіперпосилання з бібліографічного запису ЕК до повного тексту документа.

Останніми роками для представлення своїх ЕК використовували платформу НБУВ лише бібліотеки інститутів математики та проблем міцності. У рамках виконання наукової теми «Організація бібліотечно-інформаційних ресурсів як складник формування вітчизняного інтегрованого інформаційного простору» на платформі НБУВ започатковано інформаційний ресурс «Каталоги бібліотек установ НАН України», що сприяє поширенню відомостей про фонди бібліотек та видання установ НАН України. Інформаційно-бібліотечною радою та НБУВ було підготовлено лист керівникам наукових установ НАН України з конкретними пропозиціями щодо співпраці у напрямі створення ЕК та представлення їх на платформі НБУВ.

З 2015 р. низка бібліотек представила свої каталоги на платформі НБУВ, серед них: інститути літератури, зоології, фізіології, географії, археології, ботаніки, електродинаміки, сходознавства, соціології. Зазначимо, що ЕК інститутів зоології, фізіології та географії паралельно функціонують на сайтах своїх установ для віддалених користувачів. Представлення ЕК на порталі НБУВ не потребує від наукової установи придбання АБІС, додаткового технічного та кадрового забезпечення. Виконання завдань цього проекту потребує одноразового звернення до НБУВ академічної бібліотеки для реєстрації та узгодження технологічного циклу представлення ЕК на порталі. Запропоновано дві форми співпраці для формування ЕК:

1. бібліотека має власну АБІС і передає бібліографічні записи для представлення на порталі НБУВ;

2. бібліотека веде власний ЕК на сервері НБУВ. Для узгодження технологічних рішень необхідно керівникам установ забезпечити співпрацю системних адміністраторів наукових установ із фахівцями НБУВ.

Отже, 2016 р. 17 академічних бібліотек представляють ЕК віддалено, тоді як 2014 р. таких було 11. Триває робота з долучення п'яти бібліотек мережі до створення власних ЕК на сервері НБУВ, що вимагає методичного супроводу проекту, організації та проведення циклу тренінгів «Корпоративна каталогізація: нові технології та можливості для

академічних бібліотек». У ході роботи над науковою темою проведено низку семінарів для керівників наукових установ НАН України, на яких розглядалися питання запозичення бібліографічних записів до ЕК, введення описів книжкових пам'яток, створення авторитетних файлів імен осіб та назв установ, особливості систематизації наукових публікацій тощо. По завершенню теми НДР 2016 р. буде продовжено співпрацю з інститутами зі створення ЕК.

Моніторинг сайтів наукових установ, зокрема бібліотечних сторінок, дозволив виявити інформацію про колекції, особисті бібліотеки, кабінети-музеї в бібліотеках інститутів мистецтвознавства, фольклористики та етнології (розміщено інформацію про 11 колекцій), металофізики (7), ГАО (4), зоології (4), клітинної біології та генетичної інженерії (4), філософії (3), експериментальної патології, онкології і радіобіології (2), електродинаміки (1), мікробіології і вірусології (1), фізіології (1), біохімії (1), електрозварювання (1), геологічних наук (1), гідробіології (1), Державного природознавчого музею (2), Радіоастрономічного інституту (1). На сайті Державного природознавчого музею подано повну інформацію про всю колекцію музею, зокрема і про книги із Поторицької бібліотеки Дідушицьких, які там знаходяться. Бібліотекою Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології подано коротку інформацію про всі 11 колекцій, представлено найцінніші та рідкісні видання з них.

Важливим елементом організації інформації в академічних бібліотеках є створення бібліографічних посібників різних видів. Бібліотека Інституту керамології готує матеріали до Національного наукового щорічника «Бібліографія українського гончарства», що охоплює публікації про українське гончарство, кераміку, керамологію. Загалом до видання включено матеріали, що надійшли до Керамологічної бібліотеки, Українського керамологічного архівного фонду Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАНУ, Гончарської книгозбірні та Національного архіву українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в с. Опішня. Усі випуски щорічника виставлено на сайті Інституту керамології.

У бібліотеці Інституту ботаніки завершено роботу зі створення «Каталогу стародруків із фондів наукової бібліотеки Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України». Триває робота з підготовки БД, де кожен стародрук представлений на окремій сторінці з відсканованим титульним аркушем та повним бібліографічним описом.

Традиційно широка бібліографічна робота здійснюється в Інституті філософії. На сайті установи представлено «Бібліографію історії української філософії» за різні роки, біобібліографічні покажчики серії «Вчені Національної академії наук України», присвячені Мирославу Володимировичу Поповичу (два видання), Віктору Ароновичу Малахову, Івану Васильовичу Бойченку, Віктору Сергійовичу Пазенку.

На сайті Інституту політичних і етнонаціональних досліджень на сторінці бібліотеки виставлено два біобібліографічних покажчики, присвячені М. І. Кирюшці та О. О. Рафальському.

Крім традиційної виставкової роботи бібліотеки наукових установ добуваються до сучасних її форм. Так, бібліотека Інституту зоології підготувала та представила на своїй е-сторінці віртуальну виставку «Цікаві видання та сторінки історії нашої бібліотеки» з наявними оригінальними дарчими надписами, штампами, екслібрисами тощо. Всього на е-сторінці представлено десять віртуальних виставок. На е-сторінці бібліотеки Радіоастрономічного інституту – п'ять е-виставок, присвячених видатним ученим установи на яких, зокрема, завантажені електронні версії їх праць, що також включені до бази електронних документів бібліотеки. Регулярно готуються виставки нових надходжень зі сканованими обкладинками / палітурками видань. З 2009 р. бібліотека Інституту літератури на своїй сторінці розміщує списки нових надходжень найцікавіших і оригінальних видань. Треба зауважити, що всі представлені документи систематизовано, представлено скановану обкладинку / палітурку, зміст, підготовлену анотацію, повний бібліографічний опис. Віртуальні виставки готують бібліотеки інститутів клітинної біології та генетичної інженерії, геофізики.

Підсумовуючи, необхідно наголосити, що організація ресурсів сучасної наукової бібліотеки зумовлена вирішенням низки питань: модернізації матеріально-технічного забезпечення, науково-методичної та технологічної підтримки, програмного супроводу впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, міжбібліотечної взаємодії, раціонального формування і використання ресурсної бази бібліотечно-інформаційної системи НАН України.

Особливого значення набувають нові підходи до розкриття бібліотечних фондів, які дозволяють розширити доступ саме до систематизованої наукової інформації, спонукаючи бібліотеки надавати послуги методами і каналами, зручними для читача. Застосування новітніх інформаційних технологій, надання доступу до наукової інформації, організація

бібліотечної взаємодії вимагає активізації створення власних інформаційних продуктів. Бібліотекам наукових установ НАН України сьогодні важливо активніше наповнювати ЕК не лише поточними надходженнями, а здійснювати процес ретрокаталогізації фонду; створювати віртуальні виставки різних типів; готувати та розміщувати на сайтах для віддалених користувачів бібліографічні посібники; популяризувати колекції та особисті бібліотеки через представлення інформації про них на е-сторінках бібліотек.

Список використаних джерел

1. Солов'яненко Д. Структурний аналіз бібліотечного веб-сегмента мережі Інтернет / Денис Солов'яненко // Бібл. вісн. – 2005. – № 3. – С. 26–37.
2. Здановська В. Інформаційно-бібліотечний складник сайтів науково-дослідних установ НАН України / Валентина Здановська // Бібл. вісн. – 2010. – № 3. – С. 3–7.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2017 р.

Olena Poliakova,

main librarian, Vernadsky National library of Ukraine

Olena Sokur,

junior researcher, Vernadsky National library of Ukraine

Organization of library and information resources in Academic institutions of National Academy of Sciences of Ukraine

The article is devoted to the formation of electronic library resources in scientific institutions of the National academy of sciences of Ukraine. The results of the monitoring sites of scientific institutions determine: the presence and content of library pages, presenting electronic catalog.

Keywords: electronic catalog, organization resources, website, ALIS.

УДК 025.2(062) : 001.32(477) “20”: 027.021НБУВ

Леся Чайковська,

мол. наук. співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Євгенія Білько,

зав. сектору Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

**ВИДАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИХ УСТАНОВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
ЯК СКЛАДНИК ДОКУМЕНТНОГО ПОТОКУ НАУКОВИХ ВИДАНЬ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО:
СТРУКТУРА ТА НАПОВНЕННЯ У 2012–2015 рр.**

У статті розглянуто стан комплектування фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського виданнями науково-дослідних установ Національної академії наук України за останні три роки та досліджено чинники, що впливають на формування інформаційного потоку академічних видань.

Ключові слова: комплектування фондів, академічні видання, обов’язковий примірник.

Процеси, які відбуваються в суспільстві, значною мірою впливають на роботу різних інституцій, висуваючи нові вимоги до оптимізації традиційних шляхів вирішення виробничих завдань та пошуку нових. Бібліотека починається з комплектування та формування єдиного документного потоку видань, що надходять різними шляхами з різних джерел і висувають необхідність комплексного бачення завдань та оптимальних шляхів їх вирішення. В сучасних умовах процес комплектування вимагає більш диференційованого підходу до різних документних потоків комплектування залежно від того, з яких видань він складається і за якими джерелами надходить.

Важливою частиною документного потоку наукових видань є видання науково-дослідних установ Національної академії наук України (НДУ НАН України), комплектування яких має свої особливості. Зазначені видання надходять до фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) за різними джерелами (вітчизняний книгообмін, дари), але основним джерелом їх комплектування є обов’язковий примірник (ОП) згідно із Законом України «Про обов’язковий примірник

документів» від 9.04.1999 р., № 595-XIV (із змінами і доповненнями) [8], Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо доставляння обов’язкового безоплатного примірника документів» від 12.01.2012 р., № 4319-VI [6], Постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок доставляння обов’язкових примірників документів» від 10.05.2002 р., № 608 [9] та Постановою Президії Національної академії наук України «Про доставляння обов’язкових примірників видань» від 21 квітня 2010 р., № 118 [7].

В сучасних умовах саме система ОП забезпечує формування національного інформаційного фонду. Документний потік ОП академічних видань протягом 2012–2015 рр. характеризується неповнотою, наявністю прогалин у комплектуванні, про що свідчить проведене дослідження за «Анотованими каталогами книжкових видань» 2012–2014 років [1–3].

З метою оптимізації процесу формування документного потоку видань науково-дослідних установ Національної академії наук України фахівці відділу комплексного формування бібліотечних фондів НБУВ докладають зусиль для пошуку різних шляхів впливу на зростання показників повноти надходжень академічних видань до фондів Бібліотеки.

Досить вагомим чинником, який впливає на повноту формування документного потоку академічних видань, є терміни виходу з друку видань, що відображені в друкованих каталогах, які готуються Науково-видавничою радою Національної академії наук України. Часто зазначені видання виходять з друку із запізненням до двох років з часу подачі інформації про видання в цих каталогах. Тому при початковій і навіть повторній перевірці видань за «Анотованим каталогом книжкових видань» в електронному каталозі НБУВ виявляється їх відсутність у фондах Бібліотеки. Але з часом, від одного до двох років, досить високий відсоток таких видань надходить до фондів НБУВ, що значно підвищує рівень комплектування виданнями науково-дослідних установ НАН України.

Ще один чинник, який впливає на повноту формування документного потоку академічних видань, – друк видань за кордоном.

За територіальною ознакою видання розподіляються досить неоднорідно, про що свідчать дані табл. 1 [10, с. 10].

Значну кількість недоотриманих видань складають наукові документи, видані за кордоном – 89 назв, що складає 18,37 % від загальної кількості видань, що не надійшли до НБУВ згідно з «Анотованим каталогом

Таблиця 1

**Територіальний розподіл видань науково-дослідних установ,
що не надійшли протягом 2014–2015 рр. до НБУВ**

Місто	Кількість видань		Місто. Країна	Кількість видань		Країна	Кількість видань	
	2014 р.	2015 р.		2014 р.	2015 р.		2014 р.	2015 р.
Вінниця	0	1	Суми	1	0	Нідерланди	3	2
Дніпропетровськ	6	0	Тернопіль	4	5	Німеччина	40	39
Донецьк	23	24	Ужгород	6	2	Польща	7	9
Івано-Франківськ	2	0	Харків	25	10	Росія	14	16
Житомир	1	2	Херсон	1	2	Румунія	1	1
Київ	223	226	Черкаси	0	3	Сингапур	1	0
Крим	20	4	Чернівці	2	1	Словенія	0	1
Луганськ	3	2	Чернігів	2	3	США	7	8
Львів	59	66	Біпоруць	4	0	Туреччина	1	1
Мелітополь	1	1	Великобританія	2	3	Фінляндія	0	1
Миколаїв	0	1	Казахстан	1	2	Франція	4	0
Ніжин	2	3	Китай	0	1	Чехія	0	1
Одеса	11	7	Литва	1	1	Швейцарія	1	1
Полтава	1	2	Ліхтенштейн	1	1	Японія	0	1
Рівне	2	0	Молдова	1	2			

книжкових видань 2013 р.» [2] та 91 назва, що складає 20 % від загальної кількості видань, що не надійшли згідно з «Анотованим каталогом книжкових видань 2014 р.» [1].

Аналіз надходжень академічних видань, виданих за кордоном, за друкованими каталогами 2012–2014 рр. надав можливість відстежити динаміку надходжень цих видань до НБУВ, про що свідчать наступні показники (табл. 2).

Нестабільні економічні умови в країні та зростання курсу іноземної валюти відносно національної 2014 р. суттєво вплинули на показники надходжень закордонних видань до НБУВ. Науково-дослідні установи НАН України не мають фінансової спроможності придбати ці видання, а автори мають, у кращому випадку, по одному-два примірники з накладу, що не дає можливості подарувати свої видання Бібліотеці.

Таблиця 2

**Динаміка надходжень академічних видань іноземних видавництв *
до НБУВ протягом 2012–2014 рр.**

Рік	Видано		Надійшло (назв)	Надійшло (%)
	Всього назв	З них: іноземних видавництв		
2012	1254	89	19	21 %
2013	1197	99	21	21 %
2014	1060	95	8	8 %

* Видання іноземних видавництв за «Анотованим каталогом книжкових видань» 2012–2014 рр.

Важливим об'єктивним чинником, який суттєво впливає на стан та повноту формування документного потоку видань НДУ НАН України, є складне політичне становище в Україні, внаслідок якого науково-дослідні установи тимчасово окупованих територій Сходу України та Криму не мають можливості надсилати свої видання.

Дослідження з питань повноти надходження академічних видань до фондів НБУВ, які проводяться щорічно, надають можливість не лише виявити прогалини в комплектуванні, але й дослідити причини. Аналіз цих причин уможливує розподіл їх на об'єктивні та суб'єктивні і зосереджує на пошуку шляхів вирішення питань повноти комплектування цих видань.

Переважає більшість видань науково-дослідних установ Національної академії наук України, що надходять до фондів НБУВ, – книжкові та періодичні видання. Книжкові електронні видання складають досить невисокий відсоток наповнення документного потоку академічних видань (1,5 %).

Найбільші надходження обов'язкового примірника документів НДУ НАН України до фондів НБУВ спостерігаються за такими галузями знань: економіка, історія, біологія, інформатика, ядерна фізика та енергетика, мова та література (табл. 3).

Стосовно повноти надходжень наукових видань академічних установ до фондів НБУВ простежується дещо інший перелік галузей знань, змінюваний щорічно. 2012 р. найбільшою повнотою надходжень ОП видань НДУ НАН України характеризуються такі галузі знань: політичні

Таблиця 3

**Надходження ОП видань НДУ НАНУ за галузями знань
протягом 2012–2014 рр., назв**

Галузь знань	2012 р.		2013 р.		2014 р.	
	Видано	Отримано	Видано	Отримано	Видано	Отримано
Археологія	40	14	31	12	22	10
Біологія	84	47	121	57	94	52
Біохімія, фізіологія	27	15	27	10	17	9
Економіка	164	129	145	95	127	95
Історія	80	62	50	45	116	86
Інформатика	100	47	65	33	72	34
Математика	53	26	46	20	35	20
Матеріалознавство	58	26	60	40	45	31
Механіка	27	16	38	24	25	18
Мистецтвознавство	39	21	31	26	46	23
Мова та література	116	71	66	50	63	49
Науки про Землю	65	46	58	43	45	34
Політика і політичні науки	17	15	18	18	6	6
Соціологія	23	14	24	19	8	4
Сходознавство	10	4	13	4	7	4
Укр. археографія	59	33	53	36	39	26
Українознавство	27	9	17	6	31	14
Філософія	30	14	34	14	40	22
Фізика і астрономія	50	22	60	25	55	34
Хімія	27	14	33	19	25	11
Юридичні науки	29	16	38	20	18	9
Ядерна фізика та енергетика	65	44	80	60	71	50

науки, історія, економіка, науки про Землю, ядерна фізика та енергетика, 2013 р. – історія, мистецтвознавство, соціологія, мова та література, ядерна фізика та енергетика, 2014 р. – політичні науки, мова та література, економіка, історія, механіка, ядерна фізика та енергетика.

Кількісні показники надходжень ОП видань науково-дослідних установ НАН України значною мірою залежать від кількості представлених наукових

видань у «Анотованих каталогах книжкових видань». За останні два роки зменшилась не лише кількість наукових установ, задіяних у видавничій діяльності, з 164 (2013 р.) до 152 (2014 р.), але й кількість назв наукових видань з 1197 (2013 р.) до 1060 (2014 р.). Така ситуація значно впливає на коливання кількісних показників надходження ОП наукових видань щорічно, про що свідчать дані табл. 4.

Таблиця 4

**Основні показники видавничої діяльності НДУ НАН України
та надходження наукових видань до фондів НБУВ
протягом 2012–2014 рр.**

Рік	Видано (назв)	Надійшло до НБУВ (назв)	Кількість НДУ НАНУ	Надходження 100 % (кількість НДУ)	Надходження 0 % (кількість НДУ)	Надходження понад 50 % (кількість НДУ)	Надходження менше 50 % (кількість НДУ)
2012	1254	849	153	49	15	67	18
2013	1197	817	164	65	12	58	28
2014	1060	724	152	54	18	51	29

З 2012 р. простежується позитивна тенденція зростання кількості наукових установ НАН України, які надіслали ОП своїх видань до фондів НБУВ у повному обсязі (100%), з 18 установ (2011 р.) до 49 установ (2012 р.) і 65 установ (2013 р.). Щодо кількості установ 2014 р. показник порівняно з 2013 р. нижчий, хоча відносно 2012 р. простежується зростання. Зменшення повноти надходжень ОП видань наукових установ 2014 р. зумовлено складною суспільно-політичною ситуацією в країні, подіями на тимчасово окупованих територіях, що призвели до об'єктивних перешкод в організації виробничих процесів наукових установ та до скорочення мережі бібліотек НДУ НАН України. Серед установ, що надсилають ОП своїх видань протягом останніх трьох років у повному обсязі, такі науково-дослідні установи Національної академії наук України: Інститут програмних систем; Інститут технічної механіки; Інститут проблем міцності; Головна астрономічна обсерваторія; Радіоастрономічний інститут; Інститут географії; Інститут газу; Інститут загальної та неорганічної хімії; Інститут біоорганічної хімії та нафтохімії; Інститут молекулярної біології і генетики; Інститут фізіології рослин і генетики; Національний дендрологічний парк «Софіївка»; Державний дендрологічний парк «Олександрія»; Інститут мовознавства; Відділення керамології Інституту народознавства та ін.

Кількість науково-дослідних установ НАН України, видання яких не надходять до фондів НБУВ, коливається в діапазоні від 12 до 18. Повну картину надходження академічних видань до фондів НБУВ за «Анотованими каталогами книжкових видань» 2012–2014 рр. [1–3] станом на червень 2016 р. можна відстежити у табл. 5.

За результатами останніх досліджень деякі академічні установи, що раніше надсилали обов'язковий примірник своїх видань у повному обсязі, характеризуються відсутністю видавничої діяльності за «Анотуванням каталогом книжкових видань 2013». Серед них – такі установи НАН України: Північно-Східний науковий центр; Міжнародний центр астрономічних та медико-екологічних досліджень; Інститут фізики гірничих процесів; Інститут біологічної хімії; Інститут харчової біотехнології і геноміки та ін. 2013 р. близько 20 нових науково-дослідних установ НАН України порівняно з 2012 р. долучилися до видавничої діяльності. Це такі науково-дослідні установи НАН України: Інститут космічних досліджень; Інститут транспортних систем і технологій; Наукова рада з проблеми «Механіка деформованого тіла» та ін. Більшість з них (17 наукових установ) надіслали 80 % своїх видань до НБУВ.

Дослідження формування документного потоку академічних видань за «Анотованими каталогами книжкових видань» надає можливість виявлення прогалин у комплектуванні та вжиття необхідних заходів. З цією метою постійно надсилаються листи з переліком недоотриманих видань на адресу видавництва та установ-видавців, надається інформація про відсутні видання за телефоном, встановлюються безпосередні контакти з видавцями [4, с. 17]. Така діяльність допомагає оперативно заповнювати прогалини у комплектуванні обов'язковим примірником наукових видань та впливає на збільшення кількості науково-дослідних установ НАН України, що надсилають ОП своїх видань у повному обсязі. Лише 2014 р. кількість таких наукових установ після проведеної роботи з заповнення прогалин збільшилась на 18 та на 28 2015 р. Завдяки роботі з заповненню прогалин у комплектуванні до фондів НБУВ надійшло 99 назв видань науково-дослідних установ НАН України згідно з «Анотуванням каталогом книжкових видань 2013 р.» та 125 назв академічних видань згідно зі вказаним каталогом 2014 р. (табл. 6).

Досить вагомий внесок з цих питань належить плідній співпраці фахівців НБУВ і НДУ НАН України, що дає можливість підняти рівень надходжень академічних видань щорічно на 10 % і більше.

Таблиця 5

**Динаміка надходжень видань наукових установ НАН України
за «Анотованими каталогами книжкових видань» 2012–2014 рр. ***
(станом на червень 2016 р.)

№	Установа	Кількість видань, що надійшли до НБУВ (%)		
		2014 р.	2013 р.	2012 р.
Наукові центри НАН України та МОННС України				
1.	Західний науковий центр	100 %	50 %	100 %
2.	Північно-східний центр	100 %	- 2	100 %
3.	Південний науковий центр	40 %	0 %	100 %
4.	Кримський науковий центр	-	40 %	50 %
Установи, ради, комітети та комісії при Президії НАН України				
5.	Інститут телекомунікацій і глобального інформаційного простору	80 %	75 %	67 %
6.	Технічний центр	100 %	100 %	100 %
7.	Інноваційний центр	100 %	100 %	-
8.	Центр інтелектуальної власності і передані технологій	-	100 %	-
9.	Науково-учбовий центр прикладної інформатики	-	0 %	100 %
10.	Головна редколегія науково-документальної серії книг "Реабілітовані історією"	60 %	100 %	80 %
11.	Національний центр "Мала академія наук України" МОНМС України та НАН України	8 %	4 %	11 %
12.	Інститут проблем математичних машин та систем	63 %	83 %	25 %
13.	Комісія з розроблення наукової спадщини В. І. Вернадського	-	100 %	100 %
14.	Київський будинок вчених	100 %	-	-
15.	Науково-інженерний центр радіогідро-геокологічних полігонних досліджень	0 %	-	-
16.	Нац. науковий центр з медико-біотехнічних проблем	0 %	-	-
17.	Центр наукових досліджень та викладання іноземних мов	100 %		75 %
18.	Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва	60 %	70 %	67 %
19.	Видавничий дім "Академікперіодика"	100 %	100 %	-

* Аналіз здійснено за «Анотуванням каталогом книжкових видань» 2012–2014 рр., які підготувала Науково-видавнича рада НАН України.

Продовження табл. 5

№	Установа	Кількість видань, що надійшли до НБУВ (%)		
		2014 р.	2013 р.	2012 р.
Відділення математики				
20.	Інститут математики	50 %	58 %	32 %
21.	Інститут прикладної математики і механіки	100 %	45 %	86 %
22.	Інститут прикладних проблем механіки і математики імені Я. С. Підстригана	64 %	45 %	82 %
23.	Центр математичного моделювання Інституту прикладних проблем механіки і математики імені Я. С. Підстригана	66 %	40 %	67 %
24.	Міжнародний математичний центр імені Ю. О. Митропольського	0 %	100 %	50 %
Відділення інформатики				
25.	Інститут кібернетики імені В. М. Глушкова	68 %	69 %	70 %
26.	Інститут програмних систем	100 %	100 %	100 %
27.	Інститут проблем реєстрації інформації	89 %	84 %	100 %
28.	Інститут космічних досліджень	25 %	100 %	-
29.	Навчально-науковий комплекс "Інститут прикладного системного аналізу" НТУУ "ПІ" МОНМС України та НАН України	18 %	38 %	16 %
30.	Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій та систем НАН України та МОНМС України	42 %	63 %	31 %
31.	Інститут проблем штучного інтелекту МОНМС та НАН України	0 %	10 %	58 %
32.	Ужгородський науково-технологічний центр матеріалів оптичних носіїв інформації Ін-ту проблем реєстрації інформації	-	-	33 %
Відділення механіки				
33.	Інститут механіки імені С. П. Тимошенка	60 %	63 %	64 %
34.	Інститут технічної механіки НАН України і Д А України	100 %	100 %	100 %
35.	Інститут проблем міцності імені Г. С. Писаренка	100 %	100 %	100 %
36.	Інститут геотехнічної механіки імені М. С. Полякова	78 %	70 %	100 %
37.	Інститут транспортних систем і технологій	33 %	60 %	-
38.	Інститут гідромеханіки	-	66 %	60 %
39.	Наукова рада з проблеми "Механіка деформованого тіла"	-	100 %	-

Продовження табл. 5

№	Установа	Кількість видань, що надійшли до НБУВ (%)		
		2014 р.	2013 р.	2012 р.
Відділення фізики і астрономії				
40.	Інститут фізики	100 %	100 %	50 %
41.	Інститут фізики напівпровідників імені В. Є. Лашкарьова	38 %	62 %	100 %
42.	Інститут металофізики імені Г. В. Курдюмова	100 %	100 %	50 %
43.	Інститут теоретичної фізики імені М. М. Боголюбова	60 %	100 %	89%
44.	Головна астрономічна обсерваторія	100 %	100 %	33 %
45.	Інститут магнетизму НАН України та МОНМС України	50 %	100 %	0 %
46.	Фізико-технічний інститут низьких температур імені Б. І. Веркіна	100 %	67 %	100 %
47.	Інститут радіофізики та електроніки імені О. Я. Усікова	20 %	100 %	67 %
48.	Радіоастрономічний інститут	100 %	100 %	100 %
49.	Донецький фізико-технічний інститут імені О. О. Гапкіна	50 %	0 %	0 %
50.	Інститут електронної фізики	33 %	100 %	-
51.	Інститут фізики конденсованих систем	0 %	0 %	100 %
52.	Інститут іоносфери НАНУ та МОН	100 %	-	-
53.	Науково-технологічний центр "Реактив електрон"	100 %	100 %	-
54.	Інститут фізики гірничих процесів	0 %	-	100 %
55.	Інститут прикладних проблем фізики і біофізики	-	0 %	-
Відділення наук про Землю				
56.	Інститут геологічних наук	63 %	100 %	75 %
57.	ДНУ "Відділення морської геології та осадового рудоутворення НАН України"	33 %	100 %	50 %
58.	Інститут геофізики імені С. І. Суботіна	83 %	70 %	100 %
59.	Інститут географії	100 %	100 %	75 %
60.	Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення	100 %	83 %	100 %
61.	Інститут геології та геохімії горючих копалин	72 %	50 %	50 %
62.	Морський гідрофізичний інститут	0 %	25 %	100 %
63.	Український державний науково-дослідний і проектно-конструкторський інститут гірничої геології, геомеханіки і маркшейдерської справи	100 %	50 %	100 %

Продовження табл. 5

№	Установа	Кількість видань, що надійшли до НБУВ (%)		
		2014 р.	2013 р.	2012 р.
64.	Український науково-дослідний гідрометеорологічний інститут МНС України та НАН України	100 %	100 %	50 %
65.	Науковий центр аерокосмічних досліджень Землі Інституту геологічних наук	-	100 %	67 %
66.	Центр менеджменту та маркетингу в галузі наук про Землю Інституту геологічних наук	-	100 %	0 %
67.	ДУ "Інститут проблем природокористування та екології"	-	50 %	67 %
68.	Науково-дослідний центр панорамних акустичних систем	-	100 %	-
Відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства				
69.	Інститут електрозварювання імені Є. О. Пагона	80 %	75 %	100 %
70.	Інститут проблем матеріалознавства імені І. М. Францевича	33 %	82 %	82 %
71.	Інститут надтвердих матеріалів імені В. М. Бакуля	100 %	71 %	75 %
72.	Фізико-технологічний інститут металів та сплавів	71 %	67 %	0 %
73.	Фізико-механічний інститут імені Г. В. Карпенка	75 %	64 %	57 %
74.	Державна наукова установа "ІНТ" Інститут монокристалів"	0 %	100 %	40 %
75.	Інститут імпульсних процесів і технологій	100 %	100 %	0 %
76.	Інститут чорної металургії імені З. І. Некрасова	100 %	40 %	100 %
77.	Інститут термоелектрики НАН України та МОНМС України	100 %	0 %	100 %
78.	Інститут скінтіляційних матеріалів	0 %	100 %	-
79.	Інститут монокристалів	0 %	-	-
Відділення фізико-технічних проблем енергетики				
80.	Інститут технічної теплофізики	75 %	87 %	100 %
81.	Інститут проблем машинобудування імені А. М. Підгорного	100 %	67 %	80 %
82.	Інститут електродинаміки	89 %	92 %	100 %
83.	Інститут проблем моделювання в енергетиці імені Г. Є. Пухова	33 %	100 %	50 %
84.	Інститут загальної енергетики	100 %	100 %	-
85.	Інститут відновлюваної енергетики	0 %	100 %	100 %

Продовження табл. 5

№	Установа	Кількість видань, що надійшли до НБУВ (%)		
		2014 р.	2013 р.	2012 р.
86.	Інститут проблем безпеки АЕС	100 %	100 %	100 %
87.	Інститут газу	100 %	100 %	-
88.	Інститут вугільних енерготехнологій	50 %	100%	-
89.	Відділення гібридних моделюючих та керуючих систем в енергетиці Інституту проблем моделювання в енергетиці ім. Г. Є. Пухова	-	-	0 %
90.	Науково-технічний центр магнетизму технічних об'єктів	-	-	0 %
Відділення ядерної фізики та енергетики				
91.	Національний науковий центр "Харківський фізико-технічний інститут"	56 %	64 %	90 %
92.	Інститут ядерних досліджень	100 %	100 %	78 %
93.	Навчально-науковий центр "Фізико-хімічне матеріалознавство" НАН України та Київського національного університету імені Тараса Шевченка	0 %	100 %	50 %
94.	ДУ "Інститут геохімії навколишнього середовища НАН України"	88 %	100 %	78 %
95.	Наукова рада з проблеми "Фізика плазми і плазмова електроніка"	-	-	100 %
96.	Інститут прикладної фізики	-	100 %	-
Відділення хімії				
97.	Інститут загальної та неорганічної хімії імені В. І. Вернадського	100 %	100 %	100 %
98.	Інститут органічної хімії	33 %	66 %	100 %
99.	Інститут хімії високомолекулярних сполук	0 %	66 %	100 %
100.	Інститут фізико-органічної хімії і вуглехімії імені Л. М. Литвиненка	67 %	100 %	50 %
101.	Інститут колоїдної хімії та хімії води імені А. В. Думанського	60 %	75 %	100 %
102.	Фізико-хімічний інститут імені О. В. Богатського	20 %	0 %	0 %
103.	Інститут хімії поверхні імені О. О. Чуйка	33 %	25 %	100 %
104.	Інститут біоорганічної хімії та нафтохімії	100 %	100 %	50 %
105.	Інститут сорбції та проблем ендекології	0 %	100 %	100 %
106.	Інститут біологічної хімії ім. Ф. Д. Овчаренка	-	-	100 %

Продовження табл. 5

№	Установа	Кількість видань, що надійшли до НБУВ (%)		
		2014 р.	2013 р.	2012 р.
107.	Інститут фізичної хімії ім. Л. Писаржевського	-	100 %	-
Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології				
108.	Інститут фізіології імені О. О. Богомольця	100 %	100 %	100 %
109.	Інститут мікробіології і вірусології імені Д. К. Заболотного	100 %	33 %	100 %
110.	Інститут молекулярної біології і генетики	100 %	100 %	100 %
111.	Інститут експериментальної патології, онкології і радіобіології імені Р. Є. Кавецького	50 %	20 %	66 %
112.	Інститут біології клітини	25 %	0 %	0 %
113.	Інститут ботаніки імені М. Г. Холодного	42 %	56 %	70 %
114.	Інститут зоології імені І. І. Шмальгаузена	57 %	80 %	100 %
115.	Інститут фізіології рослин і генетики	100 %	100 %	100 %
116.	Інститут клітинної біології та генетичної інженерії	100 %	50 %	0 %
117.	Інститут гідробіології	100 %	88 %	67 %
118.	Інститут біології Південних морів імені О. О. Ковалевського	50 %	38 %	38 %
119.	ДУ "Інститут морської біології НАНУ"	67 %	-	-
120.	Інститут екології Карпат	63 %	40 %	50 %
121.	ДУ "Інститут еволюційної екології НАН України"	0 %	75 %	-
122.	Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка	44 %	46 %	70 %
123.	Донецький ботанічний сад	0 %	29 %	40 %
124.	Національний науково-природничий музей	71 %	100 %	100 %
125.	Державний природознавчий музей	13 %	100 %	83 %
126.	Національний дендрологічний парк "Софіївка"	100 %	100 %	100 %
127.	Державний дендрологічний парк "Олександрія"	100 %	33 %	0 %
128.	Чорноморський біосферний заповідник	0 %	50 %	0 %
129.	Херсонська гідробіологічна станція	100 %	-	-
130.	ДУ "Інститут харчової біотехнології та геноміки НАН України"	100 %	-	100 %
131.	НДІ лісового господарства та агролісменіорації ім. Г. Висоцького	100 %	-	-
132.	Інститут біохімії ім. О. В. Палладіна	-	100 %	60 %

Продовження табл. 5

№	Установа	Кількість видань, що надійшли до НБУВ (%)		
		2014 р.	2013 р.	2012 р.
133.	Інститут проблем кріобіології і кріомедицини	-	100 %	50 %
134.	Одеський філіал Інституту біології Південних морів	-	100 %	50 %
135.	Криворізький ботанічний сад	-	-	50 %
136.	Карадазький природний заповідник	-	0 %	20 %
137.	ДНУ "Наук. центр екомоніторингу та біорізноманіття мегаполісу НАН України"	-	50 %	-
138.	Дунайський біосферний заповідник	-	0 %	-
Відділення економіки				
139.	ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України"	80 %	78 %	95 %
140.	ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"	96 %	81 %	85 %
141.	Інститут економіки промисловості	43 %	67 %	74 %
142.	Інститут економіко-правових досліджень	57 %	100 %	93 %
143.	Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень	82 %	63 %	88 %
144.	Інститут світової економіки і міжнародних відносин	-	67 %	75 %
145.	Інститут регіональних досліджень ім. М. Долішного	82 %	42 %	89 %
146.	Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи	44 %	91 %	100 %
147.	Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку	67 %	40 %	41 %
148.	Луганський філіал Інституту економіко-правових досліджень	-	-	100 %
149.	Закарпатський регіональний центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень	-	0 %	0 %
Відділення історії, філософії та права				
150.	Інститут історії України	93 %	100 %	76 %
151.	Інститут української археології та джерелознавства імені М. С. Грушевського	68 %	73 %	57 %
152.	Запорізьке відділення Інституту української археології та джерелознавства імені М. С. Грушевського	80 %	43 %	0 %
153.	Львівське відділення Інституту української археології та джерелознавства імені М. С. Грушевського	40 %	0 %	55 %
154.	Інститут українознавства імені І. Крип'якевича	42 %	35 %	33 %

Продовження табл. 5

№	Установа	Кількість видань, що надійшли до НБУВ (%)		
		2014 р.	2013 р.	2012 р.
155.	Інститут археології	34 %	47 %	44 %
156.	Кримський філіал Інституту археології	22 %	22 %	18 %
157.	Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського	57 %	33 %	20 %
158.	Кримське відділення Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського	-	25 %	60 %
159.	Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Кураса	100 %	100 %	88 %
160.	ДУ "Інститут всевітньої історії НАН України"	100 %	83 %	100 %
161.	Інститут філософії імені Г. С. Сковороди	61 %	53 %	70 %
162.	Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. Сковороди	42 %	33 %	10 %
163.	Інститут соціології	50 %	100 %	100 %
164.	Інститут держави і права імені В. М. Корецького	47 %	92 %	55 %
165.	Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК	50 %	78 %	54 %
166.	Одеський археологічний музей	100 %	33 %	0 %
167.	Київський ун-т права	100 %	-	-
168.	Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського	100 %	100 %	100 %
169.	Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника	83 %	65 %	38 %
170.	ДУ "Інститут енциклопедичних досліджень" НАН України	44 %	66 %	100 %
171.	Подільська постійно діюча археологічна експедиція	100 %	-	-
172.	Центр гуманітарної освіти	-	50 %	-
Відділення літератури, мови та мистецтвознавства				
173.	Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка	81 %	78 %	67 %
174.	Інститут Івана Франка	75 %	50 %	50 %
175.	Інститут мовознавства імені О. О. Потебні	100 %	100 %	100 %
176.	Інститут української мови	60 %	82 %	56 %
177.	Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського	62 %	84 %	54 %
178.	Інститут народознавства	25 %	43 %	53 %
179.	Відділення керамології Інституту народознавства	100 %	100 %	100 %

Закінчення табл. 5

№	Установа	Кількість видань, що надійшли до НБУВ (%)		
		2014 р.	2013 р.	2012 р.
180.	Український мовно-інформаційний фонд	78 %	66 %	100 %
181.	Міжнародна школа україністики	50 %	75 %	56 %
Ради, комітети та комісії при Президії НАН України				
182.	Комітет із системного аналізу при Президії НАН України - Нац. членська організація України в Міжнародному інституті прикладного системного аналізу	100 %	-	-

Таблиця 6

Надходження ОП видань НДУ НАН України до НБУВ у 2012–2014 рр.

Рік	Видано (назв)	Надійшло (назв)	Надійшло (%)	Результати докомплектування (назв)	Результати докомплектування (%)	Загальна кількість (назв)
2012	1254	731	58 %	118	9 %	849
2013	1197	718	60 %	99	8 %	817
2014	1060	599	57%	125	12 %	724

Від взаємодії та інтеграції зусиль лише у самій бібліотечній сфері необхідно рухатись у бік розбудови, дієвої, ефективної, партнерської співпраці з науково-дослідними установами, видавничими та інформаційними центрами, редакціями наукових періодичних видань [5, с. 4].

Комплексний підхід до процесу формування документного потоку видань НДУ НАН України, враховуючи різні чинники, впливає сьогодні на повноту надходжень академічних видань. Взаємозацікавленість щодо надходження наукових видань до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського допомагає шукати шляхи взаємодії різних науково-дослідних установ, видавництв, бібліотек з метою збереження книжкового наукового спадку. Досвід, набутий за останні роки в цій сфері, спонукає до нових досягнень у плідній співпраці з науковими установами з метою більш гармонійного і збалансованого вирішення сучасних завдань.

Список використаних джерел

1. Анотований каталог книжкових видань 2014 року / упоряд. : М. В. Язвинська, Ю. В. Діденко. – К. : Академперіодика, 2015. – 500 с.
2. Анотований каталог книжкових видань 2013 року / упоряд. : М. В. Язвинська, Ю. В. Діденко. – К. : Академперіодика, 2014. – 546 с.
3. Анотований каталог книжкових видань 2012 року / упоряд. : М. В. Язвинська, А. І. Радченко. – К. : Академперіодика, 2013. – 440 с.
4. *Білько С.* Комплектування фондів НБУВ обов'язковим примірником документів України: шляхи оптимізації / *С. Білько, Л. Чайковська* // Вісник Книжкової палати. – 2015. – № 2. – С. 15–18.
5. *Попик В. І.* Бібліотеки як співробітництво інтелектуального і духовного піднесення України : Вступне слово / *В. І. Попик* // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали міжнар. наук. конференції (Київ, 6–8 жовтня 2015 р.) : в 2 ч. Ч. 1. – Київ : НБУВ, 2015. – 356 с.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо доставляння обов'язкового безоплатного примірника документів : Закон України від 12 січня 2012 р. № 4319–VI / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4319-17>. – Назва з екрану.
7. Про доставляння обов'язкових примірників видань : Постанова Президії Національної академії наук України від 21 квітня 2010 р. № 118 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nas.gov.ua/snfrastructures/Legaltexts/nas/2010/regulations/Pages/118.aspx>. – Назва з екрану.
8. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 595 – XIV : із змінами і доповненнями / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/595-14>. – Назва з екрану.
9. Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2002 р. № 608 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/608-2002-п>. – Назва з екрану.
10. *Чайковська Л.* Особливості формування документного потоку наукових видань Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського у 2011–2015 роках : здобутки та перспективи / *Л. Чайковська, С. Білько* // Вісник Книжкової палати. – 2016. – № 3. – С. 8–12.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2017 р.

Lesia Chaikovska,
junior researcher, Vernadsky National Library of Ukraine
Yevheniia Bilko,
head of sector, Vernadsky National Library of Ukraine

Publication of scientific research institutes of National Academy of Science of Ukraine as a part of the scientific document's information flow of Vernadsky National Library of Ukraine: structure and content in 2012–2015

The article discusses the acquisition of Vernadsky National Library of Ukraine national collection by the documents of National Academy of Science of Ukraine Institutes and the search of the academic document's information flow.

Keywords: acquisition, publication of scientific research institutes, national collection.

УДК 025.7/9+024.5:025.5

Олена Яковенко,

канд. іст. наук, старший наук. співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Олена Починок,

зав. сектору Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

**ФОРМУВАННЯ ФОНДУ АРХІВНОГО ПРИМІРНИКА
ВИДАНЬ ТВОРІВ ДРУКУ УКРАЇНИ
В НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

У статті висвітлено діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з формування фонду архівного примірника видань творів друку України. Акцентовано увагу на його призначенні, збереженні у бібліотечних фондах, особливостях використання.

Ключові слова: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, архівний примірник видань творів друку України, обов'язковий примірник, бібліотечний фонд, формування фонду.

Архівний фонд видань творів друку України, який зберігається у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) – єдине за своєю повнотою зібрання в Україні, в якому відображено вітчизняну історію і культуру XVIII–XXI ст., українського національного репертуару друкованої продукції українською, російською та іншими іноземними мовами.

Мета статті – представити фонд архівного примірника видань творів друку України як окремого колекційного зібрання, окреслити основні етапи його розвитку, дослідити процеси формування та використання.

При підготовці статті ми опрацьовували документи з архівних фондів Інституту рукопису, Інституту бібліотекознавства НБУВ, статистичні документи установи, матеріали з питань формування її бібліотечних фондів.

Національна бібліотека Української держави в м. Києві була започаткована у серпні 1918 р., коли українським урядом на чолі з гетьманом П. Скоропадським було підписано Закон про її заснування, Радою Міністрів на чолі з головою Ф. Лизогубом ухвалено Закон про

утворення «Фонду Національної бібліотеки Української держави»; 5 жовтня 1918 р. Міністром народної освіти та мистецтва М. Василенком було затверджено Інструкцію Тимчасовому Комітетові для заснування установи, у вересні 1919 р. розроблено її Статут [22; 14; 2; 21]. Цими документами закладалася концепція бібліотеки світового рівня, «...яка гуртувала би в собі все, що витворено людською думкою та життям по всіх науках, – таку книгозбірню, щоб давала спомогу, не виїздячи з країни, познайомитися в якнайповнішій мірі зі світовою літературою по всіх паростях людського знання, писаного геть усіма мовами» [14, с. 12]. Крім того, Національна бібліотека ставила перед собою спеціальне завдання – «...закласти відділ Ucrainica, присвячений літературі про Україну та про український нарід» [14, с. 12–13].

З перших років діяльності бібліотека серйозно опікувалася питаннями формування фондів. Так, вже у жовтні 1918 р. за пропозицією В. І. Вернадського Комітет прийняв рішення про поповнення фондів бібліотеки українськими виданнями, систематичну їх закупівлю. У грудні цього ж року ухвалено рішення про необхідність звернення до всіх видавництв України про надсилання до бібліотеки власних видань за 1917–1918 рр. Якщо видавництво не відповідало, книги купували [17, арк. 13].

Чітке й планомірне отримання обов'язкового примірника друкованої продукції видавництв Української РСР почалося після створення в 1922 р. Української книжкової палати в Харкові, яка повинна була забезпечувати основні державні книгозбірні республіки документами, які виходили друком в Україні. З 1923 р. бібліотека отримувала два комплекти безкоштовних примірників українських видань, що в подальшому сприяло створенню фонду архівного примірника видань творів друку УРСР. Однак у листопаді цього року за розпорядженням Укрнауки другий обов'язковий примірник передавався до Українського Наукового Інституту Книгознавства. Лише з 1926–27 бюджетно-операційного року згідно з розпорядженням Народного Комісаріату освіти від 5 серпня 1926 р. він знову став надходити до Всенародної Бібліотеки України (її назва у 1920–1934 рр.), і кількість надходжень зростала із налагодженням видавничої діяльності України. Упродовж 1926 р. від Української книжкової палати, окремих київських друкарень до фонду надійшло 47,5 тис. прим., від УНІКу – 34 тис. документів. Перед бібліотекою постало завдання опису, впорядкування, обслуговування цим фондом потреб наукових працівників [7, арк. 5; 20, арк. 14].

Питання формування фонду архівного примірника видань України опинилося в центрі уваги ВБУ, оскільки його зберігання, використання було функціональним обов'язком усіх національних бібліотек світу. Заснований з метою створення бібліографічного осередку й архівного книгосховища, розрахований на поточну науково-дослідну бібліографічну роботу, накопичення й зберігання всієї друкованої продукції України, «осередок другого обов'язкового примірника України» (за офіційною назвою) на початковому етапі формування не був повністю укомплектований документами, існували лакуни у виданнях попередніх років, хоча його матеріали вже були топографічно виокремленими, функціонувала читальна зала [4, с. 170–171].

Фондом опікувався підвідділ відділу україніки. Бібліотекар-бібліограф, член науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії С. В. Рклицький про цей підвідділ згадував так: «Ліворуч од входу до Всенародної Бібліотеки України, на третьому поверсі її, уже за всіма чотирма кімнатами відділу україніка, в сутінку останньої невеличкої кімнатки знайшло поки що собі куточок-притулок це слово. Точніше – всі витвори друкованої продукції на Україні, або за назвою офіційною «осередок другого обов'язкового примірника України». Молодий ще віком (з 1926–1927 бюджетного року), відомий переважно колу наукових дослідників, вбого ще устаткований, осередок цей проте виконує велику й почесну роль: це є перша бібліографічно-архівна база наша в розумінні бази вже не етнографічної України, а державно-територіальної, наш, сказати-б, тривкий індекс, поточний показчик до тої молоді в нас дисципліни, що сама покликана вимогами творчої сучасності правити за ключ до всіх наук, с.-т. до бібліографії» [19, арк. 5]. Цей підвідділ був «закладений із подвійною метою – бібліографічного осередку й архівного книгосховища, розрахований на поточну науково-дослідницьку бібліографічну роботу й скупчення-зберігання всієї друкарської продукції на терені Радянської України в своєму архіві на майбутнє...» [19, арк. 5].

1930 р. бібліотека отримала нове приміщення по вул. Володимирській, 62. Після переїзду вона суттєво розширила обсяги внутрішньо-функціональної діяльності, зокрема роботи, пов'язані з комплектуванням, опрацюванням, каталогізацією фондів, обслуговуванням читачів, а також бібліографічну, масову роботу, спрямовану на популяризацію бібліотечних фондів [8, арк. 3].

1934 р. ВБУ перейшла у підпорядкування ВУАН, змінила назву на

Бібліотеку АН УРСР із фундаментальною бібліотекою та бібліотеками академічних установ. Цього ж року було запропоновано проект нового Статуту. За цим документом, до фундаментальної бібліотеки належав і відділ архівного українського обов'язкового примірника (назва на той час) [16, арк. 2].

З метою вдосконалення управління бібліотечним фондом та контролю за його збереженням було впроваджено принцип єдиного книгосховища, здійснено функціональний розподіл, об'єднання загальних фондів. Відділ україніки перетворено на частину загальних фондів, змінено його суспільно-політичний зміст: українознавча частина стала красназнавчою, як українські фонди, а обов'язковий примірник став зберігатися як архівний примірник українського друку [4, с. 135].

Початок Другої світової війни докорінно змінив усю діяльність Бібліотеки АН УРСР. Наприкінці червня 1941 р. згідно з наказом Президії АН УРСР бібліотека почала евакуацію власних найцінніших фондів до Уфи. Однак, зважаючи на стислі терміни евакуації, бібліотека не мала можливості вивезти значну частину документів, серед яких і фонд архівного примірника творів друку УРСР [13, с. 100].

У листопаді – грудні 1944 р. була проведена інвентаризація майна, здійснено кількісний облік бібліотечних фондів за інвентарними книгами. В основному книгосховищі перевірені зібрання, які не були вивезені до Уфи. Було визначено, що за час окупації вивезено 705 тис. документів, серед них – 4 тис. книг обов'язкового примірника 1941 р. [1, арк. 24 зв.–25]. За результатами перевірки фонд архівного примірника налічував 120 тис. од. зб. [5, с. 67].

На початку 1950-х рр. відбулися зміни системи комплектування книгозбірні. Згідно з наказом від 15 березня 1952 р. уповноваженого зі справ друку при Раді Міністрів СРСР Книжкова палата УРСР припинила надання бібліотеці безоплатного обов'язкового примірника. Ці функції поклалися безпосередньо на поліграфічні підприємства УРСР. Головним джерелом як основного, так і додаткового комплектування книгозбірні українськими виданнями стала закупівля документів [9, арк. 199].

Комплектування вітчизняною літературою у другій пол. 1950-х рр. здійснювалося на засадах пошуків методичного інструментарію для раціоналізації в умовах обмеженості обов'язкового платного примірника. Як і раніше, основним джерелом поповнення документних фондів був безоплатний обов'язковий примірник російською та українською мовами.

У цей період бібліотека отримувала тільки один обов'язковий примірник українською мовою, який надходив до фонду архівного примірника і читачам не видавався [3, арк. 75, 77].

1957 р. відділ вітчизняного комплектування проводив часткову реорганізацію процесу комплектування. Бібліотека прагнула мати хоча б один обов'язковий примірник для фонду архівного примірника місцевих передруків центральних видань [10, арк. 7–8]. Із метою контролю за надходженням архівного примірника почали проводити звірку книжкового літопису і картотек Української книжкової палати [11, арк. 15–17].

Протягом 1950-х рр. здійснювалося постійне переміщення фондів, що пов'язано із їхнім суцільним переглядом із метою раціонального розміщення актуальних документів, які щорічно поповнювали основні фонди бібліотеки. 1956 р. фонд архівного примірника було перевезено до Подільської філії [18, арк. 29]. Із серпня 1959 р. усі документи, що виходили друком на території УРСР, надходили до цього фонду. Відділ вітчизняного комплектування здійснював контроль за повнотою нових надходжень книг до загального фонду і фонду архівного примірника за друкованою карткою Книжкової палати УРСР, а також періодичних видань при одержанні кожного чергового номера [6, арк. 14].

Унаслідок пожежі 24–25 травня 1964 р., яка сталася в її центральному будинку по вул. Володимирській, 62, частину видань було знищено вогнем. За орієнтовними підрахунками втрачено близько 0,5 млн од. зб., серед яких переважали вітчизняні періодичні видання, російські та українські книги радянського й дореволюційного часу та незначна частина іноземних журналів ХХ ст. [5, с. 308–309]. Ця пожежа не торкнулася архівного примірника, бо його фонд на той час містився у філії № 1 на Подолі.

У червні 1967 р. Радою Міністрів УРСР було прийнято рішення про будівництво нового приміщення для книгозбірні, розрахованого на 10 млн од. зб. [15, арк. 5]. Лише 1989 р. відбулося переміщення значної частини фондів до нового приміщення бібліотеки. Серед них був і фонд архівного примірника.

У першій половині 90-х років ХХ ст., поряд зі зменшенням нових надходжень документів до фондів бібліотеки, збільшилися обсяги надходжень ретроспективних видань, що призначалися для заповнення лакун у бібліотечних фондах [12, с. 19]. Зокрема, дирекцією бібліотеки було прийнято рішення про розширення хронологічних меж фонду архівного примірника за рахунок документів з обмінно-резервного, депозитарного

та фонду спеціального зберігання, які виходили друком в Україні з 1831 р.

Сьогодні фонд архівного примірника видань творів друку України – це зібрання друкованої продукції українських видавництв: універсальних книжкових (1831–2016); журнальних (1917–2016); аркушевих видань (1948–2016); нот (1947–2013); плакатів (1950 – поч. 1983).

До фонду архівного примірника складено алфавітний каталог за період 1831–2012 рр. Із 2008 р. архівні примірники видань, які надходили до цього фонду, почали реєструвати в електронному каталозі НБУВ.

2016 р. було здійснено аналіз нових надходжень документів до фонду архівного примірника за період 2009–2015 рр. у тематичному, мовному, галузевому, видовому аспектах, за категоріями користувачів.

Розподіл нових надходжень до фонду архівного примірника демонструє таблиця:

Рік надходження	Книги (од. зб.)	Періодика (од. зб.)
2009	15474	8554
2010	20813	9378
2011	24850	10701
2012	28348	11597
2013	20373	11187
2014	21762	10821
2015	14440	8755

Згідно з даними таблиці, найбільша кількість книг до фонду архівного примірника надходила у 2011 і 2012 рр., періодичних видань – у 2012 і 2013 рр. Кількість нових надходжень книг у 2015 р. менша, ніж у 2009 р., а періодичних видань за ці роки – приблизно однакова.

Нові надходження документів до фонду архівного примірника за мовною ознакою мають таке кількісне співвідношення: українською мовою – 80 %; російською – 15; іноземними мовами – 5 %.

За тематичним складом найбільшу кількість складають видання з економічних наук – 28 %, історичних – 20, юридичних – 15, психології, мовознавства, культури – по 10, інші – 7 %.

Станом на січень 2016 р. кількісний склад фонду архівного примірника такий: книги – 814 963 од. зб., періодичні видання – 228 902, ноти – 2985, аркушеві видання – 5 тис., плакати – 840 од. зб.

Отже, загальна кількість документів складає 1 052 690 од. зб.

До фонду архівного примірника користувачі бібліотеки звертаються у разі відсутності документів за основним шифром зберігання з тих чи інших причин, наприклад, документ утрачений, тимчасово не видається, наявний тільки в цьому фонді. Порядок виконання замовлень на документи з цього фонду встановлений в інструкції «Шлях замовлень документів користувачами в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського» (2000) [23, с. 15].

Результати вивчення замовлень користувачів на документи з фонду архівного примірника свідчать, що найбільшим попитом користувалися періодичні видання, які вийшли друком протягом 1920–1940 рр., із таких галузей: історія, педагогіка, медицина, філологія, культура. Зокрема, журнали «Всесвіт», «Нова громада», «Червоний шлях», «Дошкільне виховання», «Радянська школа», «Шлях до здоров'я», «Новое в медицине», «Слово і час», «Народна творчість», «Перець».

Найчастіше документи замовляли кандидати наук, наукові співробітники, аспіранти – 60 %, спеціалісти з вищою освітою – 16 %, студенти – 12 %, доктори наук – 7 %, співробітники бібліотеки – 3 %, інші – 2 % від загальної кількості користувачів.

Висновки. Фонд архівного примірника видань творів друку України був започаткований із подвійною метою – створення національного бібліографічного репертуару і як архівне книгосховище всіх видань, які виходили друком на території України, та їх збереження для майбутніх поколінь.

Фонд поповнювався упродовж усього періоду діяльності НБУВ. Це цінний пласт матеріальної і духовної культури нашого народу, значна джерельна база для вивчення його історії, розвитку науки і освіти. Стан розробленості питань формування, використання цього фонду свідчить про необхідність подальшого фахового дослідження.

Список використаних джерел

1. Акты об ущербе, причинённом библиотеке фашистскими захватчиками в период временной оккупации гор. Киева (4 янв. 1944 г. – 15 июля 1944 г.). – Архів НБУВ, спр. 642, 150 арк.
2. Відозва від Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки Української держави в Києві // Бібл. вісн. – 1993. – № 3–4. – С. 10–12.
3. Державна публічна бібліотека Академії наук УРСР у 1957 р. – Архів НБУВ, спр. 941, 114 арк.

4. Дубровина Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України. 1918–1941. – К., 1998. – 335 с.
5. Дубровина Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1941–1964. – К. : Наук. думка, 2003. – 360 с.
6. Зведений звіт про діяльність бібліотеки за 1959 р. – Архів НБУВ, спр. 1031, 101 арк.
7. Звідомлення за 1925–26 операційний рік (з 1 жовт. 1925 р. по 1 жовт. 1926 р.). – Архів НБУВ, спр. 142, 92 арк.
8. Звідомлення за 1929/30 операційний рік (з 1 жовт. 1929 р. по 1 жовт. 1930 р.). – Архів НБУВ, спр. 313, 31 арк.
9. Звіт Державної публічної бібліотеки за 1952 р. – Архів НБУВ, спр. 797, 211 арк.
10. Звіт про роботу ДПБ АН УРСР за 1957 рік. – Архів НБУВ, спр. 942, 259 арк.
11. Звіт про роботу ДПБ АН УРСР за 1958 р. – Архів НБУВ, спр. 985, 269 арк.
12. Звіт про роботу Центральної наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського і бібліотек наукових установ АН України за 1991 р. / НАН України. Центр. наук. б-ка. – К., 1992. – 55 с. – Архів Інституту бібліотекознавства, 1992.
13. Історія Центральної наукової бібліотеки Академії наук Української ССР. – К. : Наук. думка, 1979. – 225 с.
14. Інструкція Тимчасовому Комітетові для заснування Національної бібліотеки Української Держави у м. Києві // Бібл. вісн. – 1993. – № 3–4. – С. 12–14.
15. Отчет о работе библиотеки за 1967 г. / АН УССР. Гос. публ. б-ка. – К., 1968. – 74 с., с прил. – Архів НБУВ, спр. 1343, 74 арк.
16. Проект Статуту бібліотеки і протокол від 21 лип. 1934 р. засідань наукових співробітників з його обговорення. Правила відвідування книгосховища, користування абонементом. Інструкція по зберіганню, обробці літератури та збору бібліографічних матеріалів за 1934 р. – Архів НБУВ, спр. 459, 26 арк.
17. Протоколи №№ 1–168 засідань Тимчасового комітету по створенню Всенародної (Національної) бібліотеки. – Архів НБУВ, оп. 1, спр. 1, 327 арк.
18. Распоряжение №№ 1–25 по библиотеке за 1957 год (19 янв. 1957 г. – 14 дек. 1957 г.). – Архів НБУВ, спр. 936, 33 арк.
19. Рклицький С. Кімнатка друкованого на Україні слова й його прийдешність. – Інститут рукопису НБУВ, ф. 33, № 3055, арк. 5.
20. Справоздання за 1926–1927 бюджетно-операційний рік (з 1.10.1926 р. по 30.09.1927 р.). – Архів НБУВ, спр. 181, 57 арк.
21. Статут Національної бібліотеки Української Народної Республіки в м. Києві при Українській Академії наук // Бібл. вісн. – 1993. – № 3–4. – С. 14–16.
22. Ухвалений Радою Міністрів Закон про утворення фонду «Національної бібліотеки Української Держави» // Бібл. вісн. – 1993. – № 3–4. – С. 12.

23. Шлях замовлень документів користувачами в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського : інструкція / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – 25 с., з дод.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2017 р.

Olena Yakovenko,

candidate of science, History, senior researcher,
Vernadsky National Library of Ukraine

Olena Pochynok,

head of sector, Vernadsky National Library of Ukraine

**The formation of the fund of archived copy
of Ukrainian printed publications
at Vernadsky National Library of Ukraine**

From the first years of existence the National Library of Ukrainian state resolved issues of the funds formation. In October 1918 after the proposal of V. Vernadsky it was decided to replenish library funds with Ukrainian publications. After creating Ukrainian Book Chamber in Kharkiv in 1922 there were began a clear and systematic receiving legal deposit of printed materials, publishing in Ukrainian SSR, to libraries collections. From 1923 the library received two sets of free copies of Ukrainian publications that helped to create the fund of archival copy. From 1926–1927 fiscal year «the second center of legal deposit of Ukraine» (the official name) served as the first bibliographic archival state-territorial base for scientific research.

In the early 1950's there were changes at system of fund formation of the library. During this period, the library got only one copy of the legal deposit at Ukrainian language, which was coming into the archival fund. And from August 1959 all documents are printed on the territory of the USSR, came to this fund.

In the early 1990's. it was decided by the Administration of Library to expand the chronological limits of archival fund by documents from exchange-reserved fund, depository and fund of special storage that were printed in Ukraine since 1831 and not since 1917 as it was before.

An alphabetical directory was compiled for the archival fund copy for the period of 1831–2012 years. From 2008 the archived copies of publications, which were received to the fund, began to register in the electronic catalog of Vernadsky National Library.

Today the fund of archived copy of Ukrainian printed publications is a collection of printed materials of Ukrainian publishers: universal books, journals, leaf publications, music and posters.

In 2016 it was analysed the new documents received to archival fund at 2009–2015 in thematic, language, branch, species aspects and for categories of users.

The condition of the formation and using of this fund demonstrates the need for further professional study.

Keywords: Vernadsky National Library of Ukraine, archived copy of Ukrainian printed publications, legal deposit, library fund, fund formation.

УДК 004.62(048.3)(477):001.82

Надія Зайченко,

зав. відділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Оксана Сандул,

мол. наук. співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

**БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ
РЕФЕРАТИВНОЇ БАЗИ ДАНИХ
«УКРАЇНІКА НАУКОВА»**

Розглянуто особливості формування міжнародних бібліометричних систем і питання використання бібліометричних показників для оцінювання результативності наукових досліджень. Проаналізовано діяльність провідних українських наукових і освітніх установ щодо включення їх видань до глобальних науково-інформаційних систем. Приділено увагу питанням поглиблення інтеграції двох загальнонаціональних наукових інформаційних ресурсів: реферативної бази даних «Україніка наукова» та національного репозитарію фахових видань «Наукова періодика України» з метою розбудови єдиного науково-інформаційного комплексу «Наука України» на базі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Обґрунтовано доцільність і перспективи бібліометричного напрямку розвитку реферативної бази даних «Україніка наукова» в контексті вирішення актуальної проблеми належного представлення доробку вітчизняних учених у світовому науково-інформаційному просторі.

Ключові слова: бібліометрія, бібліометричні бази даних, бібліометричні показники, інформаційні ресурси, реферат, реферативна база даних «Україніка наукова».

На сучасному етапі перед Україною стоїть невідкладне завдання переходу до інноваційної моделі суспільно-економічного розвитку. Своєю чергою це напряму залежить від кваліфікації наукових кадрів і якості наукових розробок. У практику управління державним науковим комплексом активно впроваджуються бібліо- та наукометричні методи вимірювання та оцінювання наукової діяльності.

Важливим моментом у становленні та розвитку бібліометрії стало розуміння того, що бібліометрична статистика може бути використана як показник результативності наукових досліджень і ефективності використання грошей платників податків. Вперше статистичні відомості

про кількість публікацій були застосовані для оцінювання розвитку науки в США та світі у звіті Національного наукового фонду (National Science Foundation, NSF) США в 1972 р., опублікованому під назвою Science Indicators, який зараз називається Science & Engineering Indicators. З 2008 р. у цьому звіті публікуються дані про кількість високоцитованих робіт і їх частку в науковій продуктивності кожної з досліджуваних країн [23, с. 38].

Зростання конкурентоспроможності наукових колективів і боротьба за додаткові інвестиції в науку сприяли розвитку бібліо- та наукометричних досліджень в різних країнах світу – США, Великій Британії, Нідерландах, Індії, Китаї, Бразилії, Іспанії. Відомий американський вчений Ю. Гарфілд зазначає, що ми є свідками перетворення бібліометричних досліджень у нову галузь індустрії – оцінку результативності наукових досліджень, які виконуються в університетських і наукових колективах [29].

Певним підтвердженням активного запиту суспільства на здійснення бібліометричних досліджень слугує інформаційний ресурс, розміщений на платформі EBSCOhost – Реферативно-бібліографічна база даних (БД) Library, Information Science & Technology Abstracts (LISTA), в якій представлено наукові джерела з бібліотечної справи, бібліометрії тощо. Станом на 20.03.2016 в цій БД подано понад 5,4 тис. публікацій з теоретичних та прикладних питань бібліометрії [31].

Значний внесок у розроблення сучасної теорії та практики бібліо- та наукометрії зробили такі вітчизняні вчені, як Г. М. Добров, Б. Р. Кияк, О. М. Кобелев, Л. Й. Костенко, Д. В. Ланде, В. П. Рибачук, Т. В. Симоненко, Д. В. Соловяненко [6; 9; 11; 13; 14; 21; 25; 26].

Слід зауважати, що наукометрія та бібліометрія є взаємопов'язаними наукознавчими дисциплінами, подібність яких визначається тим, що у сферу їх вивчення включено документальний інформаційний потік як продукт інтелектуальної діяльності вчених, а також тим, що в них використовуються схожі методи та прийоми одержання кількісних даних про цей об'єкт [16, с.100].

В Україні актуалізації використання бібліо- та наукометричних показників для оцінювання результатів наукової діяльності сприяло набуття чинності наказів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 399 від 03.04.2012, а також № 1111 та № 1112 від 17.10.2012. Зокрема, у Додатку 1 до Наказу № 399 Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012. «Про затвердження Порядку оцінки розвитку діяльності наукової установи» зазначено, що під час визначення рівня

престижу наукової установи враховується кількість закордонних реферативних і наукометричних баз даних, в яких індексуються наукові фахові видання установи [19]. Для здобувачів наукових ступенів особливої важливості набули положення Наказу № 1112 Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17.10.2012 «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук». Так, у п. 2.1 вказано, що за темою дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук необхідна наявність не менше 20 публікацій у наукових фахових виданнях України та інших держав, з яких не менше чотирьох – у зарубіжних наукових періодичних виданнях. До таких публікацій можуть прирівнюватися публікації у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз [20].

З урахуванням цих вимог перед вітчизняними науковими й освітніми установами постала нагальна потреба у включенні своїх видань до міжнародних бібліометричних баз даних (БД).

Метою нашого дослідження є обґрунтування доцільності та перспективності бібліометричного напрямку розвитку реферативної бази даних (РБД) «Україніка наукова» в контексті вирішення актуальної проблеми забезпечення належної репрезентації доробку вітчизняних учених у світовому науково-інформаційному просторі.

Значний внесок у створення методології та інструментарію бібліометричного аналізу зробив Ю. Гарфілд, який 1955 р. висловив ідею про індексування посилань на наведені в пристатейній бібліографії публікації [30]. Це стало початком формування нового напрямку дослідження науки. З ім'ям Ю. Гарфілда також пов'язано створення 1958 р. Інституту наукової інформації США (Institute for Scientific Information, ISI) та випуск бібліографічних показників наукового цитування Science Citation Index (SCI). ISI послідовно розширював спектр інформаційних продуктів. Принципово нові можливості для доступу до показників наукового цитування та роботи з ними відкрились з появою мережі Інтернет. 1997 р. такі ресурси ISI, як SCI, JCR (Journal Citation Reports – Показник цитованості наукових журналів) та інші були об'єднані в єдину політематичну реферативну БД наукових публікацій з наведенням цитування – Web of Science Core Collection (WoS CC). WoS CC розташована на платформі Web of Science (WoS), яка включає, крім WoS CC, спеціалізовані БД з патентів, тематичні реферативні БД тощо.

Важливим етапом в розвитку платформи WoS стало розміщення на

ній регіональних БД (показників) наукового цитування, які індексують найбільш вагомі джерела наукових публікацій у своїх країнах або регіонах. В Україні також проводяться роботи в цьому напрямі. 2015 р. за активної участі НБУВ був заснований Консорціум вищих навчальних та науково-дослідних академічних установ із забезпечення електронними інформаційними ресурсами e-VERUM. Зокрема, метою проекту «ТОРНАДО», що реалізується Консорціумом спільно з компанією Thomson Reuters, визначено розбудову національних наукометричних інструментів промоції та оцінки наукової продуктивності українських вчених як елемент національної стратегії переходу до економіки знань [28].

Основний контент бібліометричних БД – наукові журнали, оскільки періодичні та продовжувані видання традиційно становлять найбільшу частину системи наукової комунікації. В контексті нашого дослідження важливо акцентувати увагу на тому, що більшість сучасних розвинених систем пошуку наукової інформації містять реферативну частину як необхідний елемент свого потенціалу. Наявність у публікаціях коректно складеного наукового реферату та ключових слів значно підвищує ефективність використання інформаційного ресурсу, скорочує час пошуку релевантної та пертинентної інформації. Реферат (анотація) до наукової публікації є необхідним елементом метаданих, які постачаються до наукових електронних бібліотек і глобальних наукових інформаційних систем та сервісів. Слід також зазначити, що сам термін «метадані» складається з двох грецьких слів: *meta*, що означає *про* (цю саму категорію), та *data* (*дані*). Тому найпростіше й найпоширеніше його тлумачення або буквальный переклад – дані про дані, або інформація про інформацію. За результатами дослідження особливостей вживання поняття метаданих у сучасному бібліотекознавстві Н. Стрішенець, зокрема, зазначає, що поняття і термін «метадані» є типовим прикладом проникнення інформаційних технологій до бібліотечної справи і пов'язані з контекстом управління базами даних [27].

Основними загальноприйнятими показниками якості роботи науковця, видання та установи, які стали умовним стандартом оцінювання ефективності роботи й аналізу наукової активності та продуктивності, є індекс цитування, індекс Хірша та імпаکت-фактор. Своєю чергою, науковий індекс цитування має два тлумачення. По-перше, науковим індексом цитування називається цитатна база даних, за якою користувач може проводити ефективний пошук за усіма джерелами з питання, що його цікавить. По-друге, індекс цитування – це також і основний

бібліометричний показник, тобто кількість посилань (цитат), розподілених за роками, на певну статтю в інших джерелах (персональний індекс цитування) [17].

Зростання уваги до оцінювання ефективності наукових досліджень супроводжується розробленням нових бібліометричних показників, які дозволяють точніше визначати впливовість публікацій. Серед них: п'ятирічний імпаکت-фактор журналу, індекс оперативності, високоцитовані статті, індекс впливу статті. Показник SJR (Scientific Journal Rankings) належить до нового типу метрик, які враховують не лише кількість отриманих цитувань, а й науковий вплив цих джерел, тобто цитата з джерела з відносно високим показником SJR має більшу цінність, ніж цитата з джерела з більш низьким показником [16, с. 163].

Необхідно зауважити, що бібліометричні показники дещо відрізняються в різних БД, оскільки жодна з них не є вичерпним джерелом переліку видань, що складають її основу, а це відповідно позначається на об'єктивності розрахунків.

На сьогодні найавторитетнішими комерційними бібліометричними системами, чий індекс визначається в усьому світі, є WoS корпорації Thomson Reuters та Scopus корпорації Elsevier. Обидва продукти належать відомим науково-видавничим корпораціям, вони індексують десятки тисяч періодичних видань, використовуються у всьому світі в проектах оцінювання публікаційної активності та наукової метрики вчених, під час проведення аналітико-прогностичних досліджень за регіонами та галузями науки [26].

Серед основних критеріїв, які враховують під час прийняття рішення про включення наукового журналу до міжнародних бібліометричних систем, є дотримання основних міжнародних видавничих стандартів (Basic Journal Publishing Standards), наявність ISSN, якісного авторського резюме англійською мовою та бібліографічних посилань в романському алфавіті, якість і наповнення сайтів журналів тощо. Ю. В. Діденко зазначає, що з 86 наукових періодичних видань НАН України лише у 11 видань наявні формальні показники, притаманні журналам європейських країн. Це, зокрема, такі видання: «Металлофизика и новейшие технологии», «Український фізичний журнал», «Успехи физики металлов». Дослідник наголошує, що важливими завданнями для кожного наукового журналу є підвищення якості згідно з міжнародними видавничими стандартами, ширше представлення в різних зарубіжних системах, зокрема у відкритих ресурсах [5].

Перше місце в рейтингу періодичних видань України згідно з даними JCR за 2014 р. (дані наукометричної платформи WoS) посідає видання Інституту математики НАН України – Symmetry Integrability and Geometry: Methods and Applications (SIGMA), імпаکت-фактор якого становить 1,245. А от в рейтингу періодичних видань України за даними наукометричної платформи Scopus за вказаний рік перше місце належить виданню Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького НАН України – Experimental Oncology (індекс SJR – 0,641)[2].

Загалом 2014 р. на платформі WoS було наведено бібліометричні дані про статті з 12,5 тис. наукових періодичних видань світового репертуару, серед яких 16 українських видань, а в Scopus проіндексовано 21 тис. журналів – 37 з яких українські [2]. Ці цифри свідчать про надзвичайно низьку представленість наукового доробку українських вчених у міжнародних бібліометричних системах.

Слід зазначити, що у світі є кілька десятків БД з наукометричним інструментарієм, представлення в яких не потребує виконання таких жорстких вимог, як WoS та Scopus. Тому входження вітчизняних наукових часописів до таких загальнодоступних міжнародних бібліометричних баз і депозитаріїв, як Directory of Open Access Journals, Academic Journals Database, Index Copernicus (Польща) дозволяє покращити «видимість» журналів у глобальних інформаційних мережах, підвищити їх бібліометричні показники, а загалом забезпечити формування позитивного іміджу української науки [25].

Враховуючи сучасні вимоги, видавництва наводять поточні значення імпакт-факторів або інші бібліометричні показники своїх журналів на їх веб-сторінках, а також інформацію про розміщення журналу в міжнародних наукометричних БД, репозитаріях та пошукових системах. Зокрема, на сайті вищезгаданого електронного журналу «SIGMA» подано інформацію про його індексацію в WoS, Scopus, MathSciNet, Zentralblatt MATH, CrossRef, inSPIRE, Math-Net.Ru, Google Scholar. Наведено його показники в ISI WoS – Impact Factor = 1.245; Five-Year Impact Factor = 1.050 [32]. Необхідно додати, що високий рейтинг цього журналу визначається, насамперед, теоретичним рівнем публікацій і авторитетною міжнародною редколегією. Крім того, цьому сприяє наявність близько 20 сайтів-дзеркал журналу в різних країнах світу та включення метаданих статей до дев'яти світових наукометричних систем [13].

Серед редакцій наукових університетських видань, які активно працюють у напрямі підвищення своїх бібліометричних показників, на наш погляд, заслуговує на увагу журнал «Наука та прогрес транспорту. Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна». У нього є сайт з англійським інтерфейсом, на якому подано інформацію про розміщення журналу в таких міжнародних наукометричних БД, репозитаріях та пошукових системах, як DOAJ, Google Scholar, Index Copernicus, DRJI, «Україніка наукова», Universia, Global Impact Factor, Scientific Indexing Service, Open Academic Journals Index. Подано інформацію про ці ресурси та посилання на них. На сайті журналу наведено його наукометричні показники: Index Copernicus (Польща) ICV 2014: 70.47; Google Scholar – hi – 11; Global Impact Factor – 0.765 (2015); InfoBase Index – 3.1 (IBI Factor 2015) [15]. Співробітники бібліотеки зазначеного університету беруть активну участь у наукових дослідженнях з проблем бібліометрії. Зокрема, у своїй публікації Т. Колесникова і О. Матвеева розкривають можливості проведення бібліометричних досліджень за допомогою програми Bibexel за умов обмеженого доступу бібліотек ВНЗ України до міжнародних повнотекстових БД і БД наукового цитування [12].

Отже, можна стверджувати, що наукові установи та редакції журналів активно працюють у напрямі ширшої репрезентації наукового доробку українських вчених у міжнародних науково-інформаційних системах.

Вирішити проблему постачання науково опрацьованої реферативної інформації до глобальних інформаційних сервісів централізовано на загальнонаціональному рівні набагато легше, ніж вирішувати її кожному видавництву окремо [22]. Особливе місце у вирішенні цього завдання належить Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Так, на думку В. І. Попика, утвердженню провідних позицій НБУВ у інтеграції національного науково-інформаційного простору сприяє зосередження в ній одночасно унікального за своєю повнотою національного репозитарію фахових видань «Наукова періодика України» та тісно пов'язаної з ним реферативної БД «Україніка наукова», які є ланцюгом, що об'єднує бібліотечний сектор наукової інформації з науковими установами та закладами освіти як видавцями наукової періодики. Підтримку цій справі надає також розгортання на порталі НБУВ бази даних «Бібліометрика української науки». У сукупності зазначені сегменти створюють єдиний науково-інформаційний комплекс «Наука України».

В. І. Попик висловлює переконання, що найбільш раціональною є розбудова такої інтегрованої інформаційної системи саме на базі НБУВ [18].

На сьогодні у Бібліотеці існує спеціальний науковий відділ бібліометрії і наукометрії, яким реалізовано пілотний проект інформаційно-аналітичної системи «Бібліометрика української науки», до якої включено понад 2 тис. бібліометричних портретів учених і кілька десятків профілів журналів і підрозділів установ, а також розроблено алгоритмічно-програмний інструментарій аналітичних обчислень. Створена система – джерельна база для незалежного експертного оцінювання результатів дослідницької діяльності українських учених і колективів [3].

Важливим чинником для бібліометричного напрямку розвитку інформаційних ресурсів НБУВ стало індексування повнотекстового ресурсу «Наукова періодика України» інформаційно-пошуковою системою Google Scholar завдяки постачанню якісних метаданих, зокрема рефератів наукових публікацій. Проведений аналіз індексування повних текстів і метаданих статей «Наукової періодики України» засвідчив, що показники наукометричних профілів учених (кількість цитувань, індекси цитування) після цього нововведення зросли в 3–4 рази [22].

РБД «Україніка наукова» є єдиною в Україні загальнодоступною універсальною БД, що містить інформацію про наукові публікації з усіх галузей знання. Станом на 22.03.2016 загальна кількість відображених у ній джерел складає понад 607 тис., понад 67 % з яких – статті з понад 750 періодичних та продовжуваних видань. Щорічно РБД поповнюється, в середньому, на 47 тис. записів. На основі РБД «Україніка наукова» вже понад 20 років видається Український реферативний журнал «Джерело». Середня кількість щоденних звернень до електронної сторінки «Україніка наукова» складає 11 тис. Наявність електронної сторінки розширює можливості аналізу та дозволяє застосовувати сучасні методи вебметрії.

На основі інформаційного масиву РБД здійснено низку бібліометричних досліджень, спрямованих на вивчення динаміки надходження, видового розподілу, тематичного наповнення документів, публікаційної активності окремих вчених і наукових установ, визначення пріоритетних напрямів у різних галузях, зокрема, енергетиці, видавничій діяльності, інформаційних технологіях, педагогіці, політиці, праві тощо [7; 8; 10; 24]. В дисертаційному дослідженні І. В. Балагури розкрито можливості застосування мереж співавторів та мереж термінів для наукометричного аналізу інформаційного масиву РБД «Україніка наукова» [1]. Але

відсутність спеціального бібліометричного інструментарію у цьому ресурсі НБУВ значно ускладнює проведення таких досліджень та обмежує їх джерельну базу.

Розглянемо на прикладі статті О. В. Фоміна «Аналіз доцільності застосування шестигранних порожнистих профілів як складових елементів несучих систем напіввагонів» з журналу «Наука та прогрес транспорту. Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. акад. В. Лазаряна», яку інформацію для проведення дослідження, зокрема бібліометричного, може одержати користувач про певне наукове джерело на сайті журналу, в якому воно опубліковано, а також на таких ресурсах НБУВ, як РБД «Україніка наукова» та «Наукова періодика України». Зазначимо, що на сайті журналу сторінка вказаної статті, окрім бібліографічного опису, анотації, посилання на повний текст, ключових слів, пристатейної бібліографії, містить такі цікаві з погляду бібліометрії сервіси, як: DOI (Digital Object Identifier) та ідентифікатор ORCID (Open Researcher and Contributor ID). Звернувшись до сервісу ORCID, можна одержати інформацію про автора, а саме – його освіту, місце роботи, публікації, у нашому випадку – 31 наукову працю вченого (є посилання на повні тексти).

Звернувшись до ресурсу НБУВ «Наукова періодика України», ми знаходимо бібліографічний опис цієї статті, реферат і кілька посилань: на повний текст, зміст випуску, цитування публікації та цитованість її авторів. За гіперпосиланнями прізвища автора та видання можна одержати доступ до всіх публікацій вказаного автора та журналу, представлених на ресурсах НБУВ. В контексті нашого дослідження найбільш цікавим є сервіс цитування. При зверненні до нього ми одержуємо інформацію про 5 джерел, в яких процитовано вказану публікацію, а також про 26 тематично пов'язаних статей (для деяких є посилання на повні тексти в форматі PDF). До кожної з цих статей наведено посилання на джерела, які їх цитують. У нашому випадку їх кількість складає 543 назви, до кожної з яких також наведено посилання на тематично пов'язані публікації. Отже, користувач має можливість розширити пошук за визначеною тематикою.

На іншому ресурсі НБУВ – РБД «Україніка наукова» також наведено бібліографічні відомості про цю публікацію та реферат до неї, доступний пошук за автором та виданням. Додатково існує можливість пошуку за тематичною рубрикою (у даному випадку – *напіввагони*). Звернувшись за цим посиланням, одержуємо доступ до 18 робіт зі вказаної тематики,

наведених на ресурсах НБУВ. Також існує посилання на повний текст статті (через посилання на ресурс «Наукова періодика України») та на пошук видання у каталогах НБУВ. Але сервіс цитування на ресурсі РБД «Україніка наукова» відсутній, що значно обмежує коло пошуку інформаційних джерел з теми. Логічною є необхідність розміщення на веб-сторінці РБД «Україніка наукова» такого ж посилання на сервіс Google Scholar щодо цитування, яке присутнє на ресурсі «Наукова періодика України».

Необхідною умовою розвитку РБД «Україніка наукова» є робота з редакціями щодо підвищення рівня рефератів публікацій. Наразі у відділі наукового формування національних реферативних ресурсів НБУВ готується до друку методичний посібник зі складання рефератів і анотацій, де враховано сучасні вимоги з підготовки публікації для зарубіжних аналітичних БД. Серед них обов'язковими є: інформативність, оригінальність, змістовність, структурованість, якісна англійська мова, компактність (обсяг 100–250 слів). Необхідність дотримання цих вимог зумовлена, зокрема, тим, що анотації (реферати, авторські резюме) англійською мовою слугують для іноземних учених основним і, як правило, єдиним джерелом інформації про зміст. Зарубіжні фахівці з анотації оцінюють публікацію, можуть використовувати її у своїй публікації та зробити на неї посилання, відкрити дискусію з автором, запросити (передплатити) повний текст [4].

Висновки

Бібліометрія як наукова галузь активно розвивається, розширюються сфери її застосування, зокрема для оцінювання ефективності наукової діяльності та визначення пріоритетних напрямів і темпів розвитку науки. Розробляються нові бібліометричні показники, які дозволяють точніше визначати впливовість публікацій, оцінювати діяльність вчених, дослідницьких груп, наукових установ і вищих навчальних закладів.

В Україні здійснюється вагомий робота в напрямі залучення наукового доробку вітчизняних вчених до глобальних науково-інформаційних систем та покращення показників вітчизняної науки в міжнародних рейтингах. У контексті сучасних вимог удосконалюється зміст і програмне забезпечення інформаційних ресурсів, зокрема сайтів наукових установ і видань. Наукові колективи спрямовують зусилля на підвищення імпаکت-факторів та інших бібліометричних показників фахових журналів, а також на ширше представлення видань в міжнародних бібліо- та наукометричних БД, репозитаріях і пошукових системах.

У вирішенні цих завдань одне з провідних місць належить Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Її фахівцями розроблено та впроваджено інформаційно-аналітичну систему «Бібліометрика української науки». Водночас особлива увага приділяється поглибленню інтеграції двох загальнонаціональних наукових інформаційних ресурсів: РБД «Україніка наукова» та національного репозитарію фахових видань «Наукова періодика України». Доцільним, на наш погляд, є наведення на веб-сторінці РБД «Україніка наукова» інформації щодо цитування публікації та цитованості авторів, яка є на ресурсі «Наукова періодика України», що дозволить значно розширити коло пошуку джерел за темою запиту, а також сприятиме розбудові єдиного науково-інформаційного комплексу «Наука України» на базі НБУВ.

Важливим завданням для науковців лишається вивчення досвіду інших країн, зокрема Польщі, щодо створення національних бібліо- та наукометричних платформ. Для розширення кола користувачів необхідно розробити англійськомовний інтерфейс доступу до РБД «Україніка наукова», а в перспективі подавати всі реферати і англійською мовою.

З урахуванням підвищеної зацікавленості вчених у представленні їх доробку у міжнародному науково-інформаційному просторі, а також необхідності вирішення проблем створення національної системи цитування вбачається доцільною поступова трансформація РБД «Україніка наукова» із суто реферативної у бібліометричну реферативну БД. Це сприятиме утриманню позицій РБД як провідного загальнонаціонального ресурсу, а також, у перспективі, визначенню на її основі загальнонаціональних у світі бібліо- та наукометричних індексів. Для цього необхідно вдосконалення програмного й апаратного забезпечення, розроблення бібліо- та наукометричного апарату, а також підвищення вимог до першоджерел, якості рефератів і анотацій, відповідності метаданих публікацій міжнародним видавничим стандартам.

Список використаних джерел

1. Балагура І. В. Технологія наукометричного аналізу мереж співавторів на основі екстракції термінів із реферативної бази даних : автореф. дис. ... канд. техн. наук / І. В. Балагура ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 20 с.
2. Бібліометрика української науки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuviar.gov.ua/bpnu> (дата звернення: 10.05.2016). – Назва з екрану.

3. Бібліометрика української науки : інформаційно-аналітична система / Л. Костенко, О. Жабін, О. Кузнецов, Є. Кухарчук, Т. Симоненко // Бібл. вісн. – 2014. – № 4. – С. 8–12.

4. Деякі рекомендації з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://akademperiodyka.org.ua/docs/Zbirnyk13_06_2013/Zbirnyk_dodatok_3.pdf (дата звернення : 15.05.2016). – Назва з екрану.

5. Діденко Ю. В. Відповідність академічної наукової періодики критеріям міжнародних журналів / Ю. В. Діденко // Наука України у світовому інформаційному просторі. – 2015. – Вип. 11. – С. 12–17.

6. Добров Г. М. Наука о науке: начала науковедения / Г. М. Добров. – Київ : Наукова думка, 1989. – 301 с.

7. Зайченко Н. Я. Бібліометрика у реферативній базі даних «Україніка наукова» / Н. Я. Зайченко // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матеріали міжнар. наук. конф., Київ, 8–10 жовт. 2013 р. – Київ, 2013. – С. 338–340.

8. Кириленко С. Е. Особливості потоку НТІ з інформатики у реферативній базі даних «Україніка наукова» / С. Е. Кириленко, С. В. Добровська // Наука України у світ. інформ. просторі. – Вип. 8. – 2013. – С. 116–122.

9. Кияк Б. Р. Теоретико-методичні засади формування конкурсною системи оцінювання і прогнозування фундаментальних наукових досліджень : автореф. дис. ... д-ра екон. наук / Б. Р. Кияк ; НАН України, Центр дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва. – Київ, 2003. – 40 с.

10. Ключнікова О. Бібліометричний аналіз динаміки наукових публікацій з питань держави та права на основі УРЖ «Джерело» / О. Ключнікова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського – 2013. – Вип. 37. – С. 276–285.

11. Кобелев О. Біобібліометрія як метод інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек / О. Кобелев // Вісн. Книжк. палати. – 2011. – № 3. – С. 28–31.

12. Колесникова Т. А. Оцінка результативності научних досліджень : бібліометрія / Т. А. Колесникова, Е. В. Матвеева // Наука та прогрес трансп. Вісн. Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна. – 2015. – № 4. – С. 7–22.

13. Костенко Л. Бібліометрика української науки [Електронний ресурс] / Л. Костенко // Дзеркало тижня. – 2014. – № 41. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/science/bibliometrika-ukrainskoy-nauki> (дата звернення : 12.05.2016). – Назва з екрану.

14. Ланде Д. В. Наукометричні дослідження мереж співавторства по базі даних «Україніка наукова» / Д. В. Ланде, І. В. Балагура // Реєстрація, зберігання і обробка даних. – 2012. – Т. 14, № 4. – С. 41–51.

15. Наука та прогрес транспорту. Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту [Електронний ресурс] : веб-сайт Режим

доступу : <http://stp.diit.edu.ua> (дата звернення : 5.04.2016). – Назва з екрана.

16. Наукова періодика України та бібліометричні дослідження : [монографія] / Л. Й. Костенко, О. І. Жабін, С. О. Копанєва, Т. В. Симоненко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 173 с.

17. *Политова Е. А.* Анализ цитирования (Индекс цитирования. Индекс Хирша) [Електронний ресурс] / Е. А. Политова // Рос. офтальмология онлайн, – 2013. – № 10. – Режим доступу : <http://www.eyepress.ru/article.aspx?11521> (дата звернення : 5.04.2016). – Назва з екрана.

18. *Попик В.* Нові обрії інтеграції національного науково-інформаційного простору / В. Попик // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2015. – Вип. 41. – С. 11–25.

19. Про затвердження Порядку оцінки розвитку діяльності наукової установи: Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 399 від 03.04.2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0629-12> (дата звернення: 10.03.2016). – Назва з екрана.

20. Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1112 від 17.10.2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z185-112>. (дата звернення: 10.03.2016). – Назва з екрана.

21. *Рибачук В. П.* Методологічні проблеми оцінювання продуктивності наукової діяльності / В. П. Рибачук // Наука та наукознавство. – 2013. – № 2. – С. 46–52.

22. Розвиток національної системи реферування (до 20-річчя Українського реферативного журналу «Джерело») / В. В. Петров, О. С. Онищенко, А. А. Крючин, К. В. Лобузін, Н. М. Мініна, Н. Я. Зайченко // Вісн. Нац. акад. наук України. – 2015. – № 10. – С. 71–74.

23. Руководство по наукометрии : индикаторы развития науки и технологи : монография [Електронний ресурс] / М. А. Акоев, В. А. Маркусова, О. В. Москалева, В. В. Писляков. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2014. – 250 с. – Режим доступу : http://wokinfo.com/media/pdf/ru-biblio_handbook_full.pdf (дата звернення: 20.04.2016). – Назва з екрана.

24. *Сандул О.* Бібліометричний аналіз масиву наукових документів з актуальних проблем політики та політичних наук, відображених у загальнодержавній РБД «Україніка наукова» / О. Сандул // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського – 2015. – Вип. 41. – С. 361–370.

25. *Симоненко Т. В.* Бібліометрика української науки (за матеріалами наукового повідомлення на засіданні Президії НАН України 10 грудня 2014 р.) / Т. В. Симоненко // Вісн. Нац. акад. наук України. – 2015. – № 3. – С. 91–94.

26. *Соловяненко Д. В.* Політика індексації видань у наукометричних базах даних Web of Science та SciVerse Scopus / Д. В. Соловяненко // Бібл. вісн. – 2012. – № 1. – С. 6–21.

27. *Стрішенець Н. В.* Метадані у сучасному бібліотекознавстві. Метадані – нове чи старе поняття? / Н. В. Стрішенець // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2010. – № 2. – С. 4–11.

28. e-Verum consortium [Електронний ресурс] : веб-сайт. – Режим доступу : <http://everum.org.ua> (дата звернення: 2.05.2016). – Назва з екрана.

29. *Garfield E.* A Century of Citation Indexing. Key note address // 12th COLLNET Meeting, September 20–23, 2011, Istanbul Bilgi University. – Istanbul. – 2011.

30. *Garfield E.* Citation indexes for science. A new dimension in documentation through association of ideas // Science. – 1955. – Vol. 122, № 3159. – P. 108–111.

31. Library, Information Science & Technology Abstracts (LISTA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://web.a.ebscohost.com> (дата звернення: 20.03.2016). – Назва з екрана.

32. Symmetry, Integrability and Geometry : Methods and Applications (SIGMA) [Електронний ресурс] : веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.emis.de/journals/SIGMA/>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2017 р.

Nadiia Zaichenko,

head of department, Vernadsky National Library of Ukraine

Oksana Sandul,

junior research fellow, Vernadsky National Library of Ukraine

Bibliometric trend for development of abstract database «Ukrainika Naukova»

The features of the international bibliometric systems development and the problems of using bibliometric indices to evaluate research efficiency have been considered. The research activity of the leading Ukrainian scientific and educational institutions, the publications of which are to be included in the global scientific information systems, has been analyzed. The focus is made on the problems of the further integration of two national scientific information resources, namely the abstract database «Ukrainika Naukova» and the national repository of accredited publications «Scientific Periodicals of Ukraine», to form the integrated scientific information complex «Science of Ukraine» on the basis of Vernadsky National Library of Ukraine. The reasonability and the prospects of bibliometric trend for development of the abstract database «Ukrainika Naukova» in the context of the topical problem of representing research works by Ukrainian scientists in the global scientific information space, have been grounded.

Keywords: bibliometry, bibliometric database, bibliometric indices, information resources, abstract, abstract database «Ukrainika Naukova».

УДК 002.1(048.3):004.6[477+(470+571)+476+574]

Олена Ключнікова,

мол. наук. співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ФОРМУВАННЯ РЕФЕРАТИВНИХ РЕСУРСІВ В ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

Висвітлено питання розбудови національних реферативних ресурсів в окремих країнах пострадянського простору. Проаналізовано сучасний стан розвитку реферативних журналів і баз даних у таких країнах, як Російська Федерація, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан і Україна. Розкрито перспективи розвитку реферативної справи в контексті побудови сучасного інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформаційні ресурси, реферативні бази даних, реферативні журнали, реферативні ресурси, системи реферування України, Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан.

Швидкі темпи накопичення та поширення інформації у сучасному світі потребують трансформаційних та інноваційних змін у бібліотечній сфері; відбувається поступове перетворення традиційних бібліотечних установ на інформаційно-комунікаційні центри. За таких умов актуальною стає потреба пошуку нових методологічних засад подальшого розвитку бібліотек як інформаційних центрів, ґрунтового осмислення процесів становлення нового «електронного» бібліотекознавства. Українське бібліотекознавство не може розвиватися осторонь міжнародного контексту, незаперечних досягнень зарубіжної бібліотекознавчої думки в умовах існування глобальної інфраструктури міжнародної організації знання, тому одним із завдань сучасної української бібліотечної науки є активізація вивчення досвіду інших держав з означених питань [34, с. 425]. Упродовж останніх років питання впровадження в бібліотечну практику інноваційних технологій, створення власних електронних інформаційних ресурсів та їх використання є пріоритетним для забезпечення розвитку наукового потенціалу провідних науково-дослідних установ, інформаційних центрів, бібліотек. Особливе місце серед електронних ресурсів посідають реферативні ресурси, які допомагають не лише зорієнтуватися у потоці наукової літератури, одержати найновіші відомості з певних галузей знань,

але є загальноприйнятою формою обміну науковими досягненнями та спілкування вчених в усьому світі.

Метою дослідження є вивчення досвіду окремих країн пострадянського простору у сфері створення реферативної інформації та застосування найперспективніших рішень у процесі розвитку ефективної системи інформаційно-аналітичного забезпечення української науки, частиною якої є реферативні ресурси.

Дослідженням питання створення, видання, використання реферативної інформації займалися дослідники В. Бідбаєр [2], Д. І. Блюменау [3], В. В. Бондар [4], М. А. Брисман [5], Г. К. Бистрова [6], А. А. Вейзе [8], В. О. Виноградов [9], В. І. Воронков [10], Н. І. Гендіна [11], Р. С. Гіляревський [12], А. П. Гончаренко [13], О. А. Гречихін [14], В. М. Єфременкова [15], Г. С. Жданова [16], Е. Ш. Журавель [17], Н. Я. Зайченко [18], Р. П. Карташов [20], В. О. Корнієнко [24], Л. Й. Костенко [25], Л. О. Кочубей [26], А. А. Крючин [27], Н. М. Кушнаренко [28], В. П. Леонов [29], В. А. Маркусова [30], М. А. Плющ [31], В. І. Соловійов [32], М. Б. Сорока [33], А. І. Чорний [36], Я. Л. Шрайберг [37] та інші.

Перші спеціалізовані служби з реферування наукової літератури стали виникати у зарубіжних країнах наприкінці XVIII ст., в Росії ж основоположником реферативної справи вважають М. В. Ломоносова. Питанням науково-інформаційної роботи він присвятив трактат «О должности журналистов в изложении ими сочинений, назначенных для поддержания свободы рассуждения» 1754 р., надрукований у перекладі французькою мовою у журналі «Bibliothèque Germanique» (1755 р.). У цій праці вчений наголошував на необхідності представлення в журналах найточніших скорочень нових творів, а також приєднання до них суджень щодо їх змісту. Він писав, що мета таких витягів полягає у розповсюдженні серед учених відомостей про нові книги [31, с. 27]. 1758 р. М. В. Ломоносов підготував програму організації щотижневого реферативного журналу (РЖ) у проєкті «Санкт-Петербургских ведомостей», де передбачалося публікувати скорочені перекази творів з їх оцінкою для оперативного ознайомлення вчених з новими книгами. Як зауважує М. А. Плющ, у XVIII ст. в Росії, окрім приватних журналів і академічних реферативних видань, іншими джерелами реферативної інформації були науково-популярні журнали Академії наук, зокрема «Примечания к Санкт-Петербургским Ведомостям» з рефератами книг (1728–1742 рр.). Провідними тематичними напрямками реферативної інформації цих видань

були питання медицини, техніки, сільського господарства, астрономії, географії та фізики. На початку XIX ст. з'явився наказ Олександра I, де наголошувалось на необхідності отримання інформації про відкриття із зарубіжних журналів і книг з перекладом російською мовою. Новим реферативним виданням на початку століття в Росії стали «Московские ученые ведомости» (1804–1807 рр.) проф. І. Ф. Буле, які висвітлювали питання філології та історії. У період до 1830-х рр. відбувалося зростання кількісних і якісних показників реферативної інформації. Виникнення в Росії технічних журналів на початку XIX ст. відбулося майже одночасно з появою спеціальних РЖ. В «Журнале полезных изобретений в искусствах, художествах и ремеслах и новейших открытий в естественных науках», заснованому 1806 р. (упродовж 1807–1810 рр. мав назву «Повременное издание о полезных изобретениях в искусствах, художествах и ремеслах...»), який видавав П. М. Дружинін, друкувались рецензії на книги з технічної тематики та реферати статей, надрукованих в європейських технічних журналах. На початку 1830-х рр., враховуючи складне становище у галузі науки, публікація реферативної інформації продовжувалась тільки в галузевих періодичних виданнях. Упродовж 1860–1880 рр. зростає кількість наукових і технічних журналів, які містили бібліографічні, а деякі з них – реферативні розділи.

Першими радянськими реферативними виданнями стали оглядово-реферативний журнал «Успехи физических наук», РЖ «Ботаническое обозрение» та реферативні видання з питань закордонної військової техніки та медицини на початку 1920-х рр. З 1928 р. в науково-інформаційній діяльності починається етап стабілізації та переходу до централізованої форми організації, а розвиток науки та техніки цього періоду сприяв виникненню низки галузевих РЖ [31]. Але упродовж 1940–1950 рр. галузеві РЖ були замінені збірниками рефератів з певної теми, що виходили епізодично. Кожен з них був присвячений окремому питанню вказаної науки. Таке обмеження дозволяло достатньо глибоко висвітлити ці питання, але шляхом відмови від систематичного інформування про літературу галузі в цілому. Оскільки систематичне інформування про найважливішу літературу цілої галузі знання важливе для вчених, саме планово організована система органів і видань спроможна забезпечити належну повноту й оперативність інформаційного обслуговування науковців [33, с. 13].

Сфера реферування зазнала значних змін після створення 1952 р. Інституту наукової інформації Академії наук (АН) СРСР, який згодом став

Всеросійським інститутом наукової та технічної інформації АН СРСР, а нині Всеросійським інститутом наукової та технічної інформації (ВІНІТІ) Російської академії наук (РАН). 1953 р. ВІНІТІ започаткував видання РЖ з різних галузей науки та техніки, де вказувалися провідні наукові видання з усіх республік СРСР. Наразі у більш ніж 200 тематичних випусках журналу з періодичністю 1–2 рази на місяць публікуються реферати на основі опрацювання близько одного мільйона документів щороку зі 130-ти країн світу на 66 мовах з актуальних питань точних, природничих, медичних і технічних наук. Також видається Електронний Реферативний Журнал (ЕлРЖ) ВІНІТІ, який дозволяє користувачеві переглядати вміст РЖ на комп'ютері. Він максимально наближений до друкованого аналогу: кожен номер ЕлРЖ відповідає якомусь номеру РЖ за складом описів документів і їх розташуванням за рубриками, а також за пошуковим апаратом. Номери ЕлРЖ можуть супроводжуватися редакційною статтею. Документ ЕлРЖ складається з бібліографічного опису та реферату. Користувачеві необхідно вибрати розділ, який його цікавить і перейти до пошуку документів. Запит можна здійснювати за ключовими словами, автором, роком видання тощо. Ключові слова, прізвища авторів вводяться для пошуку в одному рядку. Можна переглянути статті за окремий рік або за декілька років одночасно. Окрім традиційних можливостей комп'ютерна версія РЖ надає користувачеві багато додаткових сервісних функцій з пошуку інформації, зокрема створення власних покажчиків, друку документів, дозволяє працювати з кількома номерами РЖ та створювати тематичні добірки рефератів. Використання всіх функцій ЕлРЖ сприяє ефективній роботі з реферативною інформацією ВІНІТІ. Широке визнання серед науковців усього світу отримала також база даних (БД) ВІНІТІ – одна з найбільших у Росії БД з природничих та технічних наук. БД вміщує матеріали РЖ ВІНІТІ з 1981 р. та формується з матеріалів періодичних видань, книг, конференцій, тез доповідей, патентів, нормативних документів, депонованих наукових робіт, 30 % з яких складають російські джерела. БД містить 28 тематичних фрагментів, що складають 217 розділів. Для одночасного пошуку за декількома тематичними фрагментами, а також з метою навігації по БД ВІНІТІ генерується єдина політематична БД. Зазначимо, що доступ до БД надається на платній основі.

Серед фахівців у галузі суспільних наук достатньою популярністю користуються БД Інституту наукової інформації з питань суспільних наук (ІНІСН) РАН, який засновано 1969 р. на базі Фундаментальної бібліотеки

суспільних наук (ФБСН) АН СРСР. БД ІНІСН відображають окремі видання (монографії, щорічники, збірники статей, матеріали конференцій, бібліографічні покажчики тощо), статті з журналів та збірників праць, депоновані рукописи, автореферати дисертацій тощо. Користувачі можуть працювати з цілим комплексом БД соціально-економічного та гуманітарного профілю, куди входять БД з літературознавства, держави і права, мовознавства, філософії і соціології, економіки та демографії, історії, археології й етнології, наукознавства, релігієзнавства, сходознавства. БД ведуться з початку 1980-х рр. та містять анотовані описи книг і статей з журналів і збірок на 140 мовах, що надійшли до Фундаментальної бібліотеки ІНІСН. Зазначимо, що пошук інформації можна провести у будь-якій БД без реєстрації. Описи книг і статей у БД містять шифр зберігання та посилання на повні тексти документів з Наукової електронної бібліотеки eLIBRARY.RU, яка є найбільшою у Росії електронною бібліотекою наукових публікацій, що має значні можливості пошуку та отримання інформації. eLIBRARY.RU інтегрована з Російським індексом наукового цитування (РІНЦ) – безкоштовного загальнодоступного інструменту вимірювання та аналізу публікаційної активності вчених і організацій.

Слід зазначити, що 30 січня 2015 р. у бібліотеці ІНІСН РАН сталася пожежа, що призвела до значних втрат бібліотечних фондів. Однак, як зауважив Ю. Пивоваров, автоматизована інформаційна система з суспільних наук, унікальні БД ІНІСН, які нараховують більше чотирьох мільйонів одиниць записів, збереглися.

На сучасному етапі окрім Російської Федерації, де збереглася створена з часів СРСР система реферування, реферативна справа розвивається також в Республіці Білорусь, Україні та Республіці Казахстан. Наразі в Республіці Білорусь функціонує система бібліотек, яку очолює Національна бібліотека Білорусі (далі – НББ), що забезпечує широкий доступ до інформаційних ресурсів своєї країни та багатьох інших країн світу. Серед них – численні БД, які генеруються в Західній Європі та США, також БД ВІНІТІ, ІНІСН. У Білорусі активно створюються також власні електронні ресурси з використанням новітніх інформаційних і комунікаційних технологій, серед яких – БД «Беларусь: ад мінулага да сучаснага» («Білорусь: від минулого до сучасного») містить поточну (з 2007 р.) білорусознавчу інформацію з питань культури, бібліотечної справи, філософії, психології, релігієзнавства, історії, суспільних наук та інших галузей знань. БД містить бібліографічні описи збірників праць,

авторефератів дисертацій, дисертацій, рукописів, образотворчих матеріалів, нотних, картографічних видань, аудіо-, відеодокументів білоруською та іноземними мовами, а також відомості про статті з періодичних та продовжуваних видань і збірників праць білоруською та російською мовами. 2007 р. до БД «Беларусь: ад мінулага да сучаснага» долучили такі БД: «Гісторыя Беларусі» («Історія Білорусі») та «Чарнобыль» («Чорнобыль»). Перша самостійно функціонувала протягом 1993–2006 рр., а друга – 1991–2006 рр. Бібліографічні записи частково анотовані. З метою підвищення ефективного використання наукових інформаційних ресурсів бібліотека надає можливість здійснювати замовлення безпосередньо з інтернет-порталу.

БД «Культура і мастацтва Беларусі 1993–2007 гг.» («Культура та мистецтво Білорусі 1993–2007 рр.») вміщує бібліографічні описи книг, брошур, наукових збірників, авторефератів дисертацій, дисертацій, статей зі збірників, журналів і газет з питань культури та мистецтва Білорусі різними мовами. Містить бібліографічну інформацію, складену обласними бібліотеками Білорусі. Більша частина бібліографічних записів анотована.

На особливу увагу заслуговує електронний інформаційний ресурс Центральної наукової бібліотеки ім. Я. Коласа НАН Білорусі – реферативна БД «Экология и природопользование в Беларуси», створена 2002 р. Тематичні рубрики охоплюють питання екології, природокористування, охорони природи, міжнародної співпраці, геологічної будови, корисних копалин, клімату, водних ресурсів, ґрунтів, рослинного та тваринного світу, природного ландшафту, антропогенного впливу на навколишнє середовище, наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, а також інших надзвичайних подій техногенного та природного характеру, системи моніторингу, екологічної освіти й інформованості населення. Достатня увага приділяється також еколого-правовим проблемам. Цей ресурс містить бібліографічні описи та реферати на книги, статті з серіальних видань, тематичних збірок, автореферати дисертацій, що висвітлюють матеріали з питань екології, видані на теренах Білорусі. Для ефективного пошуку необхідних документів передбачено 70 полів і підполів, розроблено тематичний рубрикатор, який містить поняття, структуровані за розділами та підрозділами. БД постійно оновлюється [1].

У Республіці Казахстан до розпаду СРСР також не було власної системи реферування наукової літератури, тому після здобуття республікою суверенітету гостро постало питання про її створення. 1993 р. розпочато

роботу з формування державних фондів, що відображають науково-технічний та інтелектуальний потенціал країни. У результаті Казахстан став першою республікою серед країн СНД (не враховуючи Росію), що здійснила випуск власних реферативних видань – «Сборника научно-исследовательских работ и опытно-конструкторских разработок», а також «Реферативного журнала» (РЖ), які наразі є найважливішими науковими інформаційними виданнями. Їхнє головне завдання – оперативне інформування про останні досягнення в науці та техніці. З 1993 р. видається «Сборник НИР и ОКР» – періодичне видання, де публікуються реферати звітів про зареєстровані та виконані науково-дослідні, дослідно-конструкторські розробки (або їх самостійні етапи, розділи) та захищені докторські та кандидатські дисертації. Окрім традиційної друкованої форми видання «Сборник НИР и ОКР», формується його електронний аналог, що тиражується за передплатою та запитом користувачів.

З 1981 р. видається реферативний збірник «Депонированные научные работы» з рефератами наукових робіт, що надійшли на депонування в Національний центр науково-технічної інформації (НЦ НТІ) м. Алмати, а також реферати зареєстрованих, надісланих на зберігання до інформаційного фонду інтелектуальних продуктів – результатів наукової, науково-технічної або іншої творчої діяльності громадян і організацій Республіки Казахстан (ідеї, гіпотези, концепції) [7].

Для оперативного інформування різних категорій користувачів про найважливіші досягнення науки та техніки було започатковано РЖ. З урахуванням можливостей НЦ НТІ (фінансових, кадрових, організаційних тощо) було запропоновано започаткувати реферування наукових робіт тільки казахстанських учених та спеціалістів, що надруковані як у Казахстані, так і за його межами. На початковому етапі (1993–1995 рр.) створено структури, що забезпечують збирання, перероблення джерел інформації, накопичення, зберігання і публікацію вторинної науково-технічної інформації. В подальшому (1996–1998 рр.) розроблено автоматизовану систему оброблення науково-технічної літератури (АСОНТЛ), що дозволила уніфікувати процеси підготовки оригінал-макетів РЖ та бібліографічних покажчиків. Одночасно запроваджено систему автоматизованого вводу науково-технічної інформації у бази даних з використанням мережевої технології та вдосконалено довідково-пошуковий апарат. З 1999 р. відбуваються роботи з подальшого вдосконалення створеної системи опрацювання науково-технічної літератури [21].

Зауважимо, що на пострадянському просторі формують реферативні ресурси на власних платформах у Російській Федерації та Республіці Казахстан [22]. Інформаційною базою республіканської служби реферування є періодичні видання в галузі науки і техніки, що видаються в Республіці Казахстан, а також в країнах близького та далекого зарубіжжя.

На основі аналітико-синтетичного опрацювання наукових публікацій казахстанських вчених і спеціалістів формується РЖ, який виходить чотирма галузевими серіями:

Серія 1. Хімія. Охорона навколишнього середовища. Екологія людини. Нанотехнології.

Серія 2. Геологія. Енергетика. Електротехніка. Гірнична справа. Металургія. Машинобудування. Транспорт.

Серія 3. Сільське та лісове господарство. Харчова промисловість. Біотехнологія.

Серія 4. Фізико-математичні науки: Математика. Кібернетика. Фізика. Механіка. Геофізика. Астрономія. Космічні дослідження.

З 2000 р. виходить Електронний реферативний журнал (ЕРЖ) – аналог друкованих видань РЖ – автоматизований інформаційний продукт з можливістю пошуку та відбору документів за тематикою, авторським і предметним покажчиками, видом документа, ключовими словами тощо. За замовленнями користувачів із урахуванням видового та тематичного складу документів і глибини ретроспективи формуються тематичні випуски ЕРЖ за галузями науки й економіки [35]. До структури журналу, окрім основної частини (тексту), входить довідково-пошуковий апарат, який містить авторський покажчик, список літератури та зміст, що відображає перелік розділів і підрозділів.

Наразі постійно актуалізуються реферативно-бібліографічні проблемно-орієнтовані БД з різних галузей науки та техніки, вони представлені на сайті НЦ НТІ та доступні широкому колу користувачів. Окрім цього, НЦ НТІ забезпечує електронний доступ до зарубіжних БД і відомостей з російських БД ВІНІТІ [19, с. 2–3].

Перші спроби створення РЖ в Україні було зроблено галузевими центрами інформації також після здобуття незалежності. 1993 р. Український центр наукової медичної інформації та патенто-ліцензійної роботи (Укрмедпатентінформ) почав видавати український «Медичний реферативний журнал». Книжкова палата України стала засновником «Реферативного журналу України», дві тематичні серії якого видавалися

у друкованому вигляді «Політика. Політичні науки» (з 1997 р.) та «Економіка. Економічні науки» (з 1998 р.), серія «Історія. Історичні науки» – в електронному вигляді. Протягом багатьох років у цих виданнях було представлено масив реферативної інформації з гуманітарних наук, але, на жаль, на сьогодні вони не видаються. Державною науково-технічною бібліотекою України з травня 1997 р. видається РЖ «Депоновані наукові роботи». Колектив Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук (НААН) спільно з Інститутом гідротехніки та меліорації НААН 1999 р. створив РЖ «Агропромисловий комплекс України», що видається і донині. 2002 р. Асоціацією анестезіологів України, Національним медичним Університетом ім. О. О. Богомольця, Київською медичною академією післядипломного навчання ім. П. Л. Шуліки МОЗ України (нині – Національною медичною академією післядипломної освіти ім. П. Л. Шуліка), Інститутом хірургії та трансплантації органів АМН України засновано «Медицинский реферативно-обзорный журнал (МРОЖ)», що виходив до 2015 року. Національний університет «Одеська юридична академія» почав видавати з 2003 р. «Юридичний реферативний журнал», а з 2004 р. Всеукраїнська екологічна ліга та Центр екологічної освіти та інформації стали випускати РЖ «Екологія». Український інститут науково-технічної і економічної інформації з 2003 р. випускає «Збірник рефератів дисертацій, НДР та ДКР», а з 2006 р. – «Збірник рефератів статей періодичних наукових фахових видань МОН України» (з 2013 р. має назву «Збірник рефератів фахових видань МОН України»). Останні журнали виходять донині.

Зауважимо, що серед перелічених видань більшість є вузькогалузевими, а їх інформаційна база суттєво обмежена за видовим та тематичним наповненням. З міжгалузевих видань на особливу увагу заслугове Український реферативний журнал (УРЖ) «Джерело», започаткований Інститутом проблем реєстрації інформації (ІПРІ) Національної академії наук (НАН) України, перший номер якого вийшов 1995 р. та містив реферати статей з періодичних і продовжуваних видань. Але журнал не охоплював увесь потік наукових видань (монографій, збірників наукових праць, довідкової літератури, посібників для ВНЗ тощо.)

Основи формування цілісної системи реферування української наукової літератури були закладені в корпоративний проект створення національних реферативних ресурсів (1998 р.), основними учасниками якого стали Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ)

та ІПРІ НАН України. Основним продуктом їхньої спільної діяльності стала реферативна база даних (РБД) «Україніка наукова», що представлена для користувачів на сайті НБУВ з 1999 р. Вона призначена для інформаційного забезпечення вчених України та інших країн, повного відображення друкованих праць вітчизняних вчених за всіма галузями науки (як книжкових видань, так і статей з наукової періодики), а також представлення української науки у світовому інформаційному просторі. РБД «Україніка наукова» – єдина загальнодоступна РБД на теренах України – формується на принципах корпоративного співробітництва багатьох наукових інституцій України. На основі РБД «Україніка наукова» з 1999 р. НБУВ спільно з ІПРІ НАН України видає оновлений за структурою та змістом УРЖ «Джерело». Зауважимо, що на відміну від УРЖ «Джерело», РБД значно більша за кількістю записів, оскільки вона містить ретроспективні публікації. Пріоритетними напрямками розвитку РБД є удосконалення її пошукових можливостей, багатоаспектне використання, інтеграція з повнотекстовими ресурсами. Для РБД «Україніка наукова» необхідно поглиблювати наукометричний апарат, який дозволить відстежувати стан окремих галузей знання, публікаційну активність українських учених, цитованість статей тощо [22].

Отже, після розпаду Радянського Союзу та створення на його території незалежних держав виникла необхідність становлення в кожній з них власної національної системи реферування, оскільки через гіперцентралізацію в СРСР існувала єдина система реферування. Більшість ресурсів загальнодержавного значення були зосереджені та продовжують донині функціонувати на території Російській Федерації. Окрім широковідомих БД ВІНІТІ та ІНІСН, що активно розвиваються і на сучасному етапі, існує багато галузевих, проблемно-орієнтованих БД (ПОБД) тощо.

В Республіці Білорусь продовжується робота зі створення вторинних інформаційних ресурсів – електронних каталогів бібліотек, тематичних бібліографічних і реферативних БД, більшість із яких вузькогалузеві. В Республіці Казахстан створені ПОБД для найповнішого відображення друкованих праць вітчизняних вчених з усіх галузей наук. В Україні найвагоміші реферативні ресурси – УРЖ «Джерело», який 2015 р. відзначив своє двадцятиріччя, та РБД «Україніка наукова». Вони надають оперативну інформацію про наукові дослідження та розробки з усіх галузей знання і потребують подальшого розвитку.

На сьогодні серед користувачів набуває популярності отримання не лише вторинної, але й повнотекстової інформації. В Україні, Республіка Білорусь і Казахстан спостерігається відставання бібліотек у галузі створення платних повнотекстових електронних ресурсів і безкоштовних з доступом до них широкого кола користувачів через інтернет. Відтак актуальним завданням є інтеграція реферативних БД з повнотекстовими ресурсами.

На нашу думку, перспективним напрямом розвитку українських електронних реферативних ресурсів є створення ПОБД з актуальних питань науки та техніки. Це дозволить мінімізувати витрати часу для пошуку новітніх наукових джерел і сприятиме розвитку наукового потенціалу нашої держави.

Окрім цього, корисним для українських фахівців є вивчення досвіду з формування електронних РЖ з метою його подальшого впровадження, зокрема, доповнення або заміна друкованого УРЖ «Джерело» електронною версією, що значно прискорить отримання користувачем інформації за допомогою мережі інтернет.

Важливе значення в перспективі має перехід РБД «Україніка наукова» на програмну платформу, що забезпечувала б можливість проведення науко-, інформ- і бібліометричних досліджень для отримання кількісних закономірностей, що забезпечують розвиток наукових досліджень.

Список використаної літератури

1. *Басинюк Т. К.* Реферативная база данных «Экология и охрана окружающей среды Беларуси» – электронный информационный ресурс Центральной научной библиотеки им. Я. Коласа НАН Беларуси / Т. К. Басинюк // Развитие информатизации и системы научно-технической информации : РИНТИ – 2008 : VII Междунар. конф., Минск, 5 нояб. 2008 г. : доклады / Объед. ин-т проблем информатики НАН Беларуси ; науч. ред. : С. В. Абламейко, Р. Б. Григянец, В. Н. Венгеров. – Минск, 2008. – С. 225–229. – Режим доступа : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=UJRN&P21DBN=1&Image_file_name=PDF/bnan_2009_7_13.pdf. – Назва з екрана.

2. *Бідбаєр В.* До концепції вітчизняної системи реферування та видання реферативної інформації / В. Бідбаєр, Л. Костенко // Вісн. Кн. палати. – 1998. – № 3. – С. 21–22.

3. *Блюменау Д. И.* Проблемы свертывания научной информации / Д. И. Блюменау. – Ленинград, 1982. – 166 с.

4. *Бондарь В. В. и др.* Структура наполнения РЖ и БД Химия / В. В. Бондарь, В. М. Ефременкова, Л. М. Королева // НТИ-97. Информационные ресурсы.

Интеграция. Технологии : материалы конф. Москва, 26–28 нояб. 1997 г. – Москва, 1997. – С. 39–40.

5. *Брискман М. А.* Текущая информация об отечественной литературе. Актуальные проблемы / М. А. Брискман // Тр. Ленинград. гос. библ. ин-та им. Н. К. Крупской. – Ленинград : ЛГИК, 1975. – Т. 27 : Библиография в помощь науке. Вып. 1. – С. 55–75.

6. *Быстрова Г. К.* Зарождение и развитие реферативной информации в России : автореф. канд. пед. наук / Г. К. Быстрова. – Москва, 1968. – 28 с.

7. *Вагнер О. К.* Государственные информационные ресурсы : продукция и услуги / О. К. Вагнер // Кітапхана лемі = Мир библиотеки. – 2008. – № 3. – С. 4–8.

8. *Вейзе А. А.* Чтение, реферирование и аннотирование иностранного текста : учеб. пособие / А. А. Вейзе. – Москва : Высш. шк., 1985. – 127 с.

9. *Виноградов В. А.* Роль ИНИОН РАН в информационном обслуживании общественных и гуманитарных наук в России / В. А. Виноградов, Л. В. Скворцов // Теория и практика обществ.-науч. информ. – 1994. – Вып. 9. – С. 5–14.

10. *Воронов В. І.* Становлення інформаційних ресурсів України з науково-технічної діяльності / В. І. Воронков // НТИ. – 1999. – № 1. – С. 25–30.

11. *Гендина Н. И.* Методика реферирования / Н. И. Гендина. – Кемерово, 1991. – 100 с.

12. *Гиляревский Р. С.* Реферативный журнал в структуре современного обслуживания [Электронный ресурс] / Р. С. Гиляревский, В. А. Цветкова // Труды пятнадцатой международной конференции «LIBCOM-2011», Химки, 14–18 нояб. 2011 г. – Москва, 2011. – Режим доступа : www.gpntb.ru/libcom11/dssk/8.pdf. – Назва з екрана.

13. *Гончаренко А. П.* Информационное обеспечение инновационного развития экономики на базе системы научно-технической информации : автореф. дис. канд. экон. наук / А. П. Гончаренко. – Київ, 2009. – 22 с.

14. *Гречихин А. А.* Информационные издания : типология и основные особенности подготовки / А. А. Гречихин, И. Г. Здоров. – Москва, 1988. – 272 с.

15. *Ефременкова В. М. и др.* Критерии качества библиографических баз данных / В. М. Ефременкова, О. Б. Старцева, Н. Ф. Чумакова // НТИ. Сер. 2. Информ. процессы и системы. – 2009. – № 2. – С. 25–29.

16. *Данова Г. С.* О научных основах методики реферирования / Г. С. Данова // НТИ. Сер. 2. – 1967. – № 2. – С. 12–16.

17. *Журавель Е. Ш.* Стандартизация реферата и аннотации / Е. Ш. Журавель, Э. М. Цукерман // НТИ. Сер. 1. – 1979. – № 5. – С. 25–27.

18. *Зайченко Н.* Реферативні ресурси – інформаційний продукт сучасної наукової бібліотеки / Н. Зайченко // Бібл. вісн. – 2005. – № 1. – С. 28–35.

19. *Карабаев Ж. А.* Электронные базы данных по приоритетным проблемам развития науки в Республике Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://oel.bik.org.kg/ru/download/414/> – Назва з екрана.

20. *Карташов Р.* Про створення реферативних журналів України / Р. Карташов // Вісн. Кн. палати України. – 1996. – № 1. – 2. – С. 27–30.

21. *Кембаев Б. А.* Аннотация докторской диссертации Б. А. Кембаева на тему «Создание и развитие системы научно-технической информации Республики Казахстан» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://academy.kz/blogs/entry/annotatsiya-doktorskoj-dissertatsii>. – Назва з екрана.

22. *Кириленко С. Е.* Перспективи розвитку Українського реферативного журналу «Джерело» / С. Е. Кириленко, Н. Я. Зайченко // Науково-технічна інформація. – 2016. – № 1. – С. 8–13. – Режим доступа : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NTI_2016_1_4.

23. *Клюшнікова О. В.* Електронні бібліотечно-інформаційні ресурси Національної бібліотеки Білорусі в забезпеченні наукових досліджень (за матеріалами сайту (www.nlb.by)) / О. В. Клюшнікова // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. 2015 р.) : в 2 ч. – Ч. 2. – Київ, 2015. – С. 21–23.

24. *Корнієнко В.* Проблеми створення українського реферативного журналу «Депоновані наукові роботи» / В. Корнієнко // Вісн. Кн. палати. – 1998. – № 5. – С. 18–20.

25. *Костенко Л. Й.* Реферативна база даних «Україніка наукова»: стан, перспективи використання / Л. Й. Костенко // Сучасний стан та перспективи наукового реферування : матеріали міжнар. семінару-практикуму, присвяч. 10-річчю вид. реферат. журн. «АПК України», 29 трав. 2009 р., Київ. – Київ, 2009. – С. 53–57.

26. *Кочубей Л. О.* Реферативний журнал України «Політика. Політичні науки» : основні концептуальні положення / Л. О. Кочубей. – Київ, 1998. – 16 с.

27. *Крючин А. А.* Досвід видання Українського реферативного журналу «Джерело». Проблеми і перспективи / А. А. Крючин // Реєстрація зберігання і оброб. даних. – 1999. – 1, № 6. – С. 125–128.

28. *Кушнарченко Н. М.* Реферування документів / Н. М. Кушнарченко, В. К. Удалова // Наукова обробка документів : підручник / Н. М. Кушнарченко, В. К. Удалова. – Київ, 2006. – С. 241–277.

29. *Леонов В. П.* Исследование информативности реферативного издания : автореф. дис. канд. пед. наук / В. П. Леонов. – Ленинград, 1973. – 17 с.

30. *Маркусова В. А.* Информационные ресурсы для мониторинга российской науки / В. А. Маркусова // Вестн. Рос. акад. наук. – 2005. – Т. 75, № 7. – С. 607–612.

31. *Плющ М. А.* Развитие реферативных журналов как средства научной коммуникации: автореф. канд. техн. наук / М. А. Плющ. – Москва, 2006. – 28 с.

32. *Соловьев В. И.* Реферат в научно-информационной деятельности и критерии редакторской оценки его содержания и формы : автореф. канд. філол. наук / В. И. Соловьев. – Москва, 1970. – 16 с.

33. *Сорока М. Б.* Національна система реферування української наукової літератури / М. Б. Сорока ; НАН України, Нац б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 2002. – 209 с.

34. *Стрішенець Н. В.* Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема: бібліотекознавчий аспект / Н. В. Стрішенець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 501 с.

35. *Сулейменов Е. З.* Информационное обеспечение научно-технического сообщества Казахстана / Е. З. Сулейменов, А. К. Рыскалиева, М. В. Шкунова // Кітапхана лемі = Мир библиотеки. – 2009. – № 1. – С. 4–7.

36. *Черный А. И.* Всероссийский институт научной и технической информации: 50 лет служения науке / А. И. Черный. – Москва : ВИНТИ, 2005. – 316 с.

37. *Шрайберг Я. Л.* Мировые тенденции развития библиотечно-информационной сферы и их отражение на пространстве СНГ : докл. на конф. «Крым-2004» / Я. Л. Шрайберг // Научные и технические библиотеки. – 2005. – № 1. – С. 25–47.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2017 р.

Olena Kliushnikova,

junior researcher, Vernadsky National Library of Ukraine

The formation of abstract resources in Post-Soviet countries

The matters of the development of national abstracting resources in some post-Soviet countries are illustrated. The current state of abstract journals and databases in countries such as the Russian Federation, Belarus, Kazakhstan and Ukraine is analyzed. The prospects of the development of the abstract task in the context of creating a modern information society are revealed.

Keywords: information resources, abstract databases, abstract journals, abstract resources, abstracting systems in Post-Soviet countries.

УДК 811.161.2.:001.4:81'373.613

Юлія Ейсмонт,

мол. наук. співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

**ТЕРМІНОТВОРЕННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ:
ЧИ Є ЗАГРОЗИ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ?
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ УРЖ «ДЖЕРЕЛО»)**

Наведено основні способи творення наукових термінів, акцентовано увагу на запозиченнях. Розглянуто проблеми важливості та необхідності використання запозичень в українській мові, висвітлено різні погляди вітчизняних учених щодо актуальності цієї проблеми. Приділено увагу питанню про доцільність перейменування питомих українських термінів на іноземні, наведено аргументи щодо надання переваги власне українським термінам. Подано окремі національні відповідники до іншомовних термінів із різних галузей знання. Досліджено частотність використання зазначених терміноодиниць в Українському реферативному журналі «Джерело» за період 2013–2015 рр.

Ключові слова: запозичення, термін, термінотворення, УРЖ «Джерело».

Українська мова постійно розвивається і поповнюється завдяки словотворчим процесам. Відомо, що основні способи творення наукових термінів такі: вторинна номінація, словотвірний, синтаксичний та запозичення. Навколо останнього вже кілька десятиліть точаться дискусії у колі термінологів. Головне питання, яке перебуває у центрі уваги вітчизняних учених таке: засмічують чи збагачують українську мову запозичення? Чи можливо керувати процесом активного поповнення лексичного складу української мови запозиченнями? Крім того, спостерігаємо тривожні тенденції і в царині так званого нового термінотворення, коли питоми українські терміни недоцільно і необґрунтовано перейменовують на модний іноземний лад. Зважаючи на вищесказане, запропоновану тему можна вважати актуальною і важливою для подальшого дослідження.

Мета дослідження – практичний аналіз частоти використання у реферативних текстах Українського реферативного журналу «Джерело» (далі – УРЖ «Джерело») окремих українських термінів і запозичень з різних галузей знання для виявлення співвідношення національного та запозиченого.

Проблеми українського термінотворення, вживання та функціонування термінологічних одиниць вивчали вітчизняні учені Т. Кияк, Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацок [7] та ін. Питання запозичення досліджували А. Олійник [6], М. Вакуленко, П. Селігей [8], Л. Архипенко [1], І. Вакулик [2], Г. Дружин [3], Г. Сергєєва [10] та ін.

Процеси поповнення української мови запозиченнями особливо активізувалися в останнє десятиріччя ХХ – на початку ХХІ ст. Таке явище є закономірним і прогнозованим, адже після здобуття незалежності Україна стала відкритою для інтеграції в міжнародні культурні, економічні, інформаційні сфери тощо. Природно, що новітні явища входять в українську лексичну систему і згодом засвоюються та підпорядковуються законам фонетики і граматики. Однак значне зростання кількості запозичень, переважно з англійської мови, викликає занепокоєння серед вітчизняних мовознавців. Зважаючи на велику актуальність порушеної теми, питання запозичення і впорядкування іноземних термінів активно вивчаються. Так, на сучасному етапі проведено ґрунтовне дослідження в інформаційно-бібліотечному термінознавстві Н. Стрішенець [12], з'явилися також дослідження, в яких розглядаються іноземні запозичення в економіці та юриспруденції [1; 2; 3; 6; 10].

Привертають увагу і викликають стурбованість у колі вітчизняних учених і питання перейменування питомих українських термінів на іноземний лад, про що зазначалося раніше. Наприклад, поява такого нового терміна, як едитологія, викликала дискусії у середовищі мовознавців і редакторів-практиків. Про недоцільність такого новотвору зазначив дослідник М. Тимошик. На думку науковця, без урахування тієї обставини, що і спеціальність «видавнича справа та редагування», і наука про видавничу справу та редагування складаються з двох різнопланових, але тісно пов'язаних складників, кожен з яких не може існувати осібно, зроблена поспішна спроба англіцизмом *едитологія*, що має пряме відношення тільки до редагування, перейменувати всю теорію видавничої справи та редагування [13, с. 15–16]. Адже якщо працювати за принципом «по-новому і по-модному», та лише не по-українськи, то з таким же успіхом, на думку М. Тимошика, можна теорію редагування назвати *бухологією* (від *buch* (нім.) – книга, а теорію видавничої справи – *ферлалогією* (*verlag* – видавництво). Негативно сприйняли учені і спробу перейменування українських термінів «видавнича справа» та «редагування» на термін *едиторика*.

Питання про доцільність перейменування питомих українських термінів на «модні» іноземні, очевидно, ще довго перебуватиме в центрі уваги вітчизняних мовознавців і авторитетних дослідників теорії і практики видавничої справи. І лише час покаже, чи знайдуть учені компроміс у цьому дискусійному питанні.

Щоб з'ясувати, яким термінам, українським чи запозиченням, надають перевагу вітчизняні науковці у своїх дослідженнях, зроблено практичний аналіз частотності використання зазначених терміноодиниць у реферативних текстах УРЖ «Джерело».

У таблицях 1, 2 наведено статистичні відомості щодо використання запозичень і їх українських відповідників.

Таблиця 1

Кількість записів із різних галузей знання в УРЖ «Джерело», опрацьованих для аналізу частоти використання запозичень і їх українських відповідників

Галузь знання	К-сть реферативних записів за 2013 р.	К-сть реферативних записів за 2014 р.	К-сть реферативних записів за 2015 р.
Культура, наука, освіта	4678	2823	1212
Економіка	7151	6628	3325
Юриспруденція	2850	2449	1472
Медицина	8204	8354	3890

Як свідчать дані, частота використання українських термінів перевищує частоту запозичень. У реферативних текстах УРЖ «Джерело» спостерігаємо значну перевагу національних термінів над запозиченнями. Констатуємо також, що такі новотвори, як *едитологія* і *едиторика*, які викликали дискусії серед учених, жодного разу не були використані науковцями на сторінках зазначеного журналу протягом обраного періоду 2013–2015 рр. Позитивним явищем є те, що питомих терміноодиницям віддають більшу перевагу, ніж іноземним.

Питання термінотворення на сучасному етапі, особливо спосіб запозичення, викликає великий інтерес серед термінологів. Можна виокремити два основні погляди науковців стосовно зазначеного питання. Перші

Таблиця 2

Динаміка частотності використання українських термінів, запозичень і окремих новотворів з різних галузей знання на сторінках УРЖ «Джерело»

Терміни	Галузь знання	У текстах документів за 2013 р.	У текстах документів за 2014 р.	У текстах документів за 2015 р.
управління менеджмент	економіка	2064 75	1951 61	983 28
законний легітимний	юриспруденція	84 0	78 0	31 0
відшкодування компенсація	юриспруденція, економіка	35 5	32 14	23 7
узгодження координація	культура, наука, освіта	138 22	119 14	23 4
обізнаність компетентність	культура, наука, освіта	10 325	12 191	1 57
видавнича справа редагування едиторика едитологія	культура, наука, освіта	43 28 0 0	68 24 0 0	7 2 0 0
щеплення вакцинація	медицина	1 4	5 3	2 1
отруйність токсичність	медицина	0 20	0 22	0 14
пересадка трансплантація	медицина	4 2	3 11	0 2
відновлення регенерація	медицина	194 0	233 0	130 0
закріплювач фіксатор	медицина	2 10	3 19	1 4

переконані, що вітчизняна термінологія повинна збагачуватися із першоджерел, творити і закріплювати в ужитку власні слова. Таких поглядів, зокрема, дотримується П. Селігей, вважаючи, що перенасичення запозиченнями у термінології не сприяє її розвитку [9, с. 38]. Інша група науковців, зокрема І. Кочан, переконані у тому, що в українській мові домінує принцип золотієї середини: іншомовні слова, які не мають національних відповідників, адаптуються й розчиняються в потужному арсеналі національних слів [4, с. 17]. Однак, якщо мова має вдалий відповідник, то перевагу слід надавати саме національному терміну.

Список використаних джерел

1. *Архипенко Л.* Іншомовні лексичні запозичення в українській мові : етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця XX ст. – XI ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2005. – 20 с.
2. *Вакулик І.* Запозичення з класичних мов у науковій термінології сучасних європейських мов (на матеріалі юридичних та економічних термінів української, російської, німецької, французької, англійських мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філології. – Київ, 2004. – 20 с.
3. *Дружин Г.* Сучасні лексичні запозичення: прагматика, семантика, соціолінгвістика : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. / Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2006. – 19 с.
4. *Кочан І.* Іншомовні слова: кальки чи національні відповідники? / І. Кочан // Укр. наук. термінологія. Проблеми перекладу : зб. матеріалів наук. практ. конф. – Київ : Наук. думка, 2009. – № 2. – С. 9–26.
5. *Малевиц Л.* Термінологічне запозичання: причини, джерела, функції / Л. Малевиц // Укр. термінологія і сучасність: зб. наук. праць. Вип. VI. – Київ : КНЕУ, 2005. – С. 56–61.
6. *Олійник А.* Роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2002. – 20 с.
7. *Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П.* Українське термінознавство : підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
8. *Селігей П.* Що нам робити із запозиченнями? / П. Селігей // Укр. мова. – 2007. – № 4. – С. 16–32.
9. *Селігей П.* Чужого навчаємося, а свого цураємося... / П. Селігей // Дивослово. – 2008. – № 7. – С. 36–40.
10. *Сергеева Г.* Англомовні запозичення в українській правничій термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2002. – 16 с.
11. *Стрішенець Н.* Розвиток професійної термінології як засобу взаєморозуміння між бібліотекарями різних країн // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2003. – Вип. 11. – С. 51–58.
12. *Стрішенець Н.* Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема: бібліотекознавчий аспект / Н. Стрішенець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 501 с.
13. *Тимошик М.* Наука про видавничу справу та редагування : тривожні тенденції термінотворення / М. Тимошик. – Київ : КНУКІМ, 2012. – 22 с. (Серія «Теорія та історія видавн. справи та редагування». – Вип. 1).

Стаття надійшла до редакції 03.01.2017 р.

Yuliia Eismont,

junior researcher, Vernadsky National Library of Ukraine

**Term formation at the present stage:
does it threaten the Ukrainian language?
(according to the Ukrainian abstract journal «Dzherelo»)**

The main ways of term formation are specified; the accent is made on the borrowings. The importance and necessity of using the borrowed term usage in the Ukrainian language are considered and different viewpoints of the national researches in this respect are highlighted. The suitability of using foreign terms instead of their equivalents in Ukrainian is focused on and the arguments for giving preference to Ukrainian terms are made. Some national equivalents to foreign terms from different subject domains have been given. The usage frequency of term units in Ukrainian abstract journal «Dzherelo» for the period of 2013–2015 has been analyzed.

Keywords: foreign terms, terms, term formation, Ukrainian abstract journal «Dzherelo».

УДК 025:004

Віталіна Шкаріна,

наук. співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО АПАРАТУ БІБЛІОТЕКИ: РЕАЛІТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізовано зміни, що відбулися в довідково-бібліографічному апараті бібліотеки у зв'язку з розвитком системи електронних комунікацій.

Ключові слова: довідково-бібліографічний апарат, довідково-пошуковий апарат, інформаційно-пошуковий апарат, бібліографічні ресурси, документографічні ресурси, фактографічні ресурси, вторинні ресурси.

Проблема пошуку інформації є однією з основних проблем людства. Хоча інформаційні ресурси в тому чи іншому вигляді існували з доісторичних часів, але через свою специфічність практично до епохи Відродження не розглядалися як окрема категорія, незважаючи на те, що інформація завжди використовувалась людьми в процесі комунікації для управління та вирішення найрізноманітніших завдань. Накопичення зафіксованої інформації з часом унеможливило її безпосередній пошук у книгосховищах і неминуче призвело до відділення документних сховищ від читачів, а отже – до необхідності сполучуваної ланки між знанням і людиною. Бібліотека в цілому та бібліографія зокрема є найдавнішими посередниками між джерелами інформації та користувачами. Тим інструментарієм, за допомогою якого це посередництво переважно здійснюється, і є довідково-бібліографічний апарат (ДБА) бібліотеки.

Метою публікації є аналіз змін, що відбулися у ДБА бібліотеки в результаті його трансформації у зв'язку з розвитком новітніх інформаційних технологій. У дослідженні цього питання варто виділити три основні аспекти: термінологічний, теоретичний і практичний.

Звернімося до термінологічних стандартів. Попередній ГОСТ 7.26-80 «Библиотечное дело» визначав ДБА бібліотеки як *«совокупность справочных и библиографических изданий, библиотечных каталогов и картотек, предназначенная для пропаганды произведений печати и других документов и целенаправленного руководства чтением»* [12, с. 127].

У зв'язку з тим, що бібліотеки є не єдиними учасниками системи документальних комунікацій, у системі органів науково-технічної інформації (НТІ) закріпився термін «довідково-пошуковий апарат» (ДПА), який формулюється у ГОСТ 7.27-80 «Научно-информационная деятельность» як *«совокупность упорядоченных массивов вторичных документов, предназначенная для поиска научно-технической информации»*. А інформаційний пошук за цим же ГОСТом визначається як *«поиск документов, сведений о них или фактов, соответствующих информационному запросу»* [12, с. 140].

Мова йде про аналогічні ресурси, лише різними словами. На час створення цих стандартів за відсутності у бібліотеках автоматизованих систем вводу та пошуку інформації між бібліотеками та органами НТІ існувала суттєва відмінність у методах аналітико-синтетичного опрацювання документів та отриманих в його результаті інформаційних продуктах. Отже, було два стандарти («Библиотечное дело» та «Научно-информационная деятельность») і, відповідно, – два різні терміни (ДБА та ДПА) з двома різними тлумаченнями.

У нинішньому ДСТУ 7448:2013 «Бібліотечно-інформаційна діяльність» знову два терміни, але вже обидва в одному стандарті. Термін ДБА подано у розділі «Бібліографічна продукція», а термін ДПА – у розділі «Бібліотечні інформаційні ресурси».

ДБА – *«сукупність довідкових і бібліографічних видань, каталогів і картотек, призначена для розкриття складу та змісту бібліотечних фондів документів»* (розділ «Бібліографічна продукція») [2, с. 23].

ДПА – *«інформаційно-пошукова система, сформована для пошуку і видавання фактографічної і / або бібліографічної інформації та документів»* (розділ «Бібліотечні інформаційні ресурси»), а інформаційно-пошукова система (ІПС) визначається як *«автоматизована інформаційна система, що становить сукупність інформаційно-пошукової мови, програмного забезпечення і правил переведення семантичного змісту на цю мову, призначена для інформаційного пошуку та видавання документів і / або даних»* (розділ «Бібліотека як інформаційна система») [2, с. 16].

Отже, ДПА за новим стандартом визначається як цілісний комплексний ресурс, а ДБА обмежено конкретними рамками, а саме – «бібліографічна продукція». Але ж мова йде вже не про органи НТІ, а в обох випадках про бібліотеку. Як же взаємодіють ці дві системи в сучасній бібліотеці? І чи дві

насправді? Згідно з новим стандартом – так. Адже він спрощено подає дві відірвані одна від одної системи: одну – традиційну, що призначена для розкриття складу та змісту бібліотечних фондів документів, другу – автоматизовану, призначену для інформаційного пошуку та видавання документів і даних.

Новий термінологічний стандарт «Бібліотечно-інформаційна діяльність» ставить більше запитань, ніж дає відповідей. Терміна «вторинний документ» у ньому взагалі немає. Надто нечіткими є й інші тлумачення ДСТУ 7448:2013. До прикладу: інформація – «задокументовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються в суспільстві, державі та довікллі» [2, с. 2]; інформаційний пошук – «шукування, відбирання та надання за певними критеріями інформації, яка відповідає заздалегідь заданим вимогам» [2, с. 10] (краще було переписати зі старого ГОСТу: «поиск документов, сведений о них или фактов, соответствующих информационному запросу» [12, с. 140], – чітко і вичерпно).

Що стосується нового ДСТУ 5034:2008 «Науково-інформаційна діяльність», ДПА у ньому подається як «сукупність різних систем обліку та пошуку документів в інформаційних фондах» [10, с. 11], а інформаційний фонд визначається як «упорядкована сукупність документів, призначена для їх зберігання та використання [10, с. 11]. Таким чином, ДПА, з одного боку, трактується широко («сукупність різних систем обліку та пошуку»), з іншого – надто вузько. Перш за все такі системи призначені не стільки для обліку, скільки для розкриття змісту документного масиву. Крім того, призначені вони для пошуку різної за характером інформації – не лише документів, але й відомостей про них та фактів.

Аналіз вищезазначених термінологічних стандартів виявляє логічну необхідність узгодити дефініцію понять, які сутнісно збігаються за своїм змістом, адже в обох випадках йдеться про систему вторинних ресурсів, яка створюється для того, щоб відшукати документи (повнотекстові ресурси), відомості про них (документографічні ресурси) або факти (фактографічні ресурси). Спільним варіантом може бути термін «інформаційно-пошуковий апарат» (ІПА) і визначатися як система впорядкованих масивів вторинних документів (документографічних та фактографічних). У загальному вигляді під ІПА бібліотеки ми розуміємо *систему згорнутої інформації про документи і знання, призначену для пошуку документів, знань та інформації про них*. У ній поєднано дві категорії вторинних ресурсів – бібліографічні (документографічні) та фактографічні (вторинні наукові).

Одне з найповніших визначень ДБА бібліотеки подано у дисертаційному дослідженні Т. В. Добко: *«довідково-бібліографічний апарат – документальна інформаційно-пошукова система, що надає можливість багатоаспектного розкриття бібліотечно-інформаційних фондів, використання локальних та віддалених електронних інформаційних ресурсів, слугує оптимальній організації, ефективному пошуку і видачі бібліографічної, фактографічної і повнотекстової інформації»* [5, с. 103].

Варто наголосити не лише на термінологічній єдності. Ми не можемо ділити ДБА на традиційний та електронний. Варто виділяти традиційний чи електронний складник єдиного ДБА бібліотеки. Єдиний ДБА бібліотеки існує як система, який забезпечує доступ до знання: бібліографічного, фактографічного, повнотекстового (у широкому розумінні – це не обов'язково текстове, а будь-якого виду задокументоване джерело інформації). До певного часу, коли у бібліотеках застосовували лише традиційні системи пошукових засобів (карткові каталоги і картотеки, фонд довідкових і бібліографічних видань, фонд неопублікованих бібліографічних посібників), відмінність у термінології видавалася навіть логічною. За останні десятиліття ситуація змінилась – у бібліотеках також функціонують і розвиваються автоматизовані системи пошуку інформації, створюються інтегровані електронні інформаційні ресурси, бібліографічні і повнотекстові ресурси локального та віддаленого доступу. Потрібне усвідомлення того, що усі учасники системи документальних комунікацій займаються однією справою – збором та аналітико-синтетичним опрацюванням документів для їх подальшого використання у науковій та науково-інформаційній діяльності.

Говорячи про ресурси вторинної наукової інформації в електронному середовищі, варто спинитись також на застосуванні терміна «бібліографічний». Коли поряд із традиційними джерелами інформації з'явилися електронні, це спонукало науковців до введення терміна «документографічний ресурс», який визначається як документний ресурс другого ступеня і передбачає усі задокументовані джерела як об'єкти опису. З часом об'єктом документографування стала особлива частина електронної інформації – та, яка представлена в онлайн-доступі (веб-ресурси). Її потрібно було описувати та мати можливість посилатися на неї у наукових публікаціях [4]. У результаті цього з'являється ще один термін – «вебліографія» і, відповідно, – «вебліографічні посібники». Коли ж об'єктом

опису стають вторинні веб-ресурси, (бібліографічні та реферативні БД, бібліографічні покажчики, огляди літератури тощо), – ми отримуємо, відповідно, метавебліографію. Однак практика обігу терміна «бібліографія» та його похідних пішла не шляхом його заміни на термін «документографія» та його похідні, а шляхом розширення дефініції поняття «біблію» від поняття «книга» до поняття «документ». Як наслідок – усі і традиційні, і новітні документографічні ресурси в бібліотечному середовищі продовжують визначатися переважно як «бібліографічні». Що стосується терміна «вебліографія», він є досить конкретним і чітко вказує на коло джерел, які є об'єктом опису («вебліографування»), тому його вживання у тих випадках, коли посібник містить інформацію про веб-ресурси, є доречним. Однак переважна більшість вторинних наукових ресурсів описують різноманітні документи і є, по суті, документографічними, але їх первинне найменування «бібліографічні» не дозволило новому терміну набути широкого розповсюдження і замінити його. Найменування «бібліографічний» відображено також у новому стандарті з бібліографічного опису: «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис» [1], який розповсюджується як на друковані, так і на електронні джерела інформації.

Дослідження ДБА бібліотеки мають певну специфіку. Це перш за все те, що об'єкт є об'ємною і складною системою. Праця, які стосуються ДБА бібліотеки як системи – обмаль. Досліджуються переважно бібліотечні каталоги та інші окремі групи бібліографічних ресурсів. З розвитком інформаційних технологій ситуація ще більше ускладнюється, практика випереджає теорію. Тісна співпраця бібліографів та фахівців у галузі інформаційних технологій дає змогу досягти вагомих результатів у формуванні ДБА сучасної бібліотеки, який відповідав би вимогам часу. Результати такої співпраці описано у роботах І. А. Антоненко [4], Т. В. Добко [4; 5; 6; 7], К. В. Лобузіню [8; 9], Н. І. Моїсеєнко [4], М. Ю. Нещерет [11], Л. Я. Філіпової [13], В. О. Фокеєва [14], В. А. Шкаріної [15, 16] та інших авторів.

Фахівець з інформаційних технологій К. В. Лобузіню досліджує роль бібліографії у сучасних глобальних комунікаціях, показує важливість бібліотечно-бібліографічних технологій в електронному інформаційному середовищі [8]. Відбувається оптимізація методів бібліографування та бібліографічного пошуку за рахунок новітніх технологій та вдосконалення методів роботи з інформацією в електронному середовищі за рахунок

формування масивів структурованого бібліографічного знання про документи. Запропоновані К. В. Лобузіню технології організації знань ресурсів (що, власне, і є електронним складником ДБА сучасної бібліотеки) у бібліотечно-інформаційній діяльності мають практичну реалізацію на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [9]. Було використано сформовані у бібліотечній сфері семантичні технології (це такі технології наукового опрацювання документів, як бібліографування, систематизація, предметизація, анотування, реферування, аналітичні огляди). До цих технологій можна також віднести формування систем класифікації документів та авторитетних файлів, аналітичний опис історико-культурних фондів, колекцій і книжкових пам'яток. Всі ці семантичні технології є основою організації інтелектуального доступу до інформаційних ресурсів [9, с. 33].

Більш ніж два десятиліття тому перші бібліографічні бази даних (БД) у вигляді електронних каталогів (ЕК) нових надходжень та інших баз (як правило, наступників картотек), сформовані в українських бібліотеках, почали включатися до веб-орієнтованих систем управління ресурсами бібліографічної інформації. Було зруйновано стереотипи і змінено традиційні бібліотечні технології. На сьогодні найнижчий рівень інтелектуалізації ППС характеризується автоматичним формуванням у системі неконтрольованого словника ключових слів, які надходять із заданих програмою полів бібліографічних записів. Так зване «вільне індексування» передбачає, що вихідного словника немає, а той, що накопичується, жодним чином не формалізується. У такому варіанті виникатиме проблема невідповідності пошукового образу документа, введеного в систему каталогізатором, і пошукового образу запиту, сформульованого користувачем.

Особливо гостро проблема постає у тих варіантах, коли користувач не має доступу до словників даних і може лише довільно формулювати запит у той час, коли можливість здійснювати пошук за допомогою словника сприяла б зближенню пошукового образу запиту і пошукового образу документа. Якщо неконтрольовані словники ключових слів є єдиним засобом змістового розкриття документів в ЕК, то ні тематичний, ні предметний пошук у такому ресурсі не може бути здійснений повноцінно. Наступний рівень передбачає процес опрацювання вхідного переліку ключових слів і створення на його базі предметизаційної інформаційно-пошукової мови (ІПМ) у вигляді мови предметних рубрик. Для цього

потрібно виявити синоніми, обрати з кожної групи один, до якого зробити посилання, а також зробити інверсію деяких понять. Словник предметних рубрик має бути відкритим. Організований у такий спосіб ЕК є орієнтованим на предметний пошук і малоефективним при широкотематичному. Третій рівень передбачає використання класифікаційної ІПМ з предметним входом, тобто поєднання класифікаційної мови з мовою вербального типу, де перша забезпечує широку тематику пошуку, а друга – його точність. Саме такий варіант пропонується сьогодні фахівцями як оптимальний у бібліотеках з універсальними фондами. До того ж, для якісного інформаційного пошуку, а відповідно – і для попереднього якісного рівня аналітико-синтетичного опрацювання документів потрібен не вхідний потік класифікаційних індексів, а вихідна система, вбудована в ІПС, тобто нормативний файл класифікаційної системи. Четвертий рівень – застосування дескрипторної ІПМ – тезауруса, який передбачає глибокий семантичний аналіз лексичних одиниць та встановлення відношень підпорядкування між ними. Основну частину тезауруса складає перелік дескрипторів. Від дескрипторів дано посилання до відповідних дескрипторів. Тезаурус супроводжується системою допоміжних показників, серед яких є систематичний, перmutаційний, споріднених термінів та ін.

Аналіз представлених на бібліотечних сайтах ресурсів показує, що бібліографічна інформація є складником трьох основних інформаційних блоків: 1) бібліографічних (бібліотечних каталогів та інших баз даних, електронних версій бібліографічних показників, книжкових виставок, електронних оглядів тощо); 2) реферативних; 3) повнотекстових. Бібліографічна інформація у перших двох блоках подана у вигляді бібліографічних записів (без рефератів та з рефератами), тому вони можуть розглядатися як бібліографічні ресурси (посібники). Третій інформаційний блок, що не є бібліографічним ресурсом, в одних випадках містить латентні форми бібліографічної інформації, в інших – доступ до повних текстів здійснюється через бібліографічний пошук або відкритий бібліографічний список, також через посередництво бібліографічного запису.

Але такі інформаційні блоки не завжди є чітко розмежованими за ступенем згортання інформації. Розвитку набули ресурси змішані, комплексні та взаємопов'язані. Так, здійснюючи пошук у електронному каталозі (ЕК) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) «Книжкові видання та компакт-диски», користувач отримує

результат із додатковими посиланнями на інші БД, у яких система паралельно здійснила пошук відповідно до його запиту: «Журнали та продовжувані видання», «Автореферати дисертацій», «Реферативна база даних», «Наукова періодика». Одна з них – бібліографічна, інша реферативна, дві – повнотекстові (електронні бібліотеки). На сайтах окремих бібліотек під посиланням «електронний каталог» може знаходитись уся система електронних каталогів і БД бібліотеки.

Серед ресурсів бібліографічного блоку виділяється система електронних каталогів та інших баз даних, які є головним бібліографічним ресурсом власного виробництва будь-якої бібліотеки та об'єднуються єдиною системою пошуку інформації. Частина вищезазначених ресурсів мають паперові аналоги, зокрема, карткові та друковані бібліотечні каталоги.

Основні бібліографічні ресурси НБУВ представлені системою каталогів та інших БД, організованих на єдиній програмній платформі WebIRBIS. Складники системи: Каталог книжкових видань та компакт-дисків, Каталог журналів та продовжуваних видань, Каталоги історико-культурних фондів, Фондові каталоги архівних документів, Скановані каталоги, Реферативна БД, Автореферати дисертацій. Передбачено п'ять режимів пошуку: простий, розширений, за алфавітними показниками (словниками), професійний та за рубрикатором НБУВ. У простому режимі пропонується обрати вид пошуку – за одним з полів (ключові слова, автор, назва, рік видання) та за усіма видами документів або обмежити пошук авторефератами, дисертаціями, книгами, збірниками конференцій, стандартами, компакт-дисками). Режим розширеного пошуку передбачає пошук за ключовими словами, які формуються за змістовими елементами бібліографічного запису з можливістю їхнього поєднання логічними операторами. Наступні елементи автоматично поєднуються логічним оператором «та». Поле «тематика пошуку» надає можливість за необхідності окреслити галузь (перелік галузей відкривається), у межах якої здійснюватиметься пошук. Можна обмежити пошук спеціальністю ВАК (перелік спеціальностей подано). Також можна задавати автора, організацію, роки видання, формати представлення, види документів. Пошук за алфавітними показниками передбачає доступ до чотирьох словників, три з яких формуються зі змістових елементів бібліографічного запису: ключові слова, автор, назва. Режим професійного пошуку дає змогу формувати складний комплексний запит з різних пошукових

елементів, використовуючи логічні оператори та дужки. Режим пошуку за Рубрикатором НБУВ (бібліотечно-бібліографічною класифікацією знань, за якою систематизуються документи у Бібліотеці) дає можливість здійснювати галузевий пошук з деталізацією, коли потрібно виявити джерела за певною темою чи проблематикою без чіткого термінологічного визначення. В усіх режимах пошуку є можливість уточнювати результати за чотирма полями: ключові слова, автор, назва, рік видання.

Скановані каталоги на сайті НБУВ поділяються на: Сканований генеральний алфавітний каталог, Сканований каталог дисертацій, Скановані каталоги окремих фондів. Два режими пошуку («роздільники» та «ключові слова») забезпечують доступ до записів за індивідуальним та колективним автором, першим словом назви та предметною рубрикою, яка є заголовком опису у картковому каталозі.

На сьогодні усі бібліографічні БД НБУВ є ресурсом, інтегрованим на базі програмного забезпечення ІРБІС. Тому при одноразовому формулюванні запиту у одній зі складників системи є можливість переглянути результати пошуку за іншими складниками. Крім того, окремі бібліографічні ресурси є одночасно повнотекстовими БД, у яких вихід на повний текст здійснюється через бібліографічний запис.

Потреби науковців далеко не у кожному випадку можуть бути задоволені інформаційним продуктом однієї бібліотеки, навіть національної. Розширити можливості доступу до БД світових виробників допомагають передплачені ресурси, доступ до яких бібліотека надає користувачеві зазвичай через комп'ютери локальної мережі, а також відкриті ресурси віддаленого доступу, на які бібліотека розміщує посилання на своєму сайті. Передплачені ресурси відкривають для користувача доступ до світової наукової періодики через бібліографічні, реферативні, повнотекстові та інтегровані БД, які є важливими джерелами бібліографічної інформації.

Трансформація ДБА бібліотеки пов'язана з застосуванням нових інформаційних технологій у бібліотечно-бібліографічній діяльності, які дають змогу розширювати ДБА за рахунок включення зовнішніх інформаційних ресурсів. Важливим та вже не новим учасником системи документальних комунікацій є Інтернет з його дітищем – метаданими. Метадані – це інформація про інформацію (дані про дані). У них містяться базові відомості про автора твору, зв'язки з подібними працями тощо. Бібліотечний каталог може розглядатися як набір метаданих у тому

розумінні, що каталоговий запис і є інформацією про інформацію. Метадані визначаються як машиночитана інформація відносно ресурсів web в інтернеті. Створення метаданих відбувається за так званим стандартом (протоколом) Дублін Кор (Dublin Core). Він передбачає стислий 15-елементний набір метаданих за протоколом Z39.85-2001. Його призначення – не для складання опису як такого, він є інструментарієм для пошуку ресурсів в мережі Інтернет. Хоча семантично записи Дублін Кор схожі на спрощений каталожний запис і їхні елементи можуть бути легко розмічені за полями у форматах сімейства MARC, – процес створення та використання метаданих суттєво відрізняється від процесу каталогізації.

Цікавим досвідом каталогізації ресурсів Інтернету за допомогою Дублінського ядра метаданих ділиться головний інженер з інформаційних технологій ОУНБ ім. Д. І. Чижевського (м. Кропивницький), автор оригінального онлайн-програмного забезпечення «Редактор-конвертор метаданих» О. М. Волохін [3]. Було запропоновано таку технологічну схему: Дублінське ядро метаданих – конвертація в UNIMARC – імпорт до бібліографічної БД з програмним забезпеченням САБ ІРБІС-64. Отже, опис, започаткований у форматі Дублінського ядра, в кінцевому варіанті перетворюється на повноцінний MARC-опис професійної бібліографічної системи. Аналіз створених бібліографічних записів на цифрові джерела дає підстави О. М. Волохину констатувати, що застосування стандарту Дублінського ядра метаданих та розробленого програмного забезпечення «Редактор-конвертор метаданих» для опису ресурсів інтернету є доцільним і дає змогу створити повноцінні бібліографічні описи цифрових ресурсів. Крім того, аналіз записів розвінчує міф про неможливість створення повноцінних бібліографічних описів цифрових ресурсів із застосуванням менш потужного формату – метаданих Дублінського ядра (містить усього 15 основних полів, тоді як UNIMARC – 189). Програмний модуль є базовим ланцюжком такого методу каталогізації. Щоб використати дане програмне забезпечення, його навіть не потрібно встановлювати на конкретний персональний комп'ютер. Воно розміщене в мережі Інтернет і використовується вільно усіма бажаними.

Отже, трансформація ДБА бібліотеки пов'язана з такими напрямками роботи: створення бібліографічних записів та вдосконалення форматів; створення файлів авторитетного контролю, що містять варіанти різночитання і є засобами ідентифікації індивідуального та колективного

авторів, визначення предметних рубрик тощо; використання словників (які формуються неконтрольовано та вбудованих); застосування штучних ППМ (рубрикаторів, класифікаторів, тезаурусів тощо); інтеграція та кооперація (внутрішня та зовнішня).

Підсумовуючи, варто зазначити: ті кардинальні технологічні зміни, які відбуваються у бібліотечно-інформаційній сфері, засвідчують, що електронні бібліографічні ресурси стали важливою частиною довідково-бібліографічного апарату бібліотеки і стрімко посідають у ньому домінуюче місце. Змінюється співвідношення та рівень організації традиційної та електронної бібліографії. Бібліотека як найдавніший орган розповсюдження інформації продовжує виконувати свої функції донесення до користувача зростаючих обсягів знання, перетворюючи їх з потенційного ресурсу на реальний, адаптуючи свої завдання і функції організації вторинних документальних продуктів до сьогоденних вимог розвитку цифрового інформаційного середовища. Однак надмірна диференціація сучасної науки та відсутність цілісного знання перешкоджає процесам міждисциплінарних досліджень, які нині стають дедалі актуальнішими і стратегічно важливими. Одним з напрямів вирішення проблеми інтеграції науки є розвиток та широке використання напрацювань в галузі філософії інформації та наук про інформацію в усіх інших галузях науки, виходячи з того, що феномен інформації виявляє себе в усіх без виключення компонентах реальності як матеріальної, так і нематеріальної.

Список використаних джерел

1. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1–2003, IDT) : ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. – Київ : Держспоживстандарт України, 2007. – III, III, 47 с. – (Національний стандарт України ; Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).
2. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять : ДСТУ 7448:2013 : вид. офіц. – Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. – III, 41 с. – (Національний стандарт України ; Інформація та документація).
3. Волохін О. Каталогізація ресурсів Інтернету за допомогою Дублінського ядра метаданих / Олег Волохін // Бібл. вісн. – 2015. – № 1. – С. 3–7.
4. Добко Т. Бібліографічний опис електронних ресурсів віддаленого доступу та соціальних сервісів Веб 2.0 / Т. Добко, І. Антоненко, Н. Моїсеєнко // Бібл. вісн. – 2014. – № 4. – С. 12–21.
5. Добко Т. В. Довідково-бібліографічна діяльність бібліотек НАН України : трансформація змісту, форм і методів під впливом зміни інформаційно-

комунікаційного середовища (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) : дис. ... д-ра наук із соціал. комунікацій / Тетяна Василівна Добко ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 496 арк.

6. Добко Т. В. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України : становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) : монографія / Тетяна Добко : відп. ред. О. С. Онищенко ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 374 с.

7. Добко Т. Довідково-бібліографічне обслуговування в електронному середовищі: віртуальне чи реальне / Тетяна Добко // Бібл. вісн. – 2011. – № 4. – С. 11–24.

8. Лобузін К. Електронне середовище як засіб формування комплексних бібліографічних ресурсів Національної бібліотеки / Катерина Лобузін // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. : Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – 2012. – Вип. 7. – С. 254–260.

9. Лобузін К. В. Технології організації знаньних ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / Катерина Лобузін ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 2012. – 252 с.

10. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять : ДСТУ 5034:2008 : вид. офіц. – Київ : Держспоживстандарт України, 2009. – III, 38 с. – (Національний стандарт України ; Інформація і документація).

11. Нещерет М. Ю. Эволюция теоретических и методологических представлений о библиографическом поиске в отечественном библиографоведении : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 / Нещерет Марина Юрьевна. – М., 2008. – 21 с.

12. Стандарты по библиотечному делу и библиографии : изд. офиц. – М. : Изд-во стандартов, 1985. – 279 с.

13. Філіпова Л. Я. Бібліографічні системи України в інформаційно-комп'ютерному середовищі : теорія, організація, технологія : автореф. дис. д-ра пед. наук : 07.00.08 / Філіпова Людмила Яківна. – Харків, 1999. – 34 с.

14. Фокеев В. А. Электронная библиография в системе современных научных коммуникаций / В. А. Фокеев // Вопросы библиографоведения. – 2004. – Вып. 13. – С. 38–51.

15. Шкаріна В. А. Інформаційно-пошукові мови як елемент довідково-бібліографічного апарату бібліотеки // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – Вип. 16. – С. 163–178.

16. Шкаріна В. А. Нові шляхи до розширення інформативності довідково-бібліографічного фонду // Бібліотечна планета. – 2005. – № 2. – С. 18–20.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2017 р.

Vitalina Shkarina,
researcher, Vernadsky National Library of Ukraine

Transformation of the library reference and bibliographical tools: realities and perspectives

Changes that happened in the reference-bibliographical tools of libraries in connection with development of the system of electronic communications are analysed in the article.

Keywords: reference-bibliographical tools, reference-searching tools, information retrieval tools, bibliographic resources, documentographic resources, factographic resources, secondary resources.

УДК 027.021(477-25)НБУВ:[025.34+004.6]-047.24:024.6

Олена Полякова,

головний бібліотекар Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
Софія Смуць,

головний бібліотекар Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
Олена Сокур,

мол. наук. співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ПОШУКОВІ МОЖЛИВОСТІ КАТАЛОГІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ТА ЇХ ОЦІНКА ЧИТАЧАМИ

У статті представлено результати дослідження з вивчення якості каталогів НБУВ. Проаналізовано відповіді користувачів стосовно карткових і електронних каталогів. Окремо розглянуто питання можливості консервації традиційного каталогу і перехід на електронний. Опитування дало змогу виявити основні тенденції сучасного стану пошукового апарату Бібліотеки.

Ключові слова: картковий каталог, електронний каталог, пошук, замовлення.

Думка користувачів і досі залишається найповнішою формою зворотного зв'язку між бібліотекою і читачем. У рамках наукової теми Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Організація бібліотечно-інформаційних ресурсів як складова формування вітчизняного інтегрованого інформаційного простору» з вересня 2015 р. по лютий 2016 р. проводилося вивчення якості каталогів НБУВ, можливості припинення ведення (з подальшою консервацією) традиційних карткових каталогів (алфавітного та систематичного) і перехід до електронного каталогу (ЕК) як основного довідково-пошукового апарату Бібліотеки.

Дослідження проводилося у формі анонімного анкетного опитування для з'ясування реального стану використання каталогів НБУВ. Відділом наукової організації бібліотечно-інформаційних процесів НБУВ було розроблено анкету, яка містила 15 питань для читачів та 18 – для бібліотечних фахівців з урахуванням вивчення досвіду подібних опитувань у інших бібліотеках. Зміст запитань та варіанти відповідей до них було розроблено як закритими (анкетне питання з готовими варіантами відповідей), так і відкритими для висловлення своєї думки. Респондентам

було надано можливість вибирати одночасно декілька варіантів відповідей.

Опитування читачів проводилося в залі каталогів та одній з читальних зал, бібліотечним фахівцям анкети надсилалися е-поштою та роздавалися на щорічній міжнародній науковій конференції НБУВ. Всього за період опитування роздано 300 та отримано заповненими 272 анкети, з них 246 – читачами та 26 – бібліотекарями.

Анкети були заповнені такими категоріями респондентів: 81 – вчені, 50 – аспіранти, 97 – спеціалісти з вищою освітою, 7 – спеціалісти з середньою спеціальною освітою, 37 – студенти. За віком: 49 опитаних – молоді люди 16–25 років, 33 мають 26–30 років, 72 особи – 31–45 років, 42 респонденти – від 46 до 55 років, 74 – 56 років і старші. З'ясувалося, що 236 респондентів, або 87 % від загальної кількості опитаних, володіють навичками комп'ютерного пошуку бібліотечних документів.

На запитання «Якими каталогами Ви користуєтеся для пошуку та замовлення видань?» респондентам було запропоновано такі варіанти: «тільки картковим», «тільки електронним», «картковими і електронним». Судячи з відповідей, для пошуку та замовлення видань більшість, а саме 190 читачів або 70 %, користуються одночасно картковими і електронним каталогами, надають перевагу картковим 62 респонденти (27 %), лише електронним послуговується дев'ять користувачів (3 % від загальної кількості опитаних).

Для визначення, яким каталогам надають перевагу читачі при замовленні видань, було винесено на опитування блок питань: «Якими каталогами Ви користуєтеся для замовлення журналів та продовжуваних видань?», «Якими каталогами Ви користуєтеся для замовлення видань, надрукованих латиницею?», «Якими каталогами Ви користуєтеся для тематичного пошуку документів?». На два перші питання запропоновано два варіанти відповідей – «картковим», «електронним», на третє – «тільки картковим», «тільки електронним», «картковими і електронним». Стосовно використання каталогів для пошуку та замовлення видань, відповіді опитаних такі:

◆ 223 респонденти від загальної кількості опитаних для замовлення журналів та продовжуваних видань надають перевагу картковим каталогам, 96 – електронному каталогу;

◆ 208 опитаних для замовлення видань, надрукованих латиницею, користуються картковим каталогом, електронним послуговується

73 респонденти, при цьому відзначили, що використовують і картковий, і електронний, – 47 опитаних;

◆ для тематичного пошуку послуговуються картковими та електронним каталогами одночасно – 170 респондентів, лише картковими – 63, лише електронним – 35 опитаних.

Аналіз відповідей на питання «Чому Ви надаєте перевагу картковим каталогам?» показав, що цінують традиційні каталоги, в першу чергу, за повноту (вичерпність) одержання інформації 137 респондентів, зручність у користуванні відзначили 115 опитаних, оперативність відображення інформації – 39 читачів, у тому числі вказали всі запропоновані варіанти відповідей 15 респондентів.

Запропонували свої варіанти відповідей 42 опитаних, а саме: за звичкою користуються 13 читачів, цінують карткові каталоги за надійність – 7, надають перевагу картковому у зв'язку з неповнотою та недосконалістю електронного – 6, за відсутності навичок користування ЕК – 2. Також 6 респондентів відзначили, що «інформація про видання в карткових каталогах чітко структурована і це полегшує пошук» та «не залежить від точності написання символів».

Сучасні процеси інформатизації та комп'ютеризації бібліотечної сфери передбачають нові можливості пошуку та отримання інформації, тому в анкеті було запропоновано питання «Чому Ви надаєте перевагу електронному каталогу?». Крім «можливість пошуку документів в режимі онлайн (поза межами бібліотеки)», пропонувалися варіанти відповідей, як і на попереднє запитання. Серед переваг електронного каталогу більшість читачів (143 відповіді) вбачають можливість пошуку документів віддалено, оперативність пошуку відзначили 100 респондентів, зручним у користуванні ЕК є для 47. Повноту (вичерпність) електронного відзначили лише 16 опитаних, на протилежність картковому, де цю перевагу оцінила більша частина. Також було надано 9 коментарів, у яких зазначено як переваги («можливість пошуку за тегом», «коли не знаходжу в картковому»), так і недолік – незадовільний інтерфейс.

При відповіді на питання «Чому Ви користуєтеся картковим і електронним каталогом одночасно?», 164 респондентів відзначили, що інформація каталогів взаємно доповнює одна одну, для 67 читачів недостатньо інформації в електронному, 21 користувач вказав на недостатність інформації в карткових каталогах.

У своїх варіантах відповідей 17 читачів відзначили, що «іноді швидше знайти інформацію в картковому каталозі, ніж на сайті Бібліотеки», «не завжди є доступ до Інтернету, тому електронний каталог часто буває недоступним», «при помилці в одну літеру ЕК не дає можливості знайти необхідне видання». Частина зауважень читачів стосувалася повноти наповнення ЕК: «у ЕК немає багатьох видань, особливо дореволюційних»; «у ЕК не відображено усі роки періодичних видань»; здійснюючи пошук у ЕК, читачі змушені «уточнювати по картковому». Читачі звернули увагу також на те, що залежно від періоду та виду потрібного видання вимушені користуватися всіма каталогами одночасно.

На два такі питання: «Що не влаштовує Вас у роботі з картковими каталогами?» та «Що не влаштовує Вас у роботі з електронним каталогом?», було отримано такі відповіді: про «відсутність наочних засобів, що спрощують пошук» вказали відповідно 46 та 49 опитаних, відзначили «складність пошуку» – 39 та 57, на «відсутність навичок роботи з каталогом» вказали 24 та 48 респондентів. На «недостатню кількість автоматизованих робочих місць» при роботі з ЕК звернули увагу 46 опитаних.

Стосовно карткових каталогів 58 читачів у своїх коментарях відзначили те, що пошук займає багато часу, незручний, систематизація – російськомовна, яка при пошуці потребує допомоги бібліотекаря, «радянська» класифікація, зношені та заставлені каталожні картки, зустрічаються орфографічні помилки тощо. Також заслуговують на увагу і такі відповіді: «картковий каталог – вчорашній день», «неможливість працювати з каталогом поза межами бібліотеки», «необхідність переписувати, хотілося б мати автоматизовану систему як, приміром, у бібліотеці НаУКМА».

Що стосується роботи з електронним каталогом, свої коментарі надали 51 респондент, у яких більшість вказали на неповноту інформації в ЕК та орфографічні помилки. У користувачів викликає труднощі пошук за ключовими словами, автором, назвою, не задовольняє неможливість замовити дистанційно, результат пошуку в електронному каталозі часто потребує перевірки та уточнення в картковому. Наведемо коментар співробітника бібліотеки Головної астрономічної обсерваторії: «один із недоліків ЕК НБУВ – відсутність систематизації при видачі результатів пошуку. Результатом пошуку є якась хаотична інформація, що не впорядкована за алфавітом та роком видання. Крім того, коли шукаєш

літературу за автором, у результаті пошуку отримуєш купу видань, де зустрічаються подібні прізвища тощо. Треба додатковий час, щоб відсікти непотрібне». Звернули увагу користувачі також на «обмеженість точок доступу при пошуці», «незручний пошуковий інтерфейс», не задовольняє і відсутність пошуку в ЕК за декількома параметрами одночасно. Як досконаліший приклад наводять сайти бібліотек НТУУ «Київського політехнічного інституту» та Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Зауваження частини читачів стосувалися скарг на застарілу техніку, яка «не працює або просто висить», відсутність мережі Інтернет у деяких залах. Користувачі у своїх коментарях відмічають також незадовільні пошукові можливості імідж-каталогу: «не зовсім вдала система сканованого каталогу, прокрутка не працює, можливий перегляд тільки блоково», «незадовільна якість зображення (погано видно деякі картки)», є пропуски та брак у сканованому алфавітному каталозі. Отже, респонденти вказали необхідність подальшого впровадження комп'ютерних технологій у процес бібліотечного обслуговування, заміну старих комп'ютерів на новіші, забезпечення безперебійного доступу до Інтернету, необхідність здійснення ретрокаталогізації карткових каталогів.

На питання «Чи вважаєте Ви доцільним ведення в Бібліотеці одночасно карткових і електронних каталогів?» – «за» висловилося 228 опитаних, «ні» – 12 респондентів, «складно відповісти» виявилось для 22. Хоча відповіді на питання були чітко визначені та не передбачали коментарів, кілька зауважень опитаних, на нашу думку, заслуговують на увагу: «пошук в ЕК простіший, але від карткових не відмовлятися через гарантію збереження інформації», «продовжувати удосконалювати систему ЕК, але на даний час не слід відмовлятися від карткових каталогів», «ви не настільки автоматизовані, маєте стару техніку, яка повільно працює». За висловом співробітника бібліотеки Інституту фізики, «під час пошуку інформації за картковими каталогами, так само як і пошуку за ЕК НБУВ, проблем не виникає. Ми користуємося веб-сайтом Бібліотеки для пошуку необхідної літератури. Водночас, відмовитися зовсім від карткових каталогів, на нашу думку, вважаємо поки що передчасним». Тобто, переважна більшість користувачів на цьому етапі наполягає на веденні в Бібліотеці паралельно двох каталогів.

Підтвердженням цього висновку є отримані результати відповідей на питання «Як Ви ставитеся до того, що Бібліотека припинить ведення

традиційних карткових каталогів та картотек і вся нова інформація буде представлена тільки в електронному каталозі?». Негативно ставляться до цього 180 респондентів, допускає таку можливість 47, не готові на цьому етапі відповісти 38 опитаних. Вищевказане свідчить про ще недостатній рівень користувацької упевненості при самостійній роботі з ЕК та довіри до нього.

З'ясувавши думку читачів щодо доцільності ведення в Бібліотеці паралельно традиційних і електронного каталогів та консервації карткових, логічним було наступне питання «Чи зможете Ви здійснювати пошук документів тільки через електронний каталог без використання карткових каталогів?». Відповіді розділилися: «так» відповіли 102 респонденти, «ні» – 100, здійснювати пошук в ЕК «тільки з допомогою бібліотекаря-консультанта» мають намір 61 опитаних.

Важливою частиною цього дослідження були думки 26 фахівців мережі бібліотек наукових установ НАН України та провідних бібліотек країни. Їм було запропоновано додатково відповісти на запитання «З якими проблемами Ви стикаєтеся під час пошуку інформації за традиційними каталогами НБУВ: алфавітним і систематичним?», «З якими проблемами Ви стикаєтеся під час пошуку інформації за ЕК НБУВ: у приміщенні НБУВ і на сайті Бібліотеки?» та внести свої пропозиції щодо поліпшення довідково-пошукового апарату НБУВ.

Спільну думку всіх опитаних фахівців можна підсумувати одним із коментарів: «Традиційні і ЕК доповнюють один одного і відмовлятися від карткових каталогів в наш нестійкий час поки що зарано». Пропозиції бібліотекарів стосовно довідково-пошукового апарату НБУВ полягали в тому, щоб «максимально спростити пошук, зробити доступнішим пошуковий апарат», налагодити функцію дистанційного замовлення, модернізувати та максимально спростити пошук періодичних і продовжуваних видань, матеріалів конференцій аналогічно до пошуку в реферативній базі.

Підводячи підсумки дослідження з вивчення думки читачів щодо якості каталогів НБУВ, можливості консервації традиційних карткових каталогів і перехід до електронного як основного довідково-пошукового апарату Бібліотеки, слід зазначити, що більшість користувачів з розумінням сприймають незручності, що виникають при роботі з каталогами, відмічаючи при цьому доброзичливість та професіоналізм бібліотекарів. Своїми коментарями читачі продемонстрували високий рівень

зацікавленості в подальшому розвитку та вдосконаленні каталогу як основного засобу розкриття фонду Бібліотеки. Адже застосування сучасних бібліотечних технологій не лише сприяє оптимізації бібліотечного обслуговування, але й видозмінює весь комплекс інформаційних послуг. Бібліотека повинна активніше впроваджувати в практику роботи автоматизовані технології, розвивати та удосконалювати ЕК.

Отримані результати дають підстави стверджувати, що на даному етапі розвитку довідково-пошукового апарату Бібліотеки доцільним є ведення одночасно карткових і електронних каталогів та передчасним є консервація традиційних карткових каталогів без подальшої модернізації ЕК.

Зауважимо, що це опитування стало першим кроком у вивченні важливого питання організації інформації у Бібліотеці. Анкетування виявило проблеми, над якими ще треба працювати, отримані результати та висловлені пропозиції будуть враховані для подальшого удосконалення обслуговування наших користувачів. Глибокий аналіз, точність та надійність дослідження можливі на базі повторних систематичних анкетувань для виявлення основних тенденцій у розумінні сьогодення і прогнозів на майбутнє.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2017 р.

Olena Poliakova,

main librarian, Vernadsky National Library of Ukraine

Sofiiia Smus,

main librarian, Vernadsky National Library of Ukraine

Olena Sokur,

junior researcher, Vernadsky National Library of Ukraine

Search opportunities of catalogues of Vernadsky National Library of Ukraine and their rating by readers

The article presents results of research for quality catalogues of. Analyzed readers' answers regarding to they use card and electronic catalogs. Singly considered possibility to conservation of traditional and transition to electronic catalogue. This poll helped to determine the main trends in the understanding of the current state of the Library' search tools.

Keyword s: card catalog, electronic catalog, search, order.

УДК 025.2:657.6(083.7)

Ольга Посметна,

мол. наук. співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Тетяна Ключок,

зав. сектору Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ПЕРЕОБЛІК БІБЛІОТЕЧНОГО ФОНДУ У СВІТЛІ ЗМІН НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ

У статті висвітлено систему контролю за станом збереження бібліотечного фонду. Визначено особливості перевірки бібліотечного фонду як складника необоротних активів згідно з Положенням про інвентаризацію активів та зобов'язань. Проаналізовано проблеми звіряння результатів перевірки з даними бухгалтерського обліку.

Ключові слова: бібліотечний фонд, перевірка, інвентаризація бібліотечного фонду, бухгалтерський облік бібліотечного фонду.

Ефективність роботи бібліотеки залежить від належного зберігання бібліотечних фондів, їх оновлення, задоволення інформаційних потреб користувачів. Забезпечення збереження бібліотечних фондів досягається за рахунок достовірного та повного обліку документів, що потребує ретельного контролю за цим процесом, який здійснюється шляхом перевірки бібліотечного фонду.

Питання обліку та збереження бібліотечного фонду та його перевірки досліджували М. Ю. Омельченко, О. В. Вороновська [8], Н. І. Слободянок [9] та інші фахівці. 22 листопада 2006 р. Головою Інформаційно-бібліотечної ради НАН України була затверджена «Інструкція з проведення перевірки фонду бібліотеки науково-дослідної установи Національної академії наук України» [7].

Принципи перевірки бібліотечного фонду залежать від форм обліку, які використовуються у бібліотеці: «Об'єктивну картину фонду представляє сумарний, індивідуальний, статистичний та бухгалтерський облік» [8].

Бібліотечний індивідуальний облік здійснюється відділами комплектування шляхом присвоєння кожному примірнику інвентарного / актового номера. Формою ведення індивідуального обліку є інвентарна або актова книга [3]. Періодичні видання, програми з вивчення різних

дисциплін, методичні матеріали, плакати, буклети, дитячі альбоми, календарі на поточний рік, видання обсягом до 48 сторінок (брошури), обліковуються сумарно. Рішення про балансовий облік цих документів бібліотека може ухвалювати самостійно.

Сумарному бібліотечному обліку підлягають усі види документів, що надходять до бібліотеки або вибувають із неї. Цей облік ведеться у книзі сумарного обліку бібліотечного фонду.

Бухгалтерський облік бібліотечного фонду, що приймається на баланс, ведеться сумарно груповим методом без зазначення кількості одиниць на одній інвентарній картці групового обліку основних засобів [4, розд. III, ст. 15]. «Для обліку бібліотечних фондів відкривається одна картка. Облік провадиться тільки у вартісному вираженні загальною сумою» [6].

З метою здійснення контролю за достовірністю та повнотою ведення обліку передбачено систематичну перевірку (інвентаризацію) бібліотечного фонду.

Мета інвентаризації визначена Законом «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» від 16.07.1999 р. № 996-XIV (ст. 10, п. 1), а саме: «Для забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємства зобов'язані проводити інвентаризацію активів і зобов'язань, під час якої перевіряються і документально підтверджуються їх наявність, стан і оцінка» [2].

Отже, згідно з пунктом 1.11. розд. III «Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань», яке затверджене наказом Міністерства фінансів від 02.09.2014 р. № 879 та набуло чинності 01.01.2015 р. «інвентаризація бібліотечних фондів оформлюється *груповими інвентаризаційними описами*. Під час її проведення виявляються помилки, допущені при шифруванні документів, розстановці фонду, оформленні видачі документів користувачам, а також встановлюється заборгованість користувачів перед бібліотекою, виявляються дублетні документи, документи, що не відповідають профілю комплектування фонду підрозділу чи бібліотеки в цілому, та документи, що потребують ремонту, оправи тощо» [5].

Порядок проведення інвентаризації бібліотечного фонду та оформлення її результатів має свої особливості, пов'язані з особливостями його бухгалтерського обліку порівняно з усіма іншими необоротними активами, а саме: ведення бухгалтерського обліку бібліотечного фонду здійснюється лише у вартісному значенні. Так, наразі не надано типової

форми та роз'яснення до вказаної у вищенаведеному наказі форми «груповий інвентаризаційний опис», тому бібліотеки самостійно вирішують, яка інформація повинна бути в цьому документі.

Враховуючи те, що метою інвентаризації є виявлення розбіжностей у обліку і фактичній наявності бібліотечного фонду, доцільно було б включати в груповий інвентаризаційний опис виявлені в процесі перевірки розбіжності, а саме – нестачу або необліковані примірники, а також загальну кількість перевіреного бібліотечного фонду.

Перевірка бібліотечного фонду – періодичний переоблік документів з метою підтвердження наявності та встановлення їхньої відповідності обліковим документам у бібліотеці.

Досить часто в інструктивно-методичних документах фахівців бібліотечної справи бібліотечний термін «перевірка» та бухгалтерський – «інвентаризація» використовуються як тотожні. Але у бібліотечній сфері доцільно вживати термін «перевірка бібліотечного фонду».

Перевірку відповідності бібліотечного обліку даним бухгалтерського обліку за кількістю одиниць бібліотечного фонду звірити неможливо, оскільки бухгалтерський облік ведеться лише сумарно. Крім того, у зв'язку зі змінами в нормативних документах щодо принципів обліку інших необоротних активів, з 1 жовтня 2010 р. облік бібліотечного фонду було прийнято вести без копійок, і копійки раніше прийнятих на облік видань було списано та віднесено на видатки за бухгалтерським обліком в цілому, при цьому бібліотечний облік в інвентарних книгах або інших формах обліку (актах) не передбачає таких змін.

З 4 вересня 2015 р. відбулася ще одна зміна у порядку обліку основних фондів за наказом Міністерства фінансів України від 23.07.2015 р. № 664, а саме: бібліотечні фонди стали обліковуватись за фактично встановленими цінами (з копійками).

Для бібліотечного фонду, що був узятий на облік за період до 01.04.1992 р., застосовувались чотири обов'язкові індексації основних фондів, передбачені постановами Кабінету міністрів України, а саме:

- від 07.05.1992 р. № 229 для бібліотечного фонду, що обліковувався станом на 1 травня 1992 р.;
- від 02.08.1993 р. № 598 – станом на 1 серпня 1993 р.;
- від 17.01.1995 р. № 34 – станом на 1 січня 1995 р.;
- від 16.05.1996 р. № 523 – станом на 1 січня 1996 р.

Вони проводились в цілому за бухгалтерським обліком бібліотечного фонду.

Крім того, проводились грошові реформи, а саме: 01.01.1961 р. та 02.09.1996 р. і відповідно була здійснена деномінація 1:10 та 1:100 000 грошових одиниць.

Вартість окремих примірників видань у бібліотечному обліку (інвентарних або актових книгах) не змінювалась, бо це не передбачено наявними формами документів і порядком бібліотечного обліку, тоді як за бухгалтерським обліком такі зміни відбувались у цілому за об'єктом обліку – бібліотечний фонд. Отже, звірити відповідність сум перевіреного фонду з даними бухгалтерського обліку навіть за загальною сумою практично неможливо.

Наприклад, серед перевіреного бібліотечного фонду були примірники видань, поставлені на балансовий облік у бібліотеці в різні роки та у різних грошових одиницях – рублі, карбованці, гривні (див. таблицю).

Рік взяття на балансовий облік	Ціна за інвентарною / актовою книгою руб., крб, грн	Вартість після проведення індексації / переоцінки та списання копійок з бібліотечного фонду в бухгалтерії, грн
1956	6,20	0,18
1960	6,90	0,20
1963	0,73	0,21
1991	8,00	2,34
1992 (III квартал)	16,00	0,26
1995	63750,00	0,64
1997	3,77	3,77
Разом	63791,60	7,60(7,00)

З наведеного умовного прикладу видно, що вартість 7 взятих на облік за різні роки примірників видань по бібліотечному обліку дорівнює 63 791,60 грошових одиниць, тим часом як по бухгалтерському обліку після проведених обов'язкових індексацій, домінації та списання копійок в цілому з обліку їх вартість приблизно дорівнює 7,00 грн., (за більшої кількості примірників різниця буде ще більшою).

«Інструкцією з проведення перевірки фонду бібліотеки науково-дослідної установи Національної академії наук України», затвердженої 22.11.2006 р., пунктом 1.3 передбачено, що «Перевірка фонду бібліотеки здійснюється у разі:

- передбаченої планом роботи бібліотеки повної або часткової перевірки фонду;
- зміни керівника бібліотеки або особи, на яку покладено обов'язки керівника бібліотеки;
- надзвичайних обставин (стихійних лих, техногенних аварій тощо);
- незадовільного стану обліку фонду бібліотеки (на вимогу адміністрації установи або згідно з рекомендаціями методичного центру)» [7].

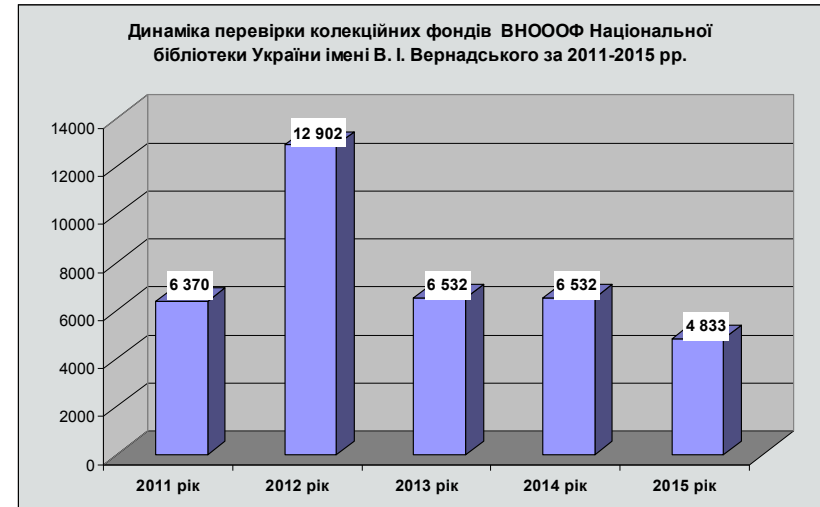
З метою забезпечення належного обліку та збереження бібліотечного фонду у планах роботи бібліотеки має бути передбачено проведення перевірок бібліотечного фонду з дотриманням вимог нормативних документів. Кожна бібліотека повинна мати перспективний план перевірки бібліотечних фондів, затверджений керівником установи.

Згідно зі ст. 16 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» для документів, що внесені або підлягають внесенню до Державного реєстру національного культурного надбання України (особливо цінні, рідкісні документи та колекції) встановлюється особливий режим охорони, зберігання та використання [1]. З метою забезпечення контролю за зберіганням таких документів необхідно у першу чергу застосовувати особливий режим перевірки.

Так, у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського у відділі наукової організації та обслуговування основним фондом (ВНООФ) станом на 01.01.2016 р. зберігається 40 назв колекцій, загальна кількість колекційних фондів у ВНООФ – 178 805 одиниць зберігання. З них перевірено за 2011–2015 рр. 8 колекцій, що становить 37 169 одиниць зберігання, або 20 % цього фонду (див. діаграму).

Перед початком перевірки бібліотечного фонду необхідно провести підготовчу роботу.

Порядок проведення перевірки викладений в «Інструкції з проведення перевірки фонду науково-дослідної установи Національної академії наук України» від 22.11.2006 р. [7]. На сьогодні відбулися зміни в нормативних документах стосовно періодичності проведення перевірки бібліотечного фонду згідно з п. 10 «Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань»,

затвердженого наказом Міністерства фінансів від 02.09.2014 р. № 879, де зазначено: «Інвентаризація бібліотечних фондів проводиться протягом року за встановленим керівником графіком; протягом п'яти років з охопленням щорічно не менше 20 % одиниць за наявності обсягу бібліотечних фондів від 100 до 500 тис. одиниць; протягом десяти років з охопленням щорічно не менше 10 % одиниць за наявності обсягу бібліотечних фондів понад 500 тис. одиниць» [5].

Бібліотеки з великими обсягами бібліотечного фонду можуть проводити перевірку бібліотечного фонду поетапно.

Завершення перевірки оформлюється актом перевірки бібліотечного фонду. У згаданій «Інструкції» в п. 4.5 вказано, що «Після затвердження акта бібліотека списує з інвентарних книг усі відсутні видання з причини «виявлені у результаті перевірки як нестача». Картки вилучаються з довідково-бібліографічного апарату бібліотеки» [7]. Маємо заперечити стосовно змісту цього пункту, бо процес списання виявлених нестач під час перевірки провадиться окремою комісією та за спеціальною процедурою списання.

Враховуючи ці зауваження, пропонується внести зміни до «Інструкції».

Бібліотека має право самостійно обирати порядок індивідуального обліку бібліотечного фонду, вводити в облікові документи поряд з

обов'язковими показниками додаткові з урахуванням специфіки бібліотеки, встановлювати графіки перевірки та обирати порядок її проведення, однак при цьому вона повинна дотримуватись основних вимог діючих нормативних документів, а саме: за результатами перевірки складання актів перевірки бібліотечного фонду, надання висновків і пропозицій комісії щодо правильності організації зберігання фонду, стану ведення його обліку надходження і вибуття та у разі виявлення порушень визначення заходів щодо їх усунення.

Список використаних джерел

1. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР // Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.gov.ua/go-32/95-вр>.
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV // Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.gov.ua-996-14-вр>.
3. Наказ Міністерства культури і туризму України «Інструкція з обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах» від 03.04.2007 р. № 22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.gov.ua/laws/show/z0530-07>.
4. Наказ Міністерства фінансів України «Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів державного сектору» від 23.01.2015 р. № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://buhgalter.com.ua/metodichni-rekomendatsiyi...11>.
5. Наказ Міністерства фінансів «Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань» від 02.09.2014 р. № 879 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/z1365-14>.
6. Наказ Головного управління Державного казначейства України та Державного комітету статистики «Інструкція зі складання типових форм з обліку та списання основних засобів, що належать установам та організаціям, які утримуються за рахунок державного або місцевого бюджетів» від 02.12.1997 р. № 125/70 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0612-97>.
7. Інструкція з проведення перевірки фонду бібліотеки науково-дослідної установи Національної академії наук України : затв. ІБР НАН України від 22.11.2006 // Організація роботи бібліотек науково-дослідної установи Національної академії наук України : зб. док. і матеріалів / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. – К., 2006. – Вип. 4. – С. 51–55.
8. *Омельченко М. Ю.* Система обліку бібліотечних фондів / *Омельченко М. Ю., Вороновська О. В.* – Таврійський агротехнологічний ун-т // Економічні науки.

Сер. : Облік: фінанси – 2013. – № 10 (4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : nbuv.gov.ua/cgi-bin/

9. *Слободянюк Н. І.* Проведення інвентаризації бібліотечного фонду. – Вінниця : НТБ ВНТУ, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ir.lib.vntu.edu.ua/>

Стаття надійшла до редакції 03.01.2017 р.

Olha Posmetna,

junior researcher, Vernadsky National Library of Ukraine

Tetiana Klochok,

sector head, Vernadsky National Library of Ukraine

Inventory of library collection in the conditions of normative documents

The article reflects the control system over the preservation of library collection. The features of verification of the library collection are certain as to component part of inconvertible assets in accordance with Statute about taking of inventory assets and obligations. The problems of collation of results of verifications are educed with data of record-keeping.

Keywords: library collection verification, inventory of library collection; library accounting.

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Збірник засновано в 1998 р.

В и п у с к 45

ОРГАНІЗАЦІЯ
БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ
ЯК СКЛАДНИК ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО
ІНТЕГРОВАНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Редактори *Ю. Андрушко, Г. Малигон*
Технічний редактор *Н. Маслакова*
Комп'ютерна верстка *Л. Загородня*
Комп'ютерний набір *Т. Галемова*

Підп. до друку 20.04.2017. Формат 60x84 /16. Папір офс.

Ум. друк. арк. 12,79.

Обл-вид. арк. 11,37.

Наклад 200 прим. Зам. № 7.

Віддруковано у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.
Голосіївський проспект, 3, Київ 03039 Україна

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 16085-4557Р від 16.12.2009 р.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Вимоги до оформлення статей наукових фахових видань

Редколегія приймає до розгляду як фахові лише ті статті, які відповідають вимогам постанови президії Вищої атестаційної комісії України від 15.01.2003 р. № 7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» (п. 3), а саме наукові статті, які мають такі необхідні елементи:

постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

У збірнику публікуються результати наукових досліджень, які раніше не публікувалися, а також науково-практичні статті.

Аспіранти і здобувачі подають статті разом з рекомендацією наукового керівника дисертаційного дослідження, підпис якого має бути завірений печаткою установи. Електронною поштою надсилати рекомендації у форматі *.jpg.

Приймаються матеріали, написані українською, англійською або російською мовами.

Статті мають містити УДК; ім'я та прізвище автора; відомості про науковий ступінь, вчене звання, посаду, місце роботи автора, назву статті, **анотацію** (до 300 знаків) та ключові слова (3–8) **мовою статті**.

Обов'язково надавати для зв'язку з редколегією та редакцією свій номер телефона, e-mail тощо.

Обсяг статті – 12–15 сторінок. Текст має бути набраний у форматі doc (Word до версії 6.0). Шрифт статті – Times New Roman, кегль – 14, інтервал – 1,5.

Якщо стаття містить спеціальні шрифти, обов'язково слід надавати файли цих шрифтів.

Рисунки надавати у форматі *.jpg окремими файлами. Будь-які ілюстрації (рисунки, фото, графіки тощо) надавати чорно-білими, а не кольоровими. Підписи до них надавати окремо.

- Таблиці набирати у форматі MS Word.
- Посилання на джерело подавати у квадратних дужках. **Списки використаних джерел** слід оформлювати за вимогами ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Обсяг списку не повинен перевищувати 10 % обсягу статті.
- У кінці статті після списку використаних джерел надати **реферат** статті **англійською мовою** (короткий виклад статті). Цей блок має містити такі елементи: ім'я та прізвище автора, відомості про науковий ступінь, вчене звання, посаду, місце роботи автора, назву статті, власне текст **реферата** (до 1000 знаків), ключові слова (3–8).